

FORORD (TIL UTGAVEN FRA 16.12.2014)	4
SKEDSMOS HISTORIE - TI TUSEN ÅR I KORTE GLIMT -	6
INGEN MENNESKER - BARE IS	6
LANDET STIGER OPP AV HAVET	9
ØYEREN - FRA SALT VANN TIL INNSJØ	11
PLANTE- OG DYRELIVET KOMMER	12
SAGN OG MYTER OM LANDSKAPET	14
Sørumsnissen og Rudsbergnissen	15
Grøftene ved Farseggen	16
Den store steinen ved kirken	16
DE FØRSTE SPOR AV MENNESKER	17
Stein, bronse og jern	17
Bygdeborger	18
SAGATIDA	20
Navnet Skedsmo	22
Steiner og gravhauger	22
Urolige tider	24
GAMLE STEDSNAVN OG GÅRDER	26
Vin-navnene	27
-heimr, stadir og -rud	27
Andre navn	28
Deling av gårder	29
Boforhold	29
Rydding av jorda	30
DE GAMLE VEIENE	32
Sundstedene	34
Bruene	35
Skyssvesen	37
FRA SVARTEDAUEN TIL IDAG	38
Svartedauen	38
Folketallet på 1500-tallet	39
Den store nordiske krig	40
Karl 12. rykker fram	41
Guds vredes år	44
Grunnloven av 17. mai 1814	46
Folketallet på 1800-tallet	47
HUSMANNSPLASSENE	47
FATTIGOMSORGEN	51

INDUSTRIEN	53
JERNBANEN	58
HANDEL	61
FORMANNSKAP	62
Lars Petter Selboe	63
Johan Sissener	63
Jens Selboe	64
DE FØRSTE SKOLENE	65
EN HISTORISK RUNDTUR I SKEDSMO	69
ASAK	70
Oldtidsfunn på Asak	72
Gravsteder på Asak	72
Bygdeborgere på Asak	74
Barnefoten på Hauglidfjell	75
Kirkeruinen på Asak	76
Diktet "Til Asak"	77
FRA LEIRSUND TIL BERGER	78
HEKSEBERGFJELLET - VARDÅSEN	79
SKEDSMOVOLLEN - DET ELDSTE SENTERET I KOMMUNEN	80
Hestekamper	80
Leikvollen og ofringene	81
Gravhaugene	82
Tingstedet	83
Kristendommen blir innført	83
Skedsmo kirke	84
Olavsbautaen og to andre steiner	89
På kirkegården	89
Henrettelsen i 1868	90
Gapestokken	91
HUSEBY GÅRD (BYGDEMUSEET)	92
Gårdens størrelse	92
Husenes beliggenhet	93
Fattiggården på Huseby	95
LITT OM DE ANDRE GÅRDENE I SKEDSMO	95
KJELLER FLYPLASS	97
GJELLERÅSEN	100
STRØMMEN	101
Stalsberg	102
Bråte	103
Ryen og Skjetten	104

De andre gårdene	104
Stedsnavnene	105
Sagbrukene	107
Sagmesterboligene	108
Historier om sagbrukseierne	109
Plankekjørerne	109
Skjenkestuer og rampestreker	111
Streik	112
Ny industri	112
Strømmens Verksted	113
Strømmen Trevarefabrikk og Høvleri A/S	115
Utvikling og tettbebyggelse	116
Strømmen kirke	118
Stalsberghagen kirkegård	119
Rådhuset	119
To boligfelter	119
LILLESTRØM	121
De første husene	121
Jernbanen	122
Kanalen og dampskipsbrygga	124
Dampsagene	124
Lillestrøm vokser	126
Arbeidsliv	128
Flom og ulykker	132
Skip og bygninger mm.	134
LILLESTRØM-SANGEN	137
Litteratur om Lillestrøm	137
SKEDSMOFOLK FORTELLER	139
INTERVJUER OG ARTIKLER	139
Stalsberg for hundre år siden	139
Strømmen ved begynnelsen av dette århundret	143
Melby og Skjetten	147
Skedsmokorset	151
Sagbruksarbeidernes hverdag	154
Lillestrøm i gamle dager	159
Jernbanen til Berger	165

FORORD

(til nettutgaven fra 16.12.2014)

Denne nettutgaven av Skedsmo – lokalhistorisk opplegg er i hovedsak en gjengivelse av det manuskriptet som jeg skrev på oppdrag for Skedsmo skolestyre i 1976. Det er en kort gjennomgang av de siste 10 000 års historie i Skedsmo, siden siste istid og fram til vår egen tid. Men det er klart at mye har skjedd siden utgivelsen i 1976, og jeg har derfor gått i gjennom manuskriptet og gjort noen forandringer. Men jeg har ikke, av grunner jeg snart skal komme tilbake til, gjort noe forsøk på å ajourføre historien fram til i dag.

Det opprinnelige heftet har blitt brukt i Skedsmoskolen i en årrekke, og vi får håpe det har vært til nytte for undervisningen i nærmiljøet. Livet er noe som leves på et lite sted, er det en som har sagt, og det har også vært utgangspunktet for dette heftet. Det er hjemstedet som preger oss, ofte hele livet, og desto mer vi kan lære om dette stedet, desto mer vil vi forstå av verden. Historiefaget bør ikke bare handle om de store hendelsene på denne kloden, men også gi oss mulighet til å forstå hvorfor folk slo seg ned i vår egen kommune, og hvordan utviklingen har vært. Skedsmo er en stor og sentral kommune som har gjennomgått en rivende utvikling de siste to hundre årene, og en studie av vår lokale historie vil gi oss et godt innblikk i hvilke krefter det er som styrer utviklingen på godt og ondt. Å se bakover i tid er nødvendig for å kunne se morgendagen på best mulig måte.

Med denne nettutgaven ønsker vi å gjøre det opprinnelige heftet tilgjengelig på nett. Men selv om innholdet hovedsakelig er det samme, gir den digitale utgaven oss muligheten til å gjøre store forbedringer. For det første er det lagt inn bilder og illustrasjoner, noe som har fraværende i originalen. For det andre har vi også innført et system med lenker til steder og hendelser som er omtalt i teksten. Dette er grunnen til at jeg ikke har foretatt noen omarbeiding og ajourføring av teksten. Siden den første utgivelsen i 1976 har er det blitt skrevet en rekke artikler om Skedsmos historie, og disse finnes i dag på Lokalhistoriewiki. De fleste av lenkene fører dit. Der vil man få utfyllende opplysninger om emnet, og i noen sammenhenger også korrigeringer av det som står i heftet. Det er tross alt nesten 40 år siden dette ble skrevet, av en ung lærer som ikke nødvendigvis hadde full oversikt over historien!

Det er også grunn til å tro at disse lenkene etter hvert vil gi oss den ajourføringen av historien som jeg etterlyser innledningsvis i dette forordet.

Det er ikke første gang dette heftet legges ut på nett. Det har tidligere ligget på Skedsmo kommunes nettsider, før deler av den ble overført til Lokalhistoriewiki. Denne utgaven, som er lagt ut på Skedsmo historielags nettside, er som tidligere nevnt, en ny utgave i den forstand at den er

blitt mer digitalisert. Denne utgaven er åpen for tilføyelser og endringer og kan bli et møtested for alle som er interessert i lokalhistorie, og som mener at de har noe å bidra med.

Jeg vil takke Skedsmo historielag for at de har tatt initiativet til denne utgaven. Takken går i første rekke til Svein Stidahl som har vært en inspirerende pådriver for dette prosjektet, og som i samarbeid med gode hjelpere, også har stått for den tekniske gjennomføringen.

Skjetten 10. desember 2014

Thor Sørheim

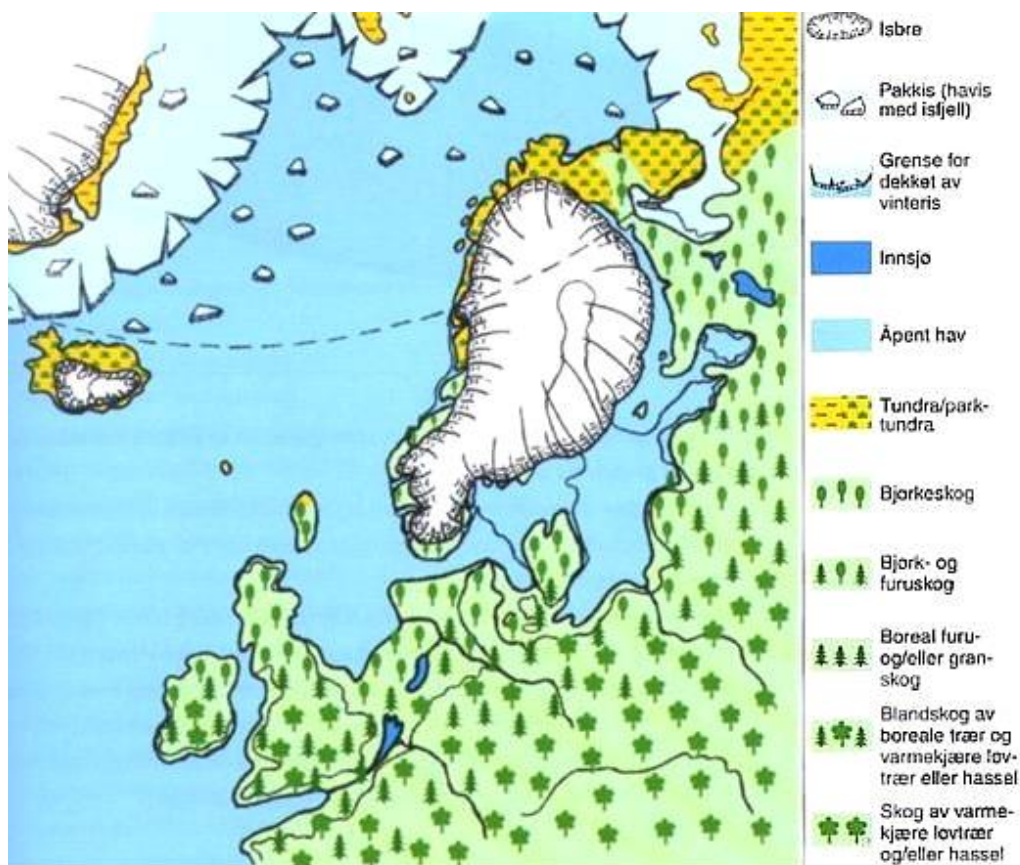
SKEDSMOS HISTORIE - TI TUSEN ÅR I KORTE GLIMT -

De første flokkene med mennesker slo seg ned i skogene i Skedsmo for ca. 5000 år siden. Et par tusen år tidligere, da Øyeren var en del av havet, hadde dagens fiskearter vandret fra Østersjøen til våre elver og innsjøer. I dette landskapet har mennesket satt sine spor, og i disse sporene finner vi vår historie.

INGEN MENNESKER - BARE IS

For 20.000 år siden lå isen tjukk over hele Nord-Europa. Vi er inne i den tida som kalles Den siste istid. I løpet av mange tusen år hadde isen smeltet og kommet tilbake igjen flere ganger på grunn av klimaet som skiftet. I Norge har vi nesten ikke spor etter liv som går lenger tilbake enn til siste istid, så vi kan regne vår historie begynner med den.

En gang i løpet av denne perioden ble det så varmt at isen begynte å smelte omtrent der hvor Berlin ligger i dag. Temperaturen fortsatte å stige, og den store isbreen trakk seg langsam nordover. I løpet av 10.000 år flyttet brekanten seg helt til våre kanter.

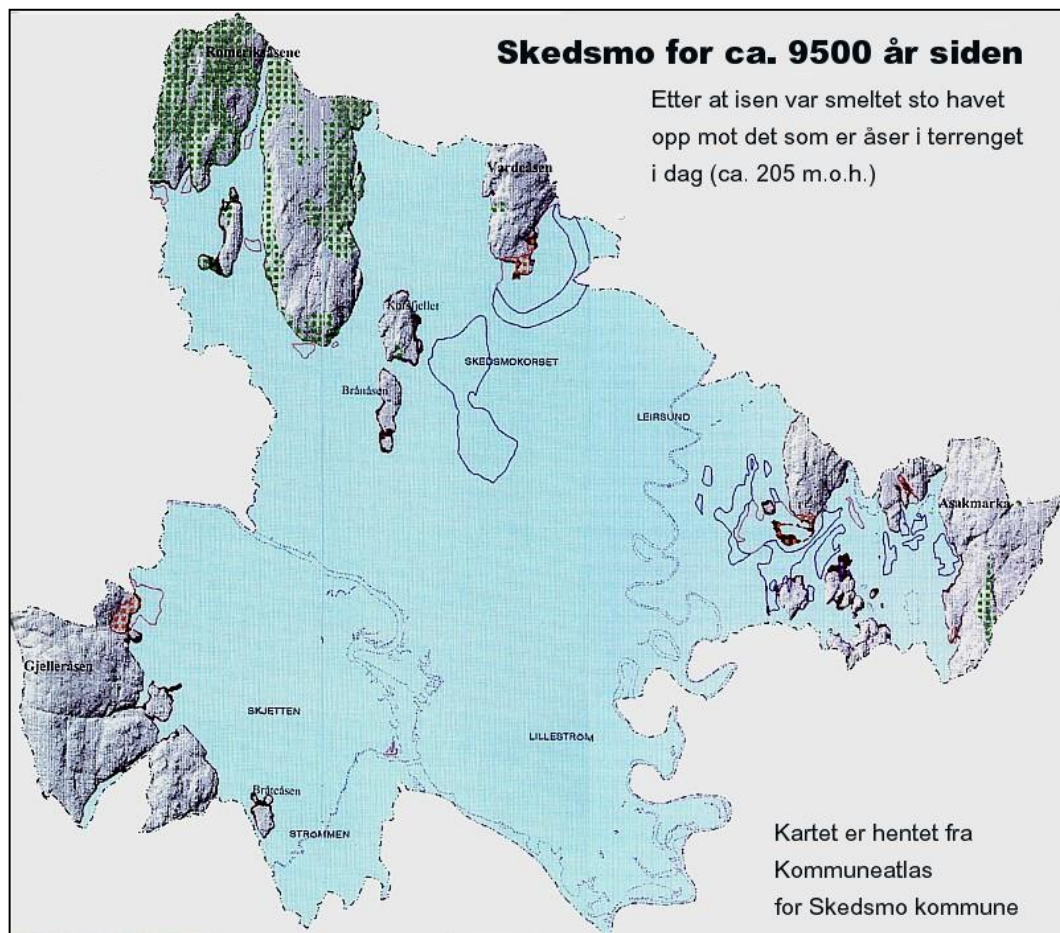

Isen trakk seg ikke tilbake i en jevn bevegelse. Det gikk i rykk og napp etter som klimaet endret seg. Enkelte steder ble den liggende rolig i mange hundre år, og det var akkurat det som skjedde i vår kommune. En grein av den store innlandsisen lå svært lenge ved Berger i Skedsmo, hvor det er et stort sandtak i dag. Samtidig lå kanten av Romeriksbreen ved Asak og på østsiden av Glomma, midtveis mellom Fetsund og Sørumsand.

Vi skal nå se litt nærmere på hvorfor det er sandtak akkurat der hvor brekanten lå stille så lenge, slik som ved Berger, nevnt ovenfor, og på Asakmoen.

Da isen smeltet til vann, dannet det seg store elver under den. På overgangen mellom is og fast land befant det seg et timeter tjukt lag av grus og sand. Dette grautlaget rant elvene gjennom, og grus og sand ble trukket med av strømmen. Når elvene nådde brekanten, fosset de ut av isbreen så spruten stod, og grusen fulgte med.

Nå må vi huske at den store isbreen som var 3000 meter tjukk, hadde trykket landområdene ned. Derfor fulgte havet etter breen når denne smeltet. Elvene som fosset ut ved Berger, rant altså rett ut i havet som dekket hele området sør for breen, bortsett fra de høyeste kollene. Vardåsen, Ramstadslottet og Bjønnåsen lå som skjærgårdsøyer midt i Romeriksfjorden!

Lokalhistorisk opplegg for Skedsmo

Ajourført: 16.12.2014 (S.S.)

Grus og sand ble ført ut i havet. Der sank det ned til bunnen. Den tunge grusen sank først, og derfor ble det store grushauger rundt kanten av breen. Disse grusavleiringene ble liggende tilbake da isen smeltet, og det er disse haugene som i dag blir benyttet som sandtak. Vi kaller grusryggene for morener eller raer, og vi kan finne slike flere steder på Romerike. Isen rykket tilbake trinnvis, og vi snakker i dag om [Bergertrinnet](#), Jessheimtrinnet, Hauer seter-trinnet, Dal-trinnet og Minnesund-trinnet. Her har breelvene lagt fra seg ekstra mye sand. Den har kommet til nytte helt til våre dager, og det er fremdeles mye igjen.

Den fine sanda ble ført lenger ut i havet for den sank. Den spredte seg i vifteform, og det dannet seg store sandbanker på havbunnen. Disse vifteformede flatene som skrånte ned fra brekanten, kaller vi for deltaer. Da havet trakk seg tilbake, ble de liggende igjen som store sandmoer. Disse finner vi mange av på Romerike. Oslo lufthavn på Gardermoen ligger på et slikt gammelt elvedelta.

Leira ble ført lengst ut. Den finner vi også spor etter på Romerike, noe vi snart skal høre mer om. I overgangen mellom sand og leire oppstod det sprekker i jorda. Grunnvannet fikk fri veg til overflaten. I dag finner vi mange kilder på disse stedene.

Issmeltingen for titusen år siden var kolossal. Elvene førte med seg utrolige mengder av sand og grus. Det hopet seg opp sand der hvor elvene rant. Disse sanddyngene kaller vi for elvesenger. Vi kan faktisk si at elvene bygde opp en tjukk grusbunn under isen. Da isen smeltet, lå disse tilbake som høye åser. Mellom åsene kunne det ligge is, som ble dekket av sand, slik at den ikke smeltet så fort. Disse gropene ble ofte fylt med vann, slik at det dannet seg sjøer. Andre groper, som ble dannet av store isblokker, kunne bli liggende tomme, og vi kan finne slike tomme "grytehull" flere steder.

Et landskap med sjøer og åser, slik vi kan se på Romerike, er altså formet av isbreen som dekket landet for titusen år siden. Et typisk eksempel på et slikt landskap er området rundt Hersjøen like nord for Jessheim.

[Geoparken](#) nordøst for Skedsmokorset ligger i ytterkanten av sandtaket ved Berger, ved den gamle Trondheimsveien. Her får man en oversikt over geologien og utviklingen på Romerike og i Berger-området spesielt. Geoparken er alltid åpen for besøk.

Store mengder sand-avsetninger er fjernet i området, slik at man har fått fram grunnfjellet. Det vises tydelig hvordan istidene har slipt og formet fjellet og utviklingen forklares gjennom karter og tegninger.

Foto: S.S.

Det finnes også en egen samling av steiner og blokker med skilt som angir hvor de opprinnelig er kommet fra. Isen har i mange tilfeller brakt med seg stein over mange ti-talls mil. Skuringsstriper i fjellet viser hvordan stein og grus i bunnen av isbreen fungerte som en kjempemessig slipemaskin. Retningen på stripene viser hvilken vei isen har beveget seg.

Dere kan lese mer om dette her:

I Skedsmo-boka bind III er det et eget kapittel som heter "Den eldste historia, fjell og jord, i Skedsmo". Den står på side 1022-1025.

LANDET STIGER OPP AV HAVET

Etterat isen hadde trukket seg tilbake, lå det som i dag er Skedsmo, på havets bunn. Som før nevnt, var det bare de høyeste toppene som stakk opp av havet. Lillestrøm-sletta lå mer enn hundre meter under havoverflaten, mens den i dag ligger hundre meter over havet. Landområdet har altså hevet seg over to hundre meter etterat isen forsvant. Vi kan forestille oss hvor stor kraft det må ha vært i innlandsisen som har klart å trykke jordmassene så langt ned. Da vekten av isen forsvant, steg landet opp til en naturlig høyde, men det gikk svært smått. Landet stiger faktisk fremdeles, men det er ikke mer enn ca. 40 cm. i hvert århundre.

Det går i dag an å finne ut hvor høyt havet gikk. Vi må undersøke hva slags jord det er på stedet, og hvis vi finner leire og sandjord, så er det gammel havbunn. Et godt eksempel på dette er jorda på [Bråte](#) gård ved Strømmen stasjon. Ved den gule sveitserboligen på oversida av Bråteveien, er det stein og morenejord. Nedenfor veien er det leirjord. Det forteller at havkanten har gått akkurat der hvor veien er nå. Leira ble som tidligere nevnt ført ut i havet, mens stein og grus la seg som morener rundt brekanten.

Når vi i dag står på Bråte gård og ser over mot Asak på andre sida av Lillestrøm, kan vi tenke oss hvordan havet har dekket hele området under de skogkledde åsene.

Havet ga oss dyrkbar jord. Samtidig som det ble avsatt sand og leire på bunnen, skjedde det en gjødsling fordi rester etter skjell og små dyr i havet falt ned på bunnen. På denne måten ble det dannet et jordsmonn som ble ganske fruktbart, så grunnlaget for jordbruket i Skedsmo ble lagt på denne tida.

Europa for ca. 9000-8600 år siden

Etter hvert som isen trakk seg tilbake, hevet landet seg. I Skedsmo har landhevingen vært på over 200 meter.

Enkelte store innsjøer ble liggende igjen, avstengt fra havet, blant annet Mjøsa og Øyeren.

Mens Øyeren enda hadde forbindelse med det som nå heter Østersjøen, innvandret de fleste av de fiskeslagene vi nå har i Øyeren.

Kart: Bjørn G. Andersen

Vi kan tenke oss hvordan landområdene så ut da havet sank. Det var på en måte som en ny skapelse. Det hadde vært liv der før, men alt hadde dødd ut under isen og havet. Nå steig jorda fram på nytt, og slettene lå øde med tjukke lag av sand og leire. På åsene og kollene lå det et tynt lag med grus fra breene, og alt var grått og trist; ikke grønne busker og trær, ikke blomster og dyr, bare elvene har rent gjennom det kjedelige landskapet. Vi må også anta at landskapet har vært slettere i den første tida. Leira lå som et jamnt lag, men elver og bekker grov seg snart ned på kryss og tvers i den bløte leira, og det dannet seg en rekke dumper og grøfter med hauger i mellom. Det småkuperte terrenget som er så typisk for Romerike, har oppstått på den måten. Et slikt landskap kaller vi for ravinelandskap. De djupe dalene er raviner, mens høydedragene mellom dem kalles holer, som i Kjellerholen. Et godt eksempel på ravinelandskap finner vi i bakkene fra Skedsmo kirke og langs Farseggen ned mot Nitelva. Her har bekkene fosset ned mot elva og formet landskapet.

Dere kan lese mer om dette her:

Stav skole hadde tiårsjubileum i 1975, og klasse 8B lagde en jubileumsbok våren 1975. På s. 34 står det et kapittel om lokal "geologi". Her finner vi også et par gode illustrasjoner. De viser Romeriksbreen da den lå ved Hauerseier-trinnet og hvor langt havet gikk etter at isen hadde smeltet.

"Geoparken" ved Berger ligger ved morenen, og her kan man se kartskisser som viser hvordan området så ut under ismeltingen.

Kommuneatlas for Skedsmo kommune fra 1995 har med kart som viser hvor Romeriksfjorden lå for 9500 år siden. Der finner man også et kart som viser hvordan ismeltingen formet landskapet. (Kvartærgeologi.)

"Istider i Norge" av professor Bjørn G. Andersen ble utgitt på Universitetsforlaget 2000 og er en grundig gjennomgang av hvordan istidene har formet landet vårt. Boka er rikt illustrert med skisser og fotografier.

ØYEREN - FRA SALT VANN TIL INNSJØ

I de største gropene ble havet liggende igjen, slik som det f.eks. skjedde der Øyeren ligger nå. Men sjøen steg sammen med resten av landskapet, slik at forbindelsen med havet ble brutt.

Etterhvert forsvant saltvannet, og etter en brakkvannsperiode ble Øyeren en ferskvannssjø.

Allerede mens Øyeren var en del av havet, har det vært liv i sjøen. De små skapningene som levde der, var selvsagt saltvannsdyr, men det merkelige er at noen av de minste skapningene vente seg til det nye ferskvannet. Det er noen små krepsdyr som vi kaller "reliktfomer", og de lever fremdeles i Øyeren på djupt vann. I dag hører de hjemme i ishavsstrøk, og derfor kalles de for "levende fossiler". Reliktformene er et minnesmerke fra den tida det var istid på Romerike.

Fossiler er rester av dyr og planter som har levd i tidligere jordperioder.

Etter at Øyeren hadde blitt en ferskvannssjø, ble den invadert av ferskvannsfisk. Disse fiskeartene vandret fra Østersjøen gjennom et sund som hadde forbindelse med Vänern. Denne store sjøen i Sverige hadde en fjordarm som nådde helt til Kongsvinger, og derfra fulgte fiskene elver og vann ned til Øyeren. Fiskene vandret inn for 6-7000 år siden, og som vi skjønner, hadde ennå ikke landområdene fått sin nåværende form.

De første fiskeartene som kom, var sik, abbor, lake, harr og steinbit. Siden kom mort, brasme og laue, og tilslutt flire, gjørs, stamme og asp. Alle fiskeartene vandret inn for over 6000 år siden, så den fisken vi fisker i Øyeren har gamle aner.

PLANTE- OG DYRELIVET KOMMER

Livet rykket ikke bare inn i sjøer og elver, men også på land. Først kom plantene, og i de store torvmosene rundt Lillestrøm kan vi finne rester, fossiler, av de eldste plantene. "Måsan" forteller med andre ord hvordan plantelivet utviklet seg gjennom tidene.

De som har gravd seg ned i måsan, har oppdaget at det er forskjellige lag i jorda. Noen lag består av torv og jord, mens i andre lag kan en finne trerester. Det er til og med funnet store eikestammer i måsan. Sommeren 1960 ble det gravd fram en diger eikestamme under graving for en vannledning. Radiologiske målinger viste at eika var fra ca. år 600. Funnet forteller at det har vært eikeskog på Lillestrøm, og derfor forstår vi også opphavet til navnet Eikelund på en gammel husmannsplass på Neset.

Da trelastskolen ble bygd i 1956, ble det gravd opp en diger furustamme som er oppbevart på skolen bak Lillestrøm videregående skole. Begge disse funnene er det bilder av i et lite hefte som heter "Vår heimtrakt gjennom tusenåra".

Måsan i Lillestrøm forteller historie

Bildet er tatt under utgravingen av tomte til Trelastskolen i Lillestrøm i 1956.

Merket i måsasnippet ble satt for å markere nivået i torvmyra der en furustamme ble funnet.

Fra heftet "Vår heimtrakt gjennom tusenåra" av Johan Medby

De forskjellige lagene i måsan viser at det i løpet av de siste 9000 år har vært to perioder med tørt innlandsklima, og to perioder med fuktig kystklima. I de første periodene vokste det skog på måsan, men denne døde ut da klimaet ble mer fuktig, og det ble dannet torvlag.

Hvordan en torvmose utvikler seg kan forklares slik: En myr vokser i toppen og dør nedenfra. Under gunstige forhold kan de vokse opptil 5-10 cm pr. år. Torvmose inneholder stoffer som hindrer forråtnelse. Disse stoffene sammen med det oksygenfattige miljøet i myra gjør at dødt mosemateriale ikke brytes ned, men hoper seg opp og danner torv.

Mer stoff: Artikkel om [Måsan](#) i Lokalhistoriewiki

To arter torvmose

Alle myrer starter med å suge opp vann og næring fra grunnen.

I såkalte nedbørsmyrer er torvlaget etter hvert blitt så tjukt at all vann- og næringstilførsel bare kommer fra nedbøren. En slik myr er for eksempel Høgsmåsan, som i 1981 ble vernet som naturreservat.

Kilde: Heftet "Natur i Skedsmo"
Fotograf: Knut Rydgren

Etter at fiskene i vannet og plantene på jorda hadde innfunnet seg, fulgte så dyreartene. I skogene hvor det vokste gran, furu og bjørk, vanket det alle slags dyr, og så seint som i 1745 skriver en prest i Skedsmo at det fins ulv og bjørn her!

Dere kan lese mer om dette her:

"Vår heimtrakt gjennom tusenåra" av Johan Medby. Dette lille heftet er særtrykk av en artikkelserie i Lillestrøm Boligbyggelags organ BBL-posten, nr. 1-2-4 i 1965. Det var Volla skole som sørget for trykkingen, og de har flere eksemplarer av heftet.

"Natur i Skedsmo" som ble utgitt av Naturvernforbundet i Skedsmo i 2005 er en fin veiviser til de fineste naturområdene i kommunen.

<http://lokalhistoriewiki.no/index.php/Torvmose>

SAGN OG MYTER OM LANDSKAPET

Vi har nå fått rede på hvordan landskapet er blitt til med store grushauger, småkupert terreng og torvmyrer. Vi har sett at det er isbreer og elver som har formet naturen, og at det er skiftningene i klimaet som har ført til dannelse av torvmyrene.

Så lenge menneskene har bodd her, har de undret seg over disse fenomenene. Hvorfor er det flere lag i måsan? Hvorfor er det ei diger grøft akkurat her, eller hva kan det komme av at den store steinen ligger midt ute på jordet?

I dag kan vi finne svaret med hjelp av vitenskapen. Men i gamle dager brukte de fantasien isteden, og det oppstod sagn og eventyr som forklarte opphavet til det de så. I Skedsmo har vi også slike sagn, og vi skal høre tre stykker som har forbindelse med det vi nå har gjennomgått.

Sørumsnissen og Rudsbergnissen

En kald vår var det blitt førknipe i Rudsberget i Rælingen. I fjøs og stall holdt dyra på å stupe, og Rudsbergnissen rådde seg da til å dra over elva og stjele høy på Sørum. Der var det høy i massevis hadde han hørt.

Nå hadde det seg slik at akkurat på denne tida var vinterveden på Sørum brukt opp, og vedskjulet sto tomt. Sørumsnissen gikk omkring og riktig vantrivdes. Da kom han brått i tanker om at han fikk dra over elva og stjele ved i Rudsberget, for der var det nok å ta av, mente han å vite.

Troll ved Øyeren også!

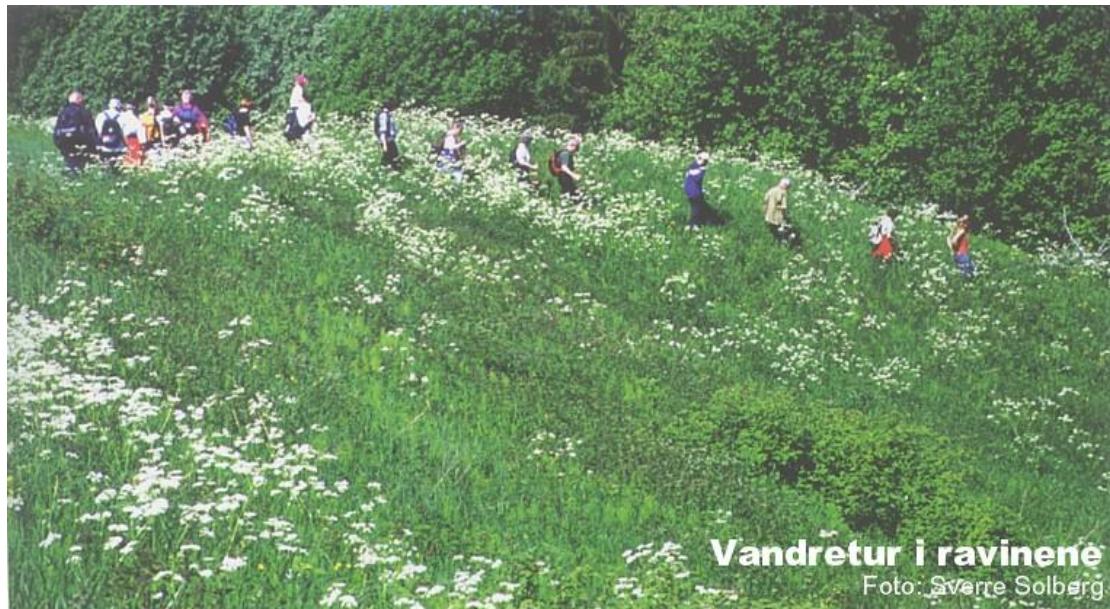
Foto: S.S.

Som tenkt så gjort, og nissene la ut i vårnatta, forsynte seg til gangs hos hverandre og begav seg på hjemvei med bøkene sine. Må nå gikk det ikke likere enn at omtrent midt mellom Sørum og Rudsberget råkete de på hverandre. De røk straks i hop i et voldsomt basketak, og de slo seg til de ikke hadde krefter igjen.

Da slagsmålet langt om lenge endelig var over, lå det høy og ved strødd utover hele området, og på den måten ble måsan til!

Grøftene ved [Farseggen](#)

Trollene var ikke særlig blide da Skedsmo kirke ble bygd, for der hvor kirken var, kunne ikke trollene leve. De gjorde derfor alt som stod i deres makt for å hindre at den skulle bli ferdig. Ei natt begynte to av dem å grave to store grøfter som skulle gå på hver sin side av kirken, slik at ingen kunne komme inn i den. Men soloppgangen kom for brått på dem, så de kom ikke fram til kirken. Men grøftene kan vi se den dag i dag på begge sider av Farseggen like øst for kirken.

Den store steinen ved kirken

Fra de eldste tider av har det ligget en diger stein ved siden av kirken.

Denne steinen har vært brukt som offerstein, og den har gitt navnet til den første skolen i bygda, Sten skole. Sagnet forteller at det var trollet som kastet den store steinen mot kirken. Trollet sto med ett bein på Hauglifjellet og ett på Vardåsen, men det gikk ikke bedre enn at det bommet med noen metere. Det merkelige er at vi ennå kan se fotsporet etter trollet på Hauglidfjell! (Se del 2: Barnefoten på Hauglidfjell).

(Den store steinen er nå sprengt i stykker og fjernet. Antakelig var den egentlig en såkalt flyttblokk fra istiden, som det finnes mange av i Nord-Europa).

Flyttblokker fra istiden

Slike store steiner er ofte grunnfjellsblokker som er transportert av innlandsisen over mange titalls mil.

Blokken på bildet er fra Valdresflyi.

Fra boka "Istider i Norge" av Bjørn G. Andersen

DE FØRSTE SPOR AV MENNESKER

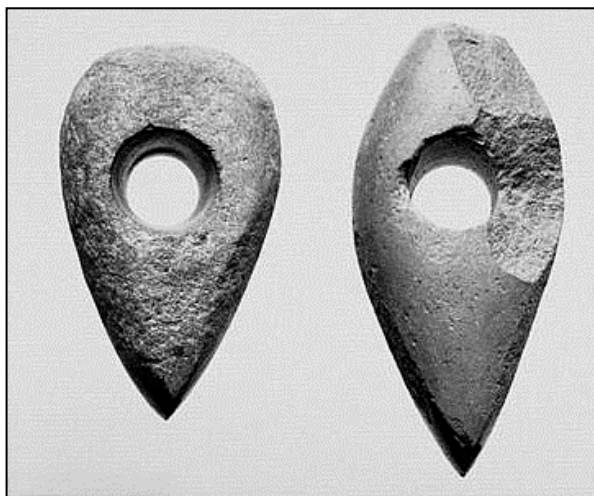
Vi kan regne med at de første flokkene med mennesker kom vandrende inn i skogene i Skedsmo for ca. 5000 år siden. Da hadde det lenge levd mennesker langs kysten. De levde av jakt og fiske, og en gang i løpet av den yngre [steinalder](#), 3000-1500 f. Kr., trengte de inn i innlandsbygdene. De fulgte langs elvene og bosatte seg ved små og store vassdrag.

Grunnen til at vi veit dette er at vi har funnet spor etter disse menneskene. De tingene som er funnet, kalles for oldsakfunn, og de er oppbevart i et museum i Oslo som heter Oldsaksamlingen.

Stein, bronse og jern

I jorda, i sandhauger og langs elvebredder er det funnet redskaper og våpen av stein og jern, og vi kan regne ut hvor gamle de er. Det er ofte bare deler av ting, og man må være ekspert for å kunne vurdere gjenstandene som blir funnet.

I eldre tider var det vanlig å begrave de døde i gravhauger sammen med redskap og klær som de døde skulle bruke i dødsriket. Disse gravhaugene forteller mye om hvordan folk levde. I Skedsmo er det rester etter gravhauger ved Sten-Tærud skole, på Huseby gård, ved Brånåsgårdene og i Asak. Her er det funnet økseemner i stein fra steinalderen, og det er også funnet andre redskaper som viser at folk var fastboende og ikke lenger omstreifere. Det er f.eks. funnet stein som har vært brukt til slipestein, og det kan tyde på at de hadde begynt å dyrke jorda. Jegere hadde ikke bruk for å slipe våpnene sine på den måten.

Steinøkser fra Melby og Nitteberg

Øksa til venstre er funnet i en åker på Melby og den høyre er funnet på Nitteberg.

Gjenstandene oppbevares i Universitetets Oldsaksamling i Oslo.

Fra [bronsealderen](#) er det få funn, og det skyldes at bronzen var et meget dyrt materials som ble innført fra Danmark. De fattige bøndene i Skedsmo hadde ikke råd til så mye av det, og de fortsatte nok med steinredskapen sin.

En annen ting er at de i bronsealderen begynte å brenne likene, slik at gravhaugene ikke er så godt bevart som i fra steinalderen. Likbrenningen fant sted i røyser som la på høye åser. I Skedsmo kan vi finne slike steinrøyser på Vardåsen. I Haneborgåsen i Lørenskog er det også røyser fra bronsealderen, og det er også en gravrøys i Kongsdalen i Gjelleråsmarka, ikke langt fra Liahytta. De to siste stedene ligger utenfor kommunens grenser, men det er ikke så langt unna Skjetten, så det kan ha vært folk derfra som har reist noen av disse røysene.

Det kan noen ganger være litt tvil om de røysene som vi finner, er gravrøyser fra bronsealderen eller varder fra nyere tid. Dette er tilfelle med vardene på Vardåsen, eller Heksebergfjellet, helt nord i Skedsmo. En mulighet er selvsagt at vardene ble bygget på gamle gravrøyser, for da slapp de å bære så mye stein! Dette skal vi høre litt mer om i den andre delen hvor det er et eget kapittel om Heksebergfjellet.

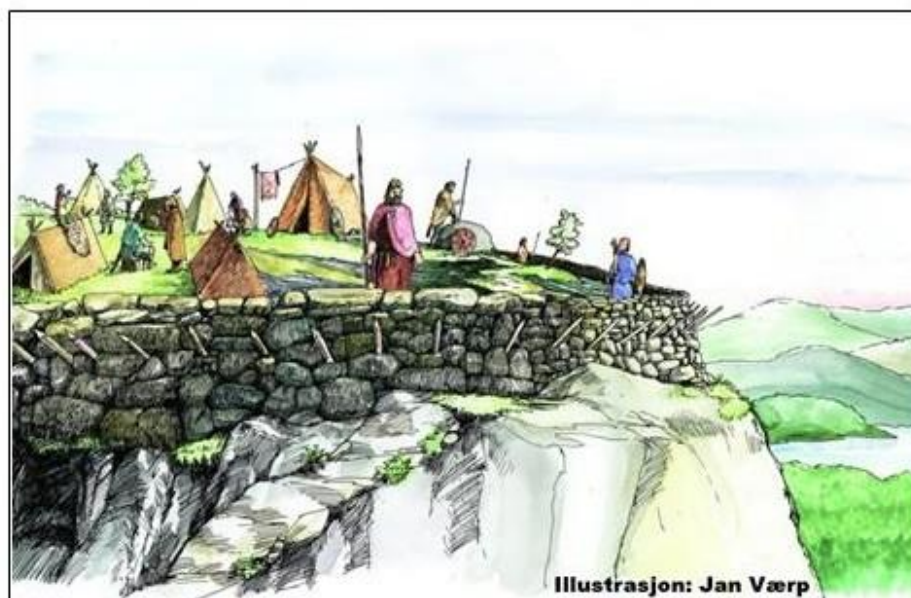
Det er også gjort funn fra eldre jernalder, men det er ikke så mange. Det er litt usikkert hvordan menneskene i Skedsmo levde da. Vi husker fra måsans historie at det har vært noen store klimaforandringer i tidligere tider, og dette kan ha ført til at levevilkårene ble dårligere. Men det har levd folk her i [jernalderen](#) også, og fra yngre jernalder er det mange funn.

Bygdeborger

Det er ikke bare gravhauger og tilfeldige funn som forteller historie. Vi har også rester etter gamle bygdeborger som ble bygget i [folkevandringstida](#), omkring 400–600 e. Kr. Dette var en urolig tid i Europa, og forskjellige stammer var på vandring. Bygdefolket måtte ha steder hvor de kunne søke tilflukt hvis de ble angrepet, og derfor bygde de borger på høye åser hvor det var utsikt mot områdene rundt.

De valgte åser som bare kunne bestiges fra en kant. På de andre kantene var det enten for bratt eller for ulendt til at fienden kunne rykke fram. På toppen bygde de seg festningsverker av stein og tre, og den vegen som førte opp til borgen, ble sperret av en steinmur.

Bygdefolket søkte opp til borgen når det kom fiendtlige flokker. Siden angriperne ikke kunne falle dem i ryggen på grunn av terrenget, var det lett å forsvare seg. De som ventet på toppen av en bakke, hadde selvsagt overtaket. De hadde også muligheten til å angripe i nedoverbakke og jage fienden på flukt.

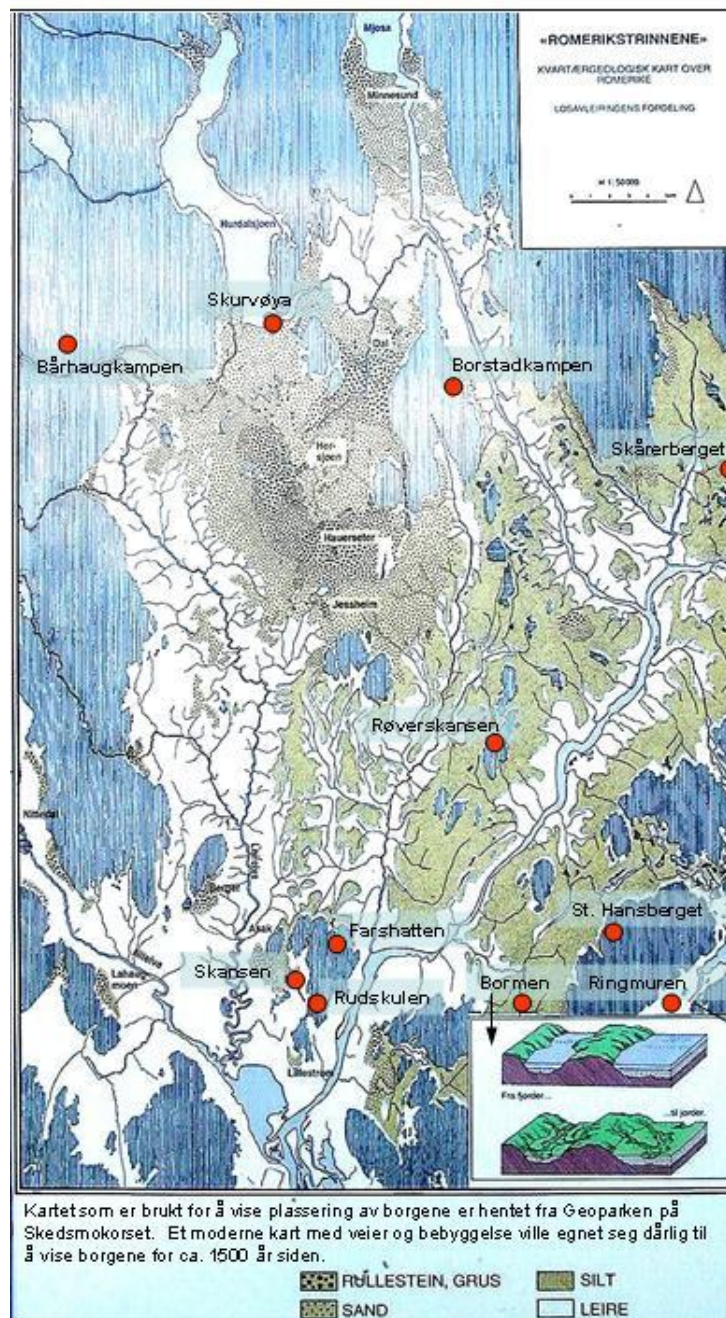
Denne krigstaktikken med å bruke naturen som forsvarsverk, har utspilt sin rolle for lengst. Men det er tydelig at en lek som "kongen på haugen" er en fortsettelse av denne kampformen!

I dag finner vi rester etter bygdeborger i Asak på åsene Farshatten, [Ruskulen](#) og Skansen. Vi har også en bygdeborg ovenfor Vestre Nitteberg i Holtvegen på Kjeller. De kan minne om steinrøyser, og de er ofte overgrodd av mose, så det er ikke så lett å få øye på dem. Men med litt trening kan en lære seg til å se spor etter mennesker i skog og mark. Ei steinrøys som ligger på en topp eller på ei slette, kan ikke ha blitt til av seg selv.

Dere kan lese mer om dette her:

Skedsmoboka bind I fra s. 8-22. Der står det om alle funnene som er gjort i Skedsmo.

En annen kilde er Norske bygder bind III. Der står det om Romerike. Boka er gitt ut på John Griegs forlag,

Bygdeborger på Romerike

Kartet er hentet fra Geoparken og viser jordsmonnet på Romerike.

Kilde til angivelse av bygdeborgene: "Herredømmet" av Dagfinn Skre.

SAGATIDA

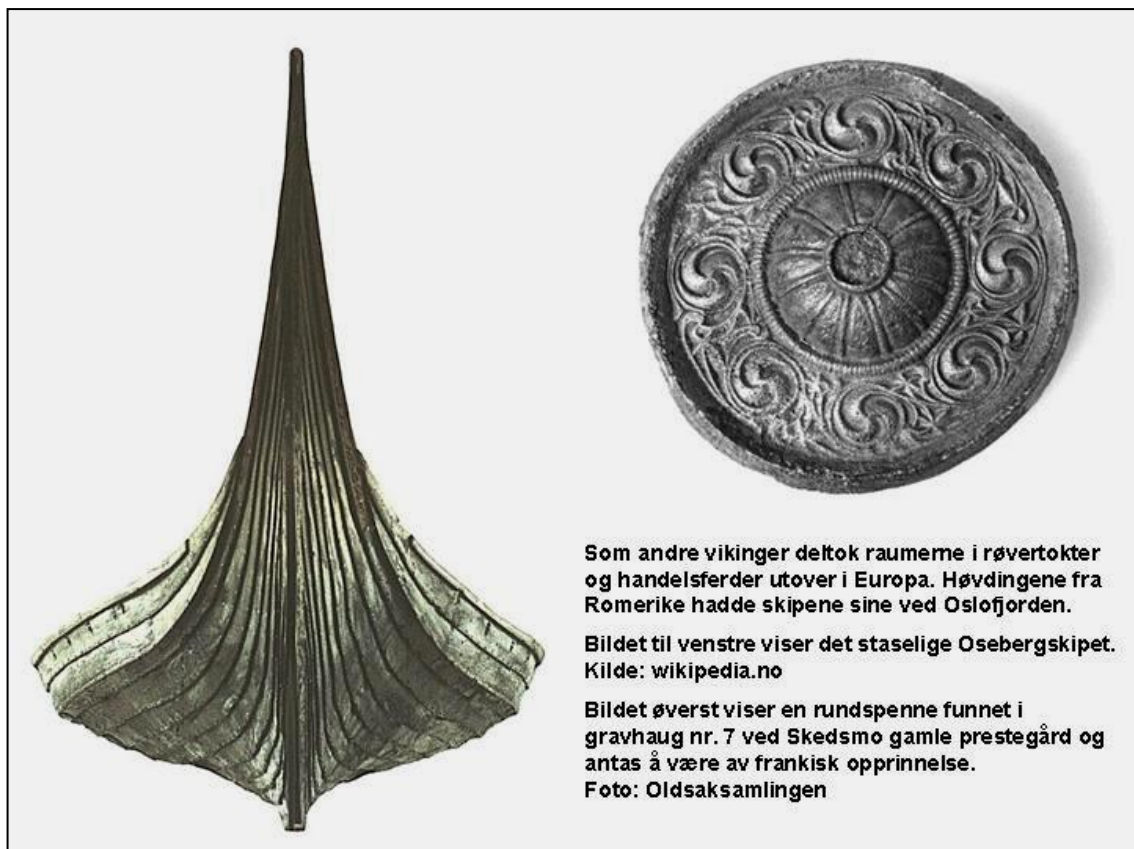
Med sagatid eller [vikingtida](#) begynner den historiske tida i Norge.

Fra denne tida er det oppbevart skriftlige kilder, så nå er det ikke bare funn i jorda som forteller historie.

I et dikt fra år 700 heter det:

"I symjinga vart Breca basen.
Havbølgen bar han ved gry
til de krigerske raumers kyst."

Raumerne, eller romerikingene som vi sier i dag, har altså vært krigerske i gamle dager. Men vi ser også av verset at Raumarike må ha strukket seg ned til Oslofjorden den gangen. I vikingtida het fjorden "Folden" og derav har vi navnene Østfold og Vestfold.

Som andre vikinger deltok raumerne i røvertokter og handelsferder utover i Europa. Høvdingene fra Romerike hadde skipene sine ved Oslofjorden.

Bildet til venstre viser det staselige Osebergskipet.
Kilde: wikipedia.no

Bildet øverst viser en rundspenne funnet i gravhaug nr. 7 ved Skedsmo gamle prestegård og antas å være av frankisk opprinnelse.
Foto: Oldsaksamlingen

Det er også et annet angelsaksisk dikt fra samme tid som taler om "de krigerske raumerne", så dette ryet har spredd seg langt utover landets grenser!

[Raumarike](#) var et småkongedømme som eksisterte fra ca. år 3-400 til slaget ved Nitsund i 1021 eller 22. På bautaen som er reist ved Skedsmo kirke til minne om dette slaget, står det 1022, men mange historikere anser 1021 for å være det korrekte årstallet. Ordet "Raum" var opprinnelig navnet på den delen av Glomma som renner mellom Årnes og Øyeren. "Raumr" er et gammelnorsk ord som betyr "larm", og det passer når vi tenker på at elva renner gjennom Rånåsfoss og Bingsfoss på denne strekningen. Selve maktsenteret for Raumarike lå i Ullensaker i området rundt Hovin kirke. Hovedsetet for kongen var Gislevoll gård, og det store minnesmerke over fordums makt er [Raknehaugen](#) som ligger ved Lojøgoddttjernet. Dette er Nord-Europas største gravhaug, 16 meter høy og 95 meter i diameter. Den stammer fra folkevandringstida, ca. 550 e. Kr.. Sagnet forteller at Kong Rakne ligger begravd i haugen mellom to hvite hester. Det er funnet spor etter en grav i haugen, men vi har ingen sikre opplysninger om Kong Rakne har levd. Men haugen viser at det var stor makt samlet i dette området i de første århundrene av vår tidsregning. I Folkevandringstida var det ikke tradisjon for å legge gaver i gravhauger. Den skikken kom først i vikingetida, og det var til store glede for vår tids arkeologer. Gravhaugene fra vikingetida er opphavet til vår store kunnskap om denne perioden som vi gjerne liker å pynte oss med, selv om vikingen ikke bare var et norsk fenomen. Vikingene var først og fremst bærere av en nordisk felleskultur.

**iddels klok bør en mann være - ikke altfor klok;
fagreste livet lever den mannen
som vet måtelig mye.**

Fra Håvamål - leveregler fra ca. 750 e.Kr.

Illustrasjon: S.S.

Vikingtida faller stort sett sammen med den yngre [jernalderen](#). I denne tida som varte fra 800 til ca. 1150, økte jernproduksjonen betraktelig. De største gårdene hadde egne smier, og der lagde de verktøy. Jernet kom som handelsvare i form av "barrer" fra jernrike strøk. I Bjertnes i Nittedal er det funnet et helt lager av slike barrer i jorda. Det var små tynne stenger av jern med et hull i ene enden. På den måten kunne de bæres i knipper, akkurat som store nøkler. Det er umulig å si hvorfor det lå så mange i jorda ved Bjertnes, men kanskje eieren har vært nødt for å gjemme dem, eller kanskje tyven, hvem vet? Barrene ble så smidd om i smia til forskjellige redskaper.

Jernet dannet bakgrunnen for økonomisk vekst i vikingtida. God redskap førte til bedre dyrkningsformer, og avlingene ble større. Husene ble bedre og velstanden økte. Men vi skal snart se at forholdene fortsatt var dårlige.

Navnet Skedsmo

Skedsmo hadde en sentral plass i Raumarike. Selve navnet "Skedsmo" er gammelt, og vi skal snart høre om opprinnelsen til det. Men det var også andre navn som ble benyttet. Bygda mellom Leira og Nitja, Nitelven i dag, ble før 1400 kalt Gjoleid. Vi kan regne med at Asak-navnet er like gammelt, og landskapet som ligger på sørsida av Nitja, der hvor Strømmen er i dag, ble kalt for Jaren. Asak, Gjoleid og Jaren var tre gamle bygder som tilsammen utgjorde Skedsmo.

"Skedsmo" var navnet på samlingsstedet for dem som bodde i området. Det var på sletta mellom Løken og Huseby, der hvor Skedsmo kirke ligger i dag. På denne sletta møttes folk i hedensk tid til kappkjøring med hester. "Skjeid" betyr runde, tur, og "Skedsmo" er altså plassen hvor skjeidet, kappkjøringa, fant sted. Vi har lignende navn andre steder i landet, f.eks. Hallingskeid, Ski og Skien.

Hesten har vært med siden førhistorisk tid i Skedsmo

Så langt tilbake som vi vet noe om samfunnet på våre kanter, har hesten spilt en veldig viktig rolle.

På Asak er det et stort gravfelt fra vikingtida og i flere av gravene er det funnet store mengder med rideutstyr.

Bildet viser 1000 år gamle stighbøyler. Funnet oppbevares i Oldsaksamlingen.

Foto: Oldsaksamlingen

Samtidig med kappkjøringa har det også foregått ville hestekamper. Dette skal vi komme nærmere inn på i del 2 under avsnittet om Skedsmo kirke. Der skal vi også se nærmere på Løken-navnet som henspiller på det gamle samlingsstedet.

I hedensk tid har selve helligdommen ligget et sted på denne sletta. Det har sikkert vært en hellig lund og et offersted her, og i vikingtida er det trolig at det har vært et hov, dvs. et lite hus, ved helligdommen.

Steiner og gravhauger

Selve helligdommen har vært en stor stein som vi har omtalt tidligere. Steinen som har gitt opphavet til Sten-navnet, er sikkert den som folk trodde trollet hadde kastet mot kirken. Den er borte i dag, sprengt i stykker på 1800-tallet, men noen mener at det har ligget rester etter den på/ved fotballplassen på Sten-Tærud skole helt til våre dager. De tenker på en stor stein som ble sprengt i stykker for noen tiår siden.

Menneskene har følt at det har vært noe helt spesielt med slike store steiner, og de har tillagt dem guddommakt. Dette har selvfølgelig skjedd lenge før sagnet om trollet har oppstått, for da var kirken allerede reist!

Det har også vært andre hellige steiner i Skedsmo. En av disse het Frettarsteinen, og den lå like ved Gjelleråsen. Navnet tyder på at bøndene har trodd at steinen kunne gi svar fra gudene; et slags orakel med andre ord. I dag ligger gården Fletstein der hvor steinen lå, og vi ser med en gang likheten mellom navnene. Også denne steinen er nok sprengt vekk, men den skal ha ligget like nedenfor våningshuset.

Det var ikke bare helligdommen som samlet folk på Skedsmovollen. Her var det også tingsted hvor folk kom sammen for å avgjøre hva som var lov og rett.

De bøndene som hadde minst en mann i arbeid, var pliktige til å møte, og det som ble bestemt der, var helt bindende. Det var selvstyre i bygda på den tida, og denne skikken holdt seg til helt opp på 1500-tallet. Det var tingalmuens avgjørelse som telte, men seinere gled makta litt etter litt over til lensherrene. Akershus ble delt inn i 11 fogderier, og Skedsmo tilhørte Nedre Romerike fogderi. Ved Kristian 5's norske lov mistet bygdene sitt selvstyre. Bøndene var ikke lenger pliktige til å møte på tinget, og loven ble håndhevet av fogder og sorenskrivere som ble ansatt av kongen. Det kunne lett bli motsetninger mellom bøndene og disse embedsmennene som ble betraktet som kongens menn i bygda.

I bjørkelunden ved Sten-Tærud skole er det som tidligere nevnt gravhauger, 40 i tallet, og disse ble gravd ut i forrige århundre. Tingene blir som tidligere nevnt oppbevart i Oldsaksamlingen.

Det er ikke tilfeldig at kirken ble reist på Skedsmovollen. Stedet har fra de eldste tider vært sentrum i kommunen. I dag virker det kanskje ikke som noe senter, men de som har stått ved kirken og sett den fantastiske utsikten og følt tryggheten og roen ved den åttehundre år gamle kirkemuren, vil hevde at det fremdeles er kommunens sentrum. Tradisjon og kultur har alltid vært knyttet til Skedsmovollen, og den lever videre i kirken og i det store skolesenteret like ved. Kultur betyr opprinnelig å dyrke jord, og dette er blitt gjort på Skedsmovollen fra de første menneskene kom til

bygda. Området rundt Skedsmo kirke har alltid vært et kultursted, og det må vi sørge for at det blir i framtida også. Kommunen kan aldri få et mer tradisjonsrikt sentrum!

Urolige tider

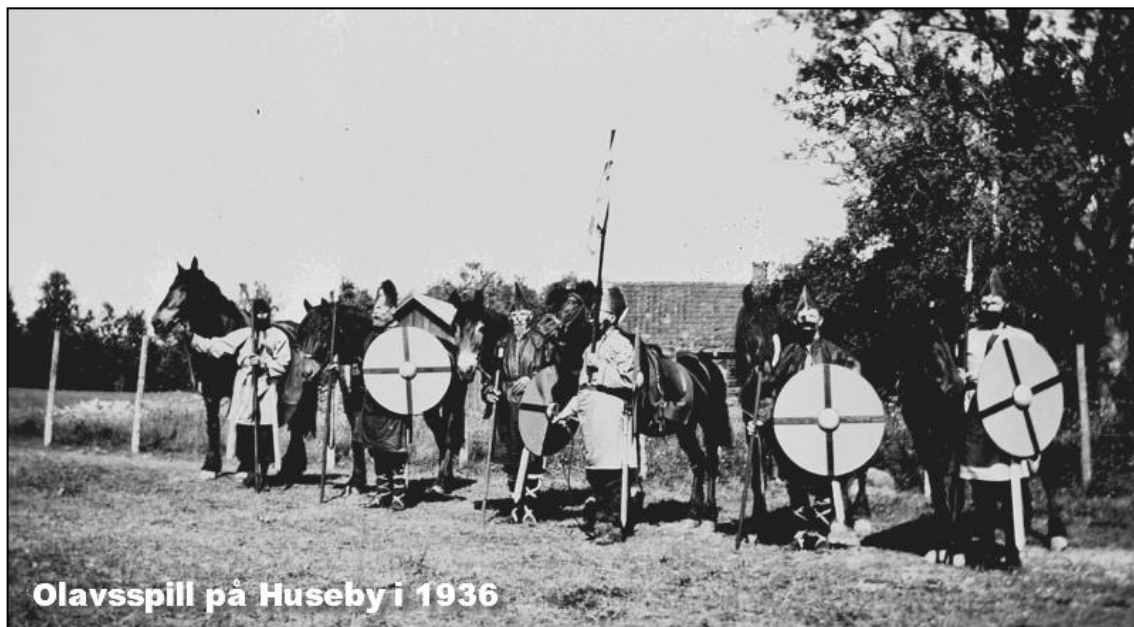
I Snorres kongesagaer finner vi flere eksempler på at kongene førte krig mot de "krigerske" raumerne.

I Harald Hardrådes saga kap. 73 hører vi om Harald Hardråde som angrep raumerne fordi de ikke betalte skatt tidsnok. Han drepte mange bønder og svidde av gårder, og det er tydelig at kongen tuktet undersåttene sine hardt.

Det største slaget i Skedsmo fant sted i 1022, eller like trolig i 1021. I [Olav den helliges](#) saga kap. 114 står det at kong Olav kom med hæren sin ned Nittedal, og raumerne møtte han med en stor hær ved Nitja, ikke langt fra Hellerud gård. Raumerne gikk straks til kamp, men de klarte ikke å drive kongshæren bort. De ble derimot "banket til bedring", som det heter i Snorre.

Til minne om dette slaget ble det reist en Olavsbauta ved Hellerud i 1934. Da trodde man at slaget hadde stått på den store sletta under [Gjelleråsen](#). Men på den tida vokste det tett skog der, så det er mye som tyder på at kampene har funnet sted på andre sida. Kong Olav kom fra Nittedal, og det er lite trolig at han har krysset elva. Vi har tidligere hørt at de som ble angrepet gjerne samlet seg på små hauger for å få et overtak. Det har sikkert også raumerne gjort, så kampene har antagelig foregått på de små kollene mellom Møien og Nitteberg.

Bautaen ble i 1980 flyttet til Skedsmo kirke.

Når det står at raumerne ble "banket til bedring", vitner det om at raumerne nok hadde blitt kristnet på et tidligere tidspunkt, men at kongen ikke var fornøyd med oppførselen deres.

I kong Sverres tid var det også urolige tider på Raumarike. Kongen la en ny leidang på bøndene. Det var en skatt de måtte betale for eiendommen sin, og det vakte harme på Østlandet. Bøndene reiste seg til kamp og drepte alle sysselmenn i sitt herred, heter det i Snorres saga. Det går et sagn

om at raumerne møtte [kong Sverre](#) i et slag ved Hellerud, på en liten høyde nedenfor Fletstein gård. Denne høyden blir kalt for Kampenhaug, og det er tydelig at de som har gitt stedet navn, har tenkt på et slag. Men vi veit ikke sikkert om det har funnet sted.

I 1225 dro kong [Håkon Håkonson](#) gjennom Gjoleid med en hær, og han overnattet hos Gunnar på Berg. Et slikt hærtog utgjorde et stort følge, og folkene hans overnattet på gårdene rundt. Vi kan tippe på Riis, Brøter, Sørum m.m. Det var nok livlig i bygda den dagen, og natta også !

Året etter foregikk det en eiendommelig hærferd fra Viken til Øyeren. Håkon Håkonson dro nå fram med en ny hær, og denne gangen hadde han med seg 14 skip! Disse dro folkene hans opp den lille elva Alna som renner forbi Bryn stasjon i dag. Den hadde større vannføring den gangen. Derfra trakk de store langskipene, deriblant kongens drake, over land til Elvåga og Losby-vassdraget og videre gjennom Lørenskog. Det gikk over stokk og stein. De må ha vært litt av et slit å få dem med seg!

Det ble en åpen gate gjennom skogen etter hærfølget, og den ble siden benyttet som vinterveg til Viken. Om sommeren dro de over Gjelleråsen.

Kongen brukte to dager fra Viken til Stalsberg hvor han overnattet på gården. Grunnen til at han tok med seg skipene, var at han skulle slåss mot Ribbungene som holdt til i båter på sjøer og elver inne i landet, og særlig på Mjøsa. Ribbungene betyr "røverpakket", og det heter seg at disse ble støttet av bøndene på Østlandet. [Ribbungene](#) var en opprørsgruppe som kjempet mot kongen. De hadde ikke klart seg så godt hvis de ikke hadde fått mat og husly på gårdene.

Det har alltid vært slik at folk har likt mennesker som har tatt fra de store og gitt til de små. Et typisk eksempel på dette er sagnet om den fredløse Robin Hood. Det er mulig at Ribbungene ble betraktet som noe av det samme. Raumarike har aldri vært noe rikt område. Bøndene har måttet slite for å klare seg, og de har sikkert ikke vært blide på kongen som bare har krevd skatt og hjelp av bøndene. Det var ikke billig for en bonde å ha kongen til gjest, og det er ikke umulig at hæren trampet ned åkrene og slaktet dyra.

Da hadde bøndene større sympati for Ribbungene. De har sikkert ledd godt av knepet med båter på sjøene, for da var det ingen sak å stikke fra kongehæren som ble stående igjen ved strandkanten. Men så trakk kongen båtene sine over land, og da var det ikke lenge for Ribbungene var slått. Kongen ble neppe mer populær hos de "krigerske" raumerne av den grunn!

Sagatiden kan dere lese mer om i Skedsmoboka bind I s. 33-37 og s. 155~158. Der står det også henvist til kapitler i Snorres kongesagaer og andre sagaer.

GAMLE STEDSNAVN OG GÅRDER

Vi skal nå gå litt nærmere inn på de stedsnavnene som finnes i Skedsmo. Det er først og fremst gårdsnavnene vi skal se på, for de er de eldste.

I middelalderen ble det med jevne mellomrom foretatt en fortegnelse over gårder og eiendommer som var i kronens, kirkens eller en privat godseiers besittelse. Denne fortegnelsen ble kalt for jordebok, og den eldste vi kjenner til, er biskop Eysteins jordebok fra 1325. Her finner en også nedtegnet de avgifter og plikter som hvilte på brukerne av jorda, og vi forstår at disse nedtegnelsene er ypperlige kilder i dag når vi skal finne ut hvor gamle gårdene er. De aller fleste gårdene i middelalderen hørte hjemme under kronen eller kirken, så jordebøkene er svært pålitelige. Kirken ble trolig en betydelig jordeier etter Svartedauen rundt 1350. En tredjedel av befolkningen døde ut, og mange gårder ble gitt til kirken, kanskje som takk fra de som overlevde, eller like gjerne som et forsøk på å blidgjøre Gud? Etter reformasjonen i 1536 ble disse eiendommene overført til staten, og ved et skille mellom stat og kirke vil spørsmålet om kirken skal ha igjen disse eiendommene sikkert bli sentralt.

I et register fra 1393 finner vi følgende navn på gårder i Skedsmo:

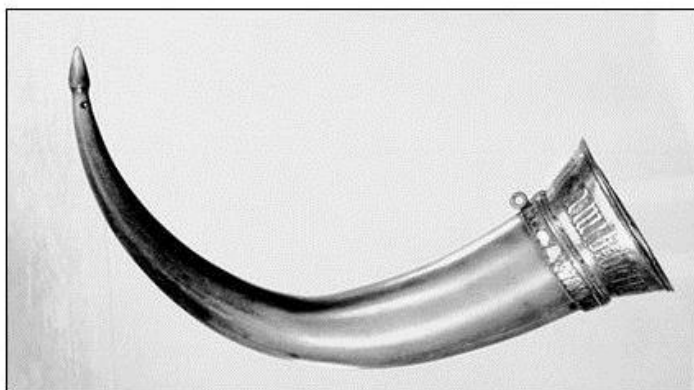
Kopperud, Kongsrud, Branderud, Asak, Haugli, Gislerud, Enger, Ulreng, Kjus, Tomt, Slogum, Løken, Ris, Berg, Brauter, Skaavaal, Sørnum, Kjeller, Nitteberg, Holt, Lund, Braanaas, Skrimstad, Møien, Skolseg, Fossum, Solberg, Ringnes, Karterud, Holm, Leikvoll, Jogstad, Hellerud, Hvam, Kråkerud, Fletstein, Luke, Melby, Valstad, Nordby, Stav, Skjetten, Ryen, Stalsberg og Bråte.

Her har vi ikke tatt med de forskjellige gårdene som hadde samme stedsnavn, som f.eks. Nordre og Søndre Skjetten.

En oversikt fra 1500-tallet inneholder disse navnene i tillegg:

Torgunrud, Bøler, Leirsund, Skedsmovollen, Volden nordre, Værhaug, Huseby, Tærud, Skarud, Myrer, Berger, Nitsund, Sundtveiten, Haugsholen.

Av dette forstår vi at gårdene i Skedsmo har en meget lang tradisjon. Vi har ramset opp navnene på de aller fleste gårdene vi kjenner i dag, og disse er altså flere hundre år gamle!

Drikkehorn fra middelalderen, funnet i Skedsmo

Det er ikke kjent hvilken gård
dette hornet kommer fra.
På beslaget er det gravert:
help.maria.salve.bersvein.a.mik

Foto: Oldsaksamlingen

Vi skal se litt nærmere på gårdsnavnene, for det er ofte at selve navnet kan si hvor gammel gården er. Vi regner med fire hovedgrupper av navn, og vi skal se på disse gruppene etter tur.

Vin-navnene

De eldste gårdene er fra før vikingtida, dvs. fra de første århundrene av vår tidsregning. Navnene på disse gårdene endte gjerne på -vin. Denne endelsen betyr beite, havnegang eller bosted.

I Skedsmo har vi 4 gårder som opprinnelig sluttet på -vin. Det er Løken. Møien, Skjetten og Ryen. Vi ser at endelsen har forandret seg til -en.

Løken kommer av Løykvin eller Leikvin, og det betyr lekeplass. Løken ligger like ved kirken. Det er tydelig at denne gården har vært et samlingssted i hedensk tid. Dette skal vi komme nærmere inn på under kapitlet om Skedsmo kirke.

Møien ligger på nordsida av Nitelva like ovenfor det gamle [Nitsund](#) hvor det var sundsted i gamle dager. I dag går E-6 i bru over elva like ved Nitsund. Fra den brua kan vi se Møien som har jorder som skråner ned mot elva.

Skjetten og Ryen ligger i Skjettenbakken, men det er ikke lenger gårdsdrift på disse stedene. Den Skjetten-gården som ligger på toppen av Skjettenbakken, er Nordre Skjetten. Det lange, lave huset er meget gammelt og er et typisk eksempel på Romeriksstilen. Huset er nå revet. Søndre Skjetten er også revet. Den lå nedenfor den andre gården, i krysset Nybakveien/ Statsrad Ihlens vei. I dag står det trykdeboliger på tomte.

Hvordan så gårdene ut i vikingtida?

Mange steder i Norden er det laget kopier (rekonstruksjoner) av hustyper fra vikingtida.

Husene på bildet er fra Island og viser hvordan man brukte materialer som man kunne finne i på stedet, i dette tilfellet stein og torv.

Takbjelkene var av tømmer og golvet var av hardstampet jord.

Foto: S.S.

-heimr, stadir og -rud

En annen gruppe av gårdsnavn ender på **-heimr** som betyr heim. Disse gårdene må også være fra før vikingtida, og det er ca. 1000 slike navn i Norge. Det er omtrent like mange -vin-navn. I Skedsmo er det tre slike navn: Slogum, Sørums, Fossum. Vi ser at endelsen er blitt til -um.

Navn på **-stad** regnes å være yngre enn vikingtida. Av disse har vi tre stykker: Skrimstad, Jogstad og Valstad.

Den største gruppa av gårdsnavn ender på **-rud**. Rud betyr rydning, og disse gårdene hører til de yngste, men de er likevel meget gamle.(1000-1300) Det skulle ikke være så vanskelig å plukke ut -rudnavnene, for endelsen er uforandret. Det er over 20 -rudnavn i Skedsmo.

Hvis denne teorien om gårdenes alder er riktig, så burde man ha funnet fortidsminner på f.eks. -vingårdene. Det har man da også gjort på Skjetten, hvor det er gjort steinalderfunn på plassen. Jordet som lå under Ryen. Jordet er et murhus som ligger i Skjettenveien like ovenfor Stav pleiehjem. I 1916 ble det funnet ei spissnakkete steinøks i dyrket mark. Eierne var ute for å reparere gjerdet, og han oppdaget plutselig øksa som stakk opp av jorda!

Det er også gjort andre steinalderfunn i dette området, blant annet en flintdolk.

Merkelig nok er det ikke gjort noe oldtidsfunn på noen av heim-gårdene, mens det på andre gårder er gjort mange funn. Vi har også mange navn som ikke passer inn i noen av de fire gruppene, men disse er sikkert like gamle som de andre. Vi skal se litt nærmere på disse navnene.

Andre navn

Mange gårder har fått navn etter beliggenheten. Et gammelt navn som Asak kan bety "åkeren nedenfor åsen". En annen tolkning er at "As" betyr "gud" Da betyr Sak "Guds åker", og det høres sannsynlig ut. Ved å tilegne jorda til Gud kunne man håpe på god avling. . Ordet kjenner vi best flertallsformen på, "Æser". kommer

Noen gårder har navn etter de gamle gudene som vikingene trodde på. I Skedsmo har vi en gård som heter Ullreng. Den ligger ved Leirsund. Ull var gud for idretten, og det er mye som tyder på at det har vært et hov eller en offerplass på gården.

Vi skal ikke gå mer inn på den norrøne religion her, men vi skal nevne at det i biskop Eysteins jordebok er nevnt en gård under Skedsmo kirke som het "af Frøylandum". Det skulle tyde på at også guden Frøy er blitt dyrket i Skedsmo. Vi vet ikke hvor denne gården har ligget.

Vi har tidligere nevnt jubileumsboka for Stav skole. I etterordet til denne forsøker man å finne ut hva ordet "Stav" kommer av. Artikkelen er et godt eksempel på hvordan granskingen av stedsnavn kan føre til interessante teorier.

Deling av gårder

Vi har nå nevnt en rekke gårdsnavn, men som sikkert mange vet, er det mange steder flere gårder som har samme navn. F. eks. er det tre Melbygårder, to Stalsberg-gårder, to Brånås, mange Kjus osv. Vi så at mange gårder var delt allerede i biskop Eysteins jordebok. Opprinnelig har det nok vært bare en gård, men jorda er blitt delt mellom søsken, først en gang, siden flere, og på denne måten har da gård til slutt blitt en liten grend. Vi kommer likevel for letthetens skyld til å nevne bare hovednavnet når vi omtaler de gamle gårdene.

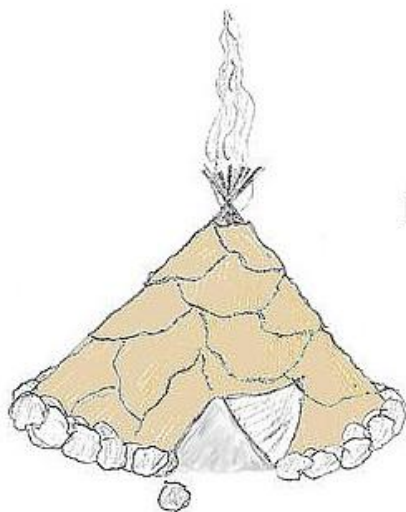
Boforhold

Hvordan levde så folkene på disse gamle gårdene? Huset de bodde i, ble kalt for [årestue](#). Det var bygd opp av svære tømmerstokker, og det fantes ikke vinduer eller tregolv. Taket var tekt med never eller torv, og døra var alltid lav. Det var en god beskyttelse mot fiender, for de måtte huke seg ned for å komme inn. Da var det svært lett å overmanne uønskede inntrengere. Midt på golvet, som var av hardtrampet leirejord, lå det ei steinhelle, og over den var det et hull i taket. I dette rommet ble det lagd mat på steinhella. Her vevde og spant kvinnene mens mennene reparerte redskaper. I stua var det også plass for gris, kalv og høns, foruten hund og katt. Selvsagt sov de her også.

Som vi skjønner, kunne det ikke bli særlig trivelig i ei slik stue. Spesielt om vinteren når alle åpninger var tettet godt igjen, og ilden brant, og maten ble stekt, så måtte det bli dårlig og røykfull luft inne i stua. Det er ikke så rart at mange hadde gikt og hodeplager i den tida. Årestua ble nyttet i Skedsmo fram til middelalderen, dvs. år 1200, og kanskje enda lenger.

Ute på tunet stod det gjerne et stort tre som ble kalt for tuntreet. Dette treet var hellig, og under treet hvilte forfedrene. Derfra holdt de øye med dem som drev gården, trodde de, og vi forstår at de passet seg vel for at han som hadde ryddet jorda, ikke skulle bli sint. Det gjaldt å henge i og dyrke jorda.

De fleste gårdene har tuntre idag også, men det knytter seg ikke lenger noen overtro til disse store, vakre trærne.

Enkle bosteder i eldre steinalder

I eldre steinalder var klimaet varmere og før de ble bofaste bodde menneskene ofte i enkle skinntelt eller gammer.

Illustrasjon: wikipedia.no

Rydding av jorda

La oss gå enda litt lenger tilbake i tid og tenke oss hvordan Skedsmo så ut før gårdene ble bygget.

En gang var det bare skog i Skedsmo. Det må ha vært temmelig uframkommelig her med alle knausene og dalsøkkene som gjør landskapet til en stor berg-og-dal-bane.

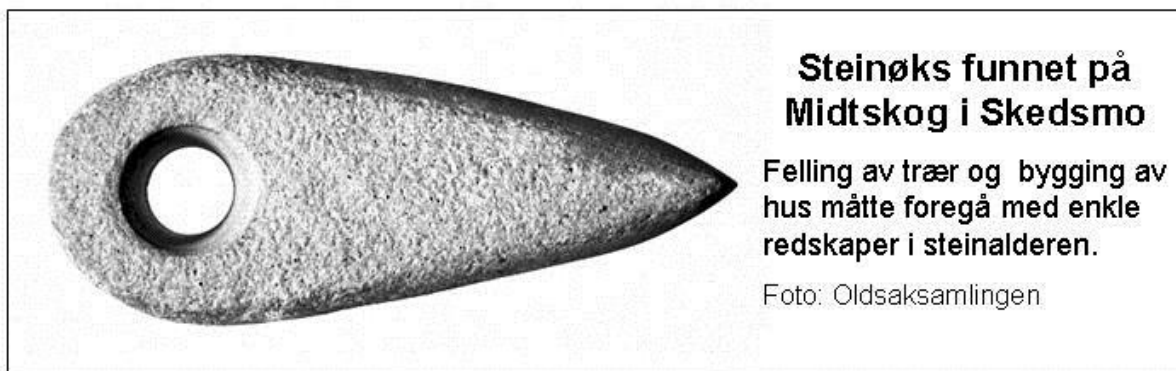
På bergknasene vokste det furu, mens gran og bjørk holdt til i søkkene, tett i tett. Eik har det også vært en del av, og et tre som heter barlind. Dette treet brukte vikingene som emne til buene sine.

I skogen har det vanket alle slags ville dyr, hare, elg, ulv og bjørn for å nevne noen dyrearter, og selvsagt fugler og krypdyr.

Men så har det skjedd en gang for omkring 5000 år siden at noen mennesker har kommet vandrende inn i Skedsmo. Kanskje har de kommet med primitive båter opp Øyeren til Leira og Nitja, eller de har kommet vandrende over Gjelleråsen eller langs Losbyvassdraget. Det kan vi ikke si noe sikkert om, men vi veit at de første boplassene ble reist på høydedragene. Kanskje har de første flokkene stanset på høydedraget hvor kirken ligger nå og funnet ut at det kunne være fint å bosette seg der. Eller kanskje de kom først til høydedraget ved Skjetten, eller kanskje Asak?

På høydedragene var det mer åpent enn nede i dalsøkkene. Det var mer sol, og den sandholdige jorda egnet seg godt til dyrking. På slettene, f.eks. der hvor Lillestrøm ligger nå, var det sumpige myrstrøk som stadig ble truet av flom, og langs Sagdalselva var det sikkert bare villmark.

Vi kan forsøke å forestille oss hvordan en gård er blitt til. Folkene har funnet en fin plass på et høydedrag hvor det er mye sol. De har sikkert kommet om sommeren, og de har først bygd seg ei barhytte og så gått i gang med å hugge trær. Det har kanskje vært en åpning i skogen fra før av, og så har de utvidet den. De har tent ild, ryddet, brutt og brent. Vandringsfolkene har hatt med seg noen husdyr, og de har funnet et sted hvor de kunne hente vann. Bær og sopp har de funnet i skogen. Mer har de ikke hatt å leve av før de har ryddet nok jord til å så korn.

Røyken har steget opp fra rydningen, og på naboåsen har det også klatret røykesøyler mot himmelen. Slektninger kan ha kommet sammen og valgt hver sin plass, eller helt ukjente mennesker er tilfeldigvis blitt naboer. De har jobbet hardt, og de har sikkert tittet over til naboen for å se hvordan han har laftet tømmeret til huset eller når han sådde kornet.

En dag har den ene bonden gått over til naboen for å be om hjelp til et tungt løft. Sørumbonden har kanskje gått over til bonden fra Brøter, eller bonden fra Kjeller har vandret over til naboen på

Nitteberg. Eiendommene har gjerne hatt naturlige grenser langs bekkene i dalbunnen, og en tur over til nabogården kan ha vært strevsomt nok.

Om vinteren var det nok hardt for de første innbyggerne i bygda. Årestua var ikke det beste vern mot kulda, og de hadde sikkert ikke så mye korn de første årene, så det kunne lett bli matmangel. Jorda ble ikke ryddet til store åkrer med en gang. De ryddet et lite stykke av gangen, og åkerlappene eller teigene hang ikke sammen bestandig. Ikke ble de pløyd skikkelig heller, og det kunne gå mange år før en ekstra stor stein eller stubbe i jorda ble fjernet. Men etter hvert ble mer og mer jord ryddet, og jordene tok form.

Bråtebruket spilte en betydelig rolle i Skedsmo helt fram til det 16. århundre. Det besto i at skogen ble hugget ned, og alt trevirke lagt i en haug. Da det ble tørt, tente de på. Så ble det sådd bygg, vinterrug og nepe i asken som tjente som gjødsel. Bråtebruket kunne føre til store skogbranner, og senere skal vi høre at tømmeret fikk stor betydning for Skedsmo, så det ble slutt med denne rydningsmetoden.

De vanligste kornsortene var bygg, rug og havre. Disse ble ofte blandet, og det førte til mange rare forestillinger hos bøndene. En bonde trodde at han hadde sådd byggkorn, men om høsten kom det havreaks på åkeren. Hvordan kunne dette ha foregått? I dag skjønner vi det, men i gamle dager trodde de at det var trolldom!

I gamle dager da de ikke hadde så mye gjødsel, var det vanlig å drive vekselbruk mellom åker og eng. Jorda blir næringsfattig hvis den dyrkes år etter år, og dette oppdaget bøndene. Kanskje bonden på Tomt fikk et tips av Løken-bonden om at det lønte seg å la åkeren være eng et år?

I Skedsmoboka bind I står det om stedsnavnene s. 22 – 26. Dere kan også lese om hedensk religion på s. 26 – 33. I gårdshistorien i bind II og III kan dere lese mer om de enkelte gårdsnavnene og deres opprinnelse. I bind I s. 133 står det en lang artikkel om “Bygda vår og folkets kår i eldre tid.” I bind III står det om gårdsanlegg og bebyggelse på s. 1026.

DE GAMLE VEIENE

De første veiene i kommunen ble til nærmest av seg selv. Folk og dyr tråkket opp stier, og de stiene som ble mye brukt, utviklet seg til å bli kjerreveier. Dette gjaldt først og fremst gjennomferdsveiene. Skedsmo hadde en sentral plass på Østlandet, og veiene fra Oslo, eller Vika som det het i gammel tid, gikk gjennom kommunen og videre til Opplandene og Trondheim.

Det har fra gammel tid vært to ferdsselsveier gjennom Skedsmo. Den eldste av dem gikk gjennom Groruddalen og over Gjelleråsen, eller Lauvåsen som vi kaller denne delen av Gjelleråsmarka. "[Tjodgata](#)" ble denne veien kalt (Folkegata), og vi skal følge den gjennom kommunen. I dag kaller vi denne veien over Lauvåsen for "Oldtidsveien", og den er merket med skilt.

Fra Lahaugmoen gikk den ned til Lahaug gård, og derfra videre ned til Nitsund hvor det var sundsted, som tidligere nevnt. I dag går E-6 over Nitelva like ved vadestedet. Fra Nitsund gikk den opp til Møien, og derfra videre til Jogstad og [Skrimstad](#) hvor det var skysstasjon. Den gamle Trondheimsveien går også forbi Skrimstad, men "Tjodgata" svingte av ved gården og over mot Brånås. Vi kan se spor etter veien ved det trigonometriske punktet som er avmerket med en hvit stake på åsryggen nord for Brånåsgårdene. Derfra kan vi tydelig se hvor den har gått i hellinga ned mot Skrimstad. Det er to traséer i denne bakken, og det er ikke godt å si hvilken som er eldst. Det siste vi ser av den, er en fordypning helt nede på sletta, like ved et gammelt skur, for veien forsvinner i et jorde.

Fra Brånås har den gått videre over mot kirken. Den har antagelig fulgt åskanten et stykke, der hvor det går en kjerrevei i dag langs kanten av jordet, for den har svingt ned i Brånåsdalen og opp til Vestvolden og kirken.

Fra kirken gikk den over Farseggen og ned til [Leirsund](#). Der var det et nytt sundsted, og veien delte seg så med hovedveien gjennom Haugligårdene til Sørums, mens en sidevei gikk til Asak og Fet.

Den andre hovedveien har vi så vidt hørt om tidligere. Den gikk gjennom Lørenskog der hvor

Håkon Håkonson trakk skipene sine. Den er yngre enn veien over Lauvåsen, og den ble i førstningen bare brukt som vintervei. Siden ble den bygd ut, og i dag kjenner vi den som Gamle Strømsvei.

Denne veien gikk forbi [Stalsberg](#) og ned til Sagdalen. Der krysset den Sagdalselva før den steg opp til Stav, der hvor Skjettenveien går i dag. Så fulgte den Nordbyveien et stykke mot Hvam, men ved Solvangen svingte den ned til Valstad. Der var det også et sundsted. På andre sida av elva, rett ovenfor gården, ligger det en jordvoll ut mot elva. Det er restene etter ei bru som gikk over Valstad sund. Derfra gikk veien videre der hvor Holtvegen går i dag. Denne lille gårdsveien som slynger seg over åskammer og ned i dalsøkk, er altså meget gammel. I dag går den gamle Holtveien gjennom boligfeltet Holt/Vestvolden, men det er fremdeles mulig å følge traseen.

Holtveien kom inn på den andre veien ved Vestvolden, og der finner vi altså kommunens eldste kryss. I dag er det ikke så mye trafikk der, men helt til forrige århundre var det gjestgiveri på den nåværende prestegården, som ikke var det den gang.

Vi skal se litt nærmere på hvordan veiene ble holdt vedlike. Etter Magnus Lagabøters lov skulle bøndene møte til veiarbeide tre ganger i året. Det var før våronn, slåttonn og like før snøen kom om høsten. Like fram til 1600-tallet besto dette arbeidet i å rydde en åpen gate gjennom skogen. Den skulle være 8 alen bred, dvs. ca. 4 m., og dette ble kontrollert på en spesiell måte. En av de mest ansette bøndene red midt i veien med et spyd som var akkurat 8 alen på tvers over hesteryggen. Ytterst i hver spiss hengte de en vidjehank, og hvis veien ikke var skikkelig ryddet, hukte vidjehanken seg bort i noe slik at den falt av. For hvert "hankefall" måtte bøndene betale en bot, så

det gjaldt å gjøre godt arbeid. Men det er vanskelig å forstå hvordan de klarte å holde veien så bred over Lauvåsen, og det kan vel tenkes at det var særregler for slike "fjelloverganger."

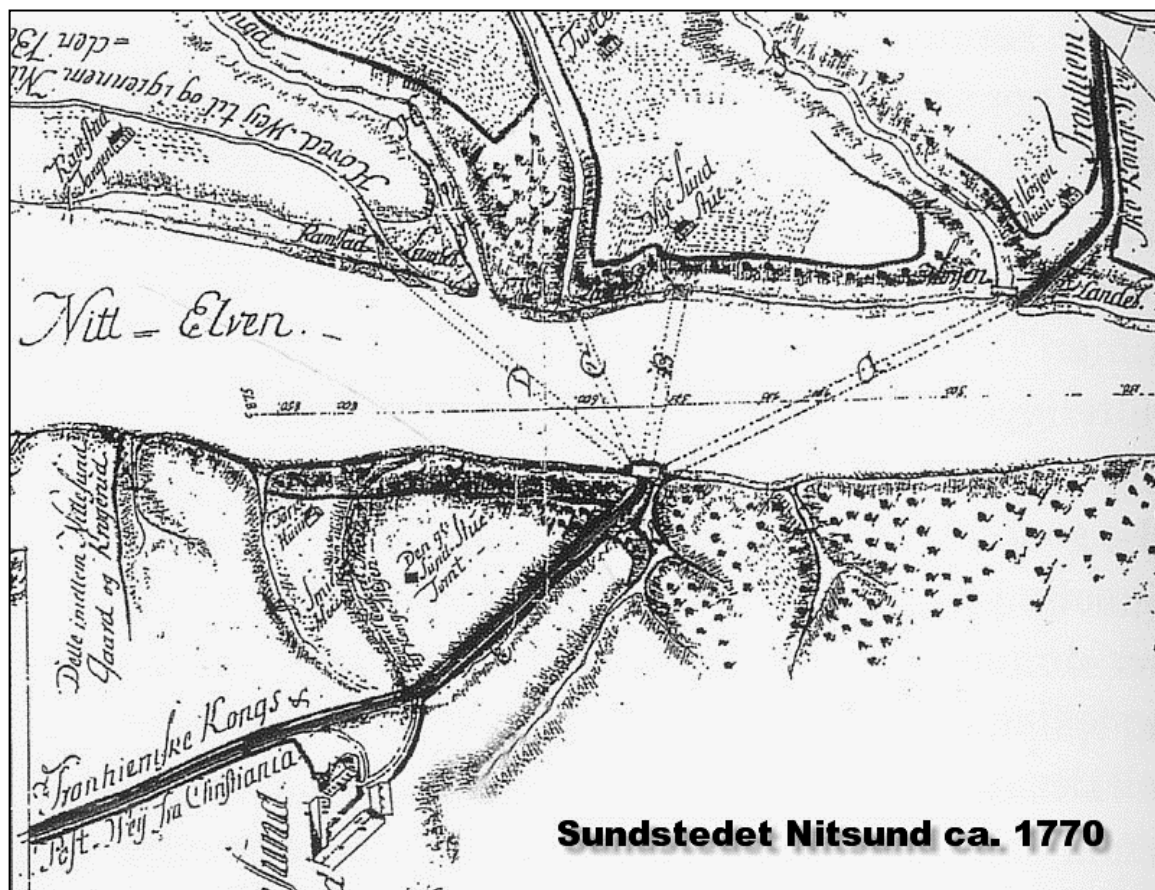
Sundstedene

Et annet problem på den tida var elvene. Det ble ikke bygd bruer for på 1700-tallet. Tidligere brukte de ferge ved sundstedene. En av bøndene som bodde ved elva, hadde ansvaret for ferginga, og dette ble det tatt betaling for. På Leirsund ble de reisende satt over på en flåte. I 1557 bodde det en sundmann på Leirsund som het Oluff. I noen gamle skrifter står det at han en gang fikk to daler i bot fordi han hadde gitt presten på Asak en ørefik. De hadde nok røket uklar om betalingen!

Ved Valstad står det i kilder fra 1594 at det var bonden på Nitteberg som fungerte som sundmann. Siden overtok Valstadbonden ansvaret for at folk kom over elva. De ble fraktet over på en flatbunnet flåte som ble trukket langs en streng. De reisende behøvde ikke å stige av hesten eller gå ut av karjolen. De kjørte bare rett ut på flåten. Ikke sjelden var elva så tørr at de kunne kjøre rett over uten flåte.

Det kunne lett bli ventetid ved sundstedene, og derfor var det gjerne vertshus like ved, så folk kunne spise og hvile mens de ventet på tur. De passet gjerne også på å bytte hesteskyss her.

Skysstasjonen på Skrimstad lå ikke langt fra Nitsund.

Bruene

De første bruene var i privat eie, og eierne krevde inn bompenger. Dette kunne bli en fin fortjeneste selv om eieren var pliktig til å holde brua i stand.

Kartet over Nitsund i avsnittet foran (om sundstedene) viser situasjonen på 1770-tallet. Egentlig er kartet en del av en søknad om bevilgning til å bygge bru på dette stedet. Kartet og søknaden er satt opp av generalveimester Georg Anton Krogh, som var "veisjef" sønnenfjelds fra 1767 til 1786.

Generalveimester Krogh bodde på Nitteberg og han er en mann som har satt spor etter seg i veihistorien på flere måter. Blant annet gikk han inn for det såkalte "franske prinsipp". Veiene skulle da anlegges mest mulig rettlinjert i terrenget og det var ikke alltid like populært hos bøndene, når veiene ble anlagt over tidligere jorder og enger.

Ved Nitsund ble det bygd bru i 1777, og den var i bruk i ca. 100 år for brua ved Kjellerholen ble bygd. Da ble Nitsund bru revet, men det står noen påler igjen ute i elva, og det ligger en liten jordvoll på nordsida som minne.

Det var gården Nitsund som hadde ansvaret for brua, og sundstedet var en god inntektskilde for gården. Gården Nitsund gikk siden inn i gården Hellerud som består av fire mindre gårder.

Trafikken var stor allerede på 1500-tallet ved Nitsund, og bøndene som kjørte trelast og korn til byen, måtte betale en årlig korntoll. Denne inntekten ble kalt for "tollherligheten". Det nyttet ikke å snike seg unna ved å kjøre over elva andre steder, for det var straffbart. Eierne av brua hadde lov til å stenge alle biveger, og det var ikke lov til å bruke båt i elva uten til privat bruk.

Denne "tollherligheten" irriterte bøndene på Romerike, for de så hvor godt bonden på Nitsund tjente. I "Gardermovisa" drives det gjøn med eieren av brua, statsråd Bloch:

**"...Ved Nitsund et Chock, san,
vi gjør mod en Flok, san,
som nægter at betale ved Brua hans Bloch, san."**

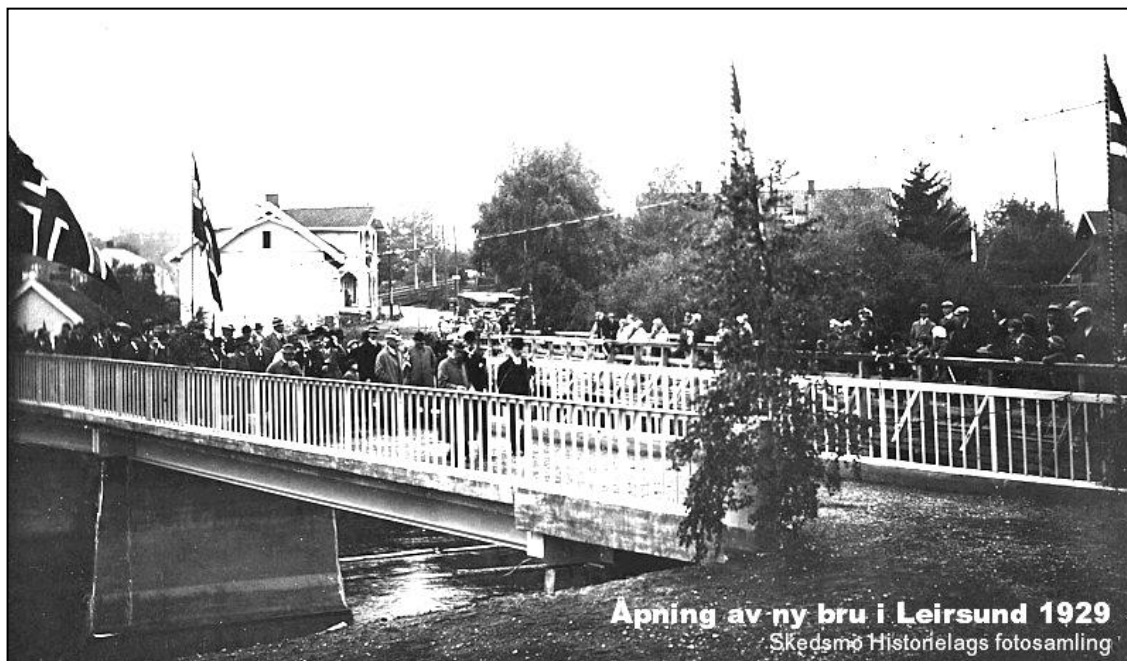
Det ble også drevet gjestgiveri på Nitsund, og gården var svært avhengig av trafikken over sundet. På den bakgrunnen er det forståelig at eieren av Nitsund anla sak mot kommunen da Valstad bru ble bygd i 1865. Dette tapte han penger på, og enda verre ble det i 1877 da Kjellerholen bru sto ferdig.

Ikke lenge etter solgte familien Bloch Nitsund-Hellerud. Valstad bru ble ikke brukt lenger enn til 1880, for det viste seg at det ikke var noe solid byggverk. I dag er det bare en jordvoll igjen, og den ble lagt opp ved pliktarbeid blant bøndene. Det var nok ingen liten jobb.

Rundt 1800 ble det bygget ei trebru over Leira ved Leirsund. Den var også i privat eie, og eierne passet godt på den. På brua sto det følgende skilt: "De som kjører eller rider over broen, skal fare langsomt og forsiktig, ikke tenne pipe når broen er tørr."

Det gikk ikke lang tid mellom hver gang brua måtte repareres. Det var stri strøm i elva, og når de store isflakene kom seilende i full fart om våren, gikk det hardt utover pilarene. Flommen skaffet også problemer, og en gang reiv elva med seg et stort jordstykke på ene bredden, slik at brua sank.

I 1929 ble det bygd ei ny jernbru. Den ble erstattet av en ny for noen år siden.

Vi har til nå nevnt tre bruer over Nitelva: Nitsund, Kjellerholen og Valstad. Det har kanskje undret noen at det ikke var bruer over til Lillestrøm? Vi skal siden høre mer om Lillestrøms historie, og vi vil oppdage at Lillestrøm ikke var sentret i kommunen som det er i dag. For 1860 bodde det svært få på Lillestrøm, og den første brua over Nitelva til stedet var faktisk jernbanebrua som ble bygd i ca. 1850. Folk måtte benytte seg av den lenge før det ble bygd kjørebru ved siden av. Den ble siden erstattet av den store brua som er i dag.

Den andre brua til Lillestrøm, ved Strømsveien, ble ikke bygd før i 1911. På 1970-tallet ble den gamle brua erstattet av en ny og bredere. Strømsveien fra [Sagdalen](#) til Nitelva forbi Jenseberget ble ikke bygget før i 1911.

Når folk fra f.eks. Skjetten skulle til Lillestrøm før 1911, måtte de enten dra over Kjellerholen eller over Stalsberg på Strømmen og ned til brua ved jernbanen.

Etter hvert som det ble flere veier, fikk bøndene ansvaret for hver sine strekninger. Vegene ble delt inn i et rodesystem, og i veikanten sto det en rodestein med det gårdsnummeret som hadde ansvaret for roden. Slike steiner kan vi se den dag i dag langs gamle veier. Det var gjerne en veivokter som hadde overoppsynet med veien, og han kommanderte gårdsfolket ut til snømåking og annet nødvendig arbeid.

I noen av intervjuene bak i heftet skal vi høre mer om veiene i gamle dager.

I Skedsmoboka bind I kan dere lese mer om veivesen på s. 223. På s. 240 står det et interessant avsnitt om "Bilenes tidsalder."

Ellers er det nok av stoff om veier, bruer og rodesystemer.

Skyssvesen

Vi kan ikke snakke om gamle ferdselsårer uten å nevne [skyssvesenet](#). Bøndene hadde plikt til å gi skyss til folk som var ute på reise. De fikk selvfølgelig betalt for dette, men det kunne bli svært slitsomt å frakte folk i all slags vær og vind. De måtte bytte hest ofte, og i 1827 var det på sommertid i alt 323 hester som ble brukt til skyss i Skedsmo. All trafikken fra Christiania og nordover gikk gjennom kommunen, så det var sikkert livlig etter veien.

Bytte av hesteskyss skjedde på skysstasjonene. Den første skysstasjonen lå på Løken, men den ble siden flyttet til Skrimstad, ikke langt fra Nitsund. Her var det servering for de reisende mens de ventet på at skysskarene skiftet hester. Verten hadde lov til å brygge øl, men han hadde ikke lov å selge brennevin. Det var imidlertid vanlig å ha med ei "reiseflaske" med brennevin på den tida, så stemningen kunne bli høy på skysstasjonene.

"Normal Skydsbefordring"

Mange reisende kunne oppleve at skyssen var en ganske skremmende opplevelse.

Tegning av Johannes Flintoe i "Illustreret nyhedsblad" fra 1861

I 1877 ble stasjonen flyttet til Søndre Hvam fordi veien ble lagt over Kjellerholen og opp gjennom Brånåsdalen.

I dag ligger Skrimstad helt utenfor trafikken gjennom Skedsmo, og det er ikke så mange som kjenner til gården. Men i fram til langt ut på 1800-tallet var den et knutepunkt for ferdselen gjennom bygda. Gjestgiveriet på gården var mye brukt, og de første formannskapsmøtene i 1837 ble holdt der. Dessverre brant den gamle gården ned i 1938, så vi har ikke noen minner igjen etter den gamle skysstasjonen.

Det gamle skyssvesenet kan dere lese mer om i Skedsmoboka bind I s. 263-268.

FRA SVARTEDAUEN TIL IDAG

Etter sagatiden, fram til midten av 1200-tallet, følger det som kalles den senere middelalderen. Her blir det mye mere sparsomt med skriftlige kilder fra Skedsmo.

En viktig kilde om denne tiden skal vi nevne, nemlig det såkalte [Diplomatarium Norvegicum](#), som er en samling av gamle brev til "kunnskap om Norges indre og ytre forhold, sprog, slekter, seder, lovgivning og rettergang i middelalderen". Mannen som tok initiativet til å få utgitt denne verdifulle kildeskriftsamlingen het Gregers Fougner Lundh. Han omkom tragisk nok ved en brann på Brånås gård i 1836.

Svartedauen

I 1349 kom "den store mannedauen" som reduserte folketallet i Norge sterkt. Det var handelsskip fra Europa som førte smitten til landet, og pesten ble en ulykke for landet. Vi vet ikke hvor sterkt Skedsmo ble rammet, men siden bygda hadde en livlig forbindelse med områdene rundt, må vi regne med at mannefallet var stort.

Svartedauen

Denne beryktede pesten kom til Europa fra Tyrkia i 1347 og spredte seg vestover og nordover i årene som fulgte. I store deler av Europa førte pesten til at mer enn halvparten av befolkningen døde. Svartedauen kom til Norge in 1349.

Illustrasjon fra den tyske Toggenburg-bibelen fra 1411. Kilde: wikipedia.no

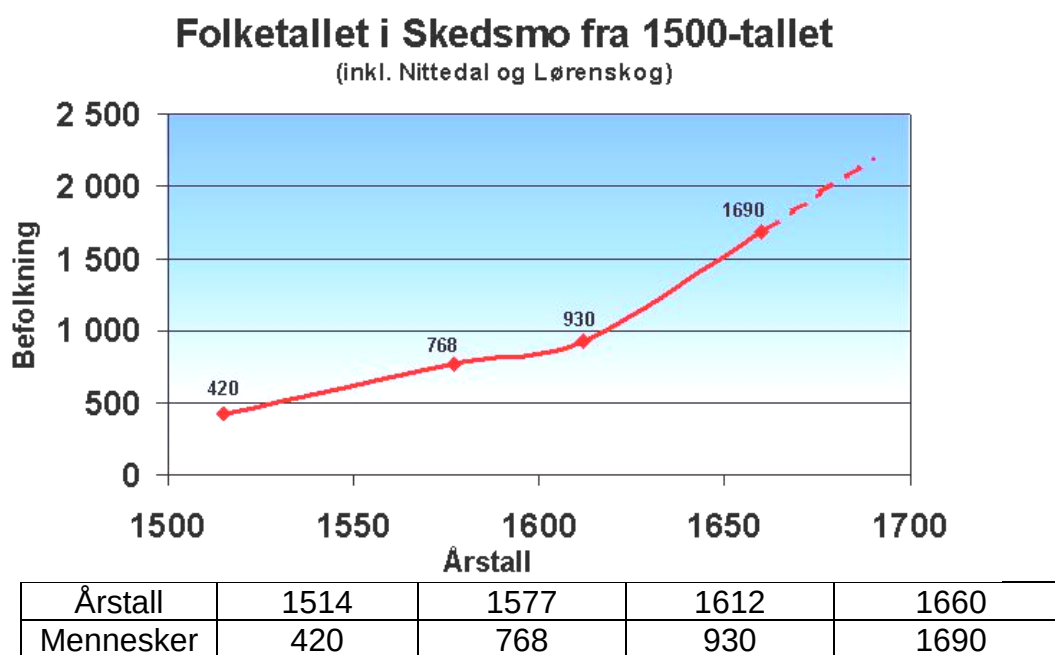
Mange steder døde folk på gårdene ut, slik at disse ble liggende øde igjen. Slike gårder ble kalt for "ødegårder", og det har det sikkert vært tilfeller av i Skedsmo også.

Men det var også mange andre smittsomme sykdommer i eldre tider. Helsevesenet var ikke så godt som nå, og menneskene ble fort utsatt for smitte. De visste også for lite om sykdommene til at de klarte å begrense utbredelsen.

Folketallet på 1500-tallet

Skedsmo prestegjeld omfattet i eldre tider også Lørenskog og Nittedal. Lørenskog tilhørte Skedsmo kommune fram til 1908 da området ble skilt ut, sammen med Lillestrøm, til to egne kommuner.

Det har altså skjedd en firedobling av befolkningen i løpet av det 17. århundre, og det henger sammen med sagbruksvirksomheten i Sagdalen som tok til på denne tida. Det skal vi høre mer om siden.

Den store nordiske krig

Den krigen som har satt de dypeste spor i Skedsmo, er den store nordiske krig som varte fra 1700-21.

Store nordiske krig er benevnelsen på krigen som ble ført i nord- og øst-Europa fra 1700 til 1721 mellom på den ene siden Sverige og på den andre en stor koalisjon bestående av Sachsen-Polen, Danmark-Norge og Russland, samt fra 1715 også Preussen og Hannover. Krigen ble avsluttet ved freden i Nystad i 1721.

Kilde: Wikipedia

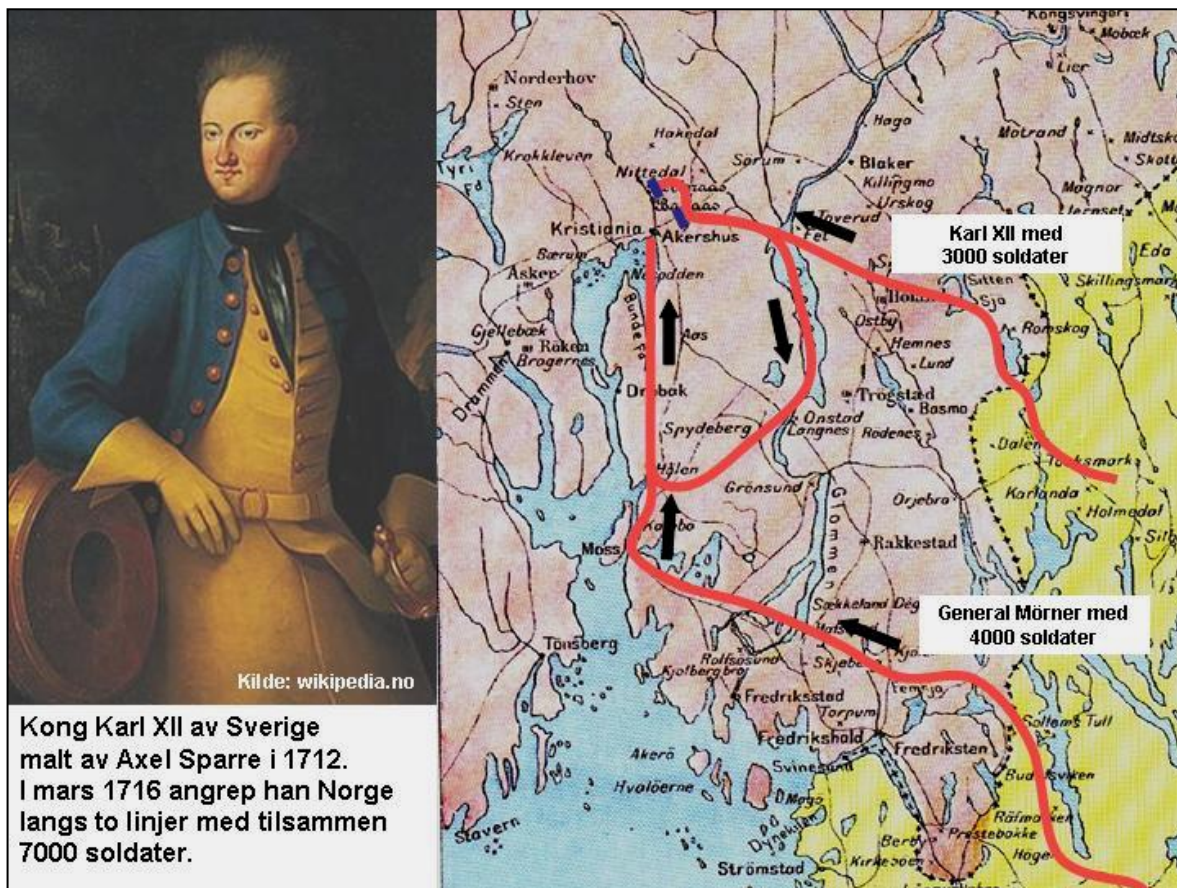
Den svenske kongen, Karl 12., forsøkte i 1716 å erobre Norge etter at han hadde tapt mange slag i Mellom-Europa. Det norske forsvaret lå nede, men da svensk kongen var i anmarsj, våknet forsvarsviljen hos nordmennene. Bøndene kjørte krigsmateriell fra Christiania til festningen på Kongsvinger, og vardene ble satt i stand igjen over hele Østlandet. Så snart vardene ble tent, måtte hver våpenfør mann dra i striden. Det var ikke særlig hyggelig for kona og barna som måtte bli igjen på gården. Det kunne være tunge skritt for soldaten over tunet og bort fra familien.

Soldatene i Skedsmo hørte til det første nasjonale **dragonregimentet** som var et hesteregiment. Dette passet godt for Skedsmo hvor hesten har spilt en sentral rolle gjennom hele historien. Det er ikke tilfeldig at Skedsmo kommune har tre hestehoder som emblem!

Karl 12. rykker fram

Den 12. mars 1716 marsjerte svenskekongen med en troppeavdeling på 700 kavallerister inn i Norge. Den første trefningen med norske soldater var ved Riser bru i Høland. Derfra dro svenskehæren til Svindal gård i Fet hvor de overnattet. Det var full vinter fremdeles, og isen lå tjukk på elver og vann. Dette hadde kongen tatt med i beregningen, for da var det lettere å krysse Øyeren, men det hadde snødd veldig, så veiene var nesten uframkommelige for svenskene som ikke hadde ski.

Målet for Karl 12. var Akershus festning, og han hadde valget mellom to veier. Den ene gikk gjennom Lørenskog, og den har vi omtalt tidligere. Nordmennene hadde bygd skanser av stein ved [Bakås](#), som ligger ved Gamle Strømsvei, akkurat over grensen til Oslo i dag, ved Ellingsrud.

Den andre veien gikk over Gjelleråsen. Den kjenner vi også fra før, og på den var det også bygd skanser like ovenfor Lahaugmoen. I dag er disse avmerket med skilt, så det er lett å finne dem. Fullt så lett er det ikke å finne skansene ved Bakåsen, men de er til gjengjeld godt bevart.

Den 14. mars kom Karl 12. til Skedsmo, og han slo seg ned på Nordre Stalsberg, som i dag ligger ved siden av Strømmen videregående skole.

Det er mange som hevder at kongen ble stanset på Korsveien like ovenfor Sandbekken i Rælingen. Vi kan se rester etter de gamle skansene like ovenfor den bratte bakken opp fra Sandbekken.

Skansene ligger som steinhauger ut fra vegen, like ved blokkene i Blystadlia, og de er overgrodd av mose og lyng.

Det er imidlertid tvilsomt om det fant sted trefninger her, men det kan godt tenkes at skansene ble kastet opp ved denne anledningen.

Dragoner fra Romerike

Ryttersoldater fra Romerike deltok i kampene mot svenskene under Den store nordiske krig.

Skiedsmo Dragon Compagnie er en militærhistorisk avdeling som lager oppvisninger og viser utstyr og teknikker fra 1700-tallet.

Foto: S.S.

Mens kongen bodde på Stalsberg, ble soldatene plassert på gårdene rundt. Det var Ryen, Skjetten, Stav, Vestby og Bråte. Kongen bodde to dager i hovedbygningen som sto der hvor hagen er nå. Det står en stein til minne om denne begivenheten i hagen på Stalsberg Nordre.

Kongen var en nøktern mann, og han forsøkte å leve på samme måte som soldatene sine. Han sov på golvet med granbar og halm under seg og sabelen ved sida. Det fortelles at han sto opp klokka fire hver morgen.

Svenskene tok mat fra stabburet, og de forsynte seg grådig. Hvis det ikke var mat der, slaktet de kuer og sauer. Det var ikke noen fornøyelse å ha soldatene på besøk, og nordmennene hisset nok hverandre opp til å slåss mot svenskene når disse skulle forsøke å komme inn til hovedstaden. Det fortelles også at svenskene holdt andakt ved oppstillingen hver morgen, men dette har ikke lagt noen demper på krigslysten!

Svenskene forsøkte å komme til Akershus festning både over Bakås og over Gjelleråsen, men nordmennene beit godt fra seg, og svenskehæren klarte ikke å passere skansene. Nordmennene ble sikkert godt hjulpet av snøen som hindret fienden i å rykke fram utenom veiene. Dessuten var det bare plass til to i bredden, og bak skansene lå nordmennene med gevær og kanoner, og kongen trakk seg tilbake.

En historie fra Lørenskog kan illustrere noe av slitet i denne krigen. Nordmennene hadde trukket seg tilbake til Kind i Lørenskog, og de hadde stoppet under ei furu for å få seg litt mat. De gjorde opp ild og hengte ei gryte over varmen. De skulle akkurat til å koke ertesuppe da det kom en mann løpende med følgende beskjed: "Nå kommer svenskekongen!" De skrubbsultne norske soldatene hadde ikke annet å gjøre enn å stappe lommene fulle av halvkokte erter og stikke av!

Den 17. og 18. mars marsjerte kongen tilbake over Øyeren på isen helt ned til Mork i Spydeberg. Derfra dro han videre til Moss, og så gikk han mot Akershus fra sjøsida. Hovedstaden ble tatt uten motstand, bortsett fra kanonene på [Akershus festning](#).

Akershus festning i 1699

**Slik så festningen ut da Karl 12
forsøkte å erobre den, uten hell.**

Maleri av Jacob Coning

Mens kongen beleiret Akershus, hentet soldatene mat fra gårdene i Aker og på Romerike. Denne gangen klarte svenskene å erobre skansene på Gjelleråsen og Bakås, og de brente ned de festningsverkene som var av tre.

I april 1716 trengte major Trugenfeldt inn i Skedsmo og tok inn på Nitteberg, Kjeller, Berg, Brøter og Sørums med hæren sin. Bøndene ventet på svenskheeren i Asak, men Trugenfeldt krysset ikke Leira.

Noen dager seinere kom svenskene igjen til Skedsmo for å skaffe mat, men oberst Caspar Schiøller hadde sørget for i en fart å lage forskansninger på nordsida av Nitja, og de klarte å tvinge svenskene til å snu. Da ble de så sinte at de brente ned gårdene Nitsund og Lahaug som hevn.

Dette er det siste vi hører om svenskenes herjinger i Skedsmo. Et minne om denne tida har vi i at kongeveien over Lauvåsen også kalles for "Karl 12. vei". I 1966 ble det reist et minnesmerke på en av skansene ovenfor [Lahaugmoen](#).

Det er ikke vanskelig å forstå at slike hendelser som vi nå har hørt om, satte vondt blod i mange. Svenskene ble ikke populære etter dette krigstoget for mange av bøndene ble påført store tap av avlinger og dyr. Det var de små i samfunnet som måtte bære byrdene, og det var alltid de som satt igjen med tapet. Etter krigen ble det utbetalt erstatning til bøndene som hadde fått ødelagt gård og grunn.

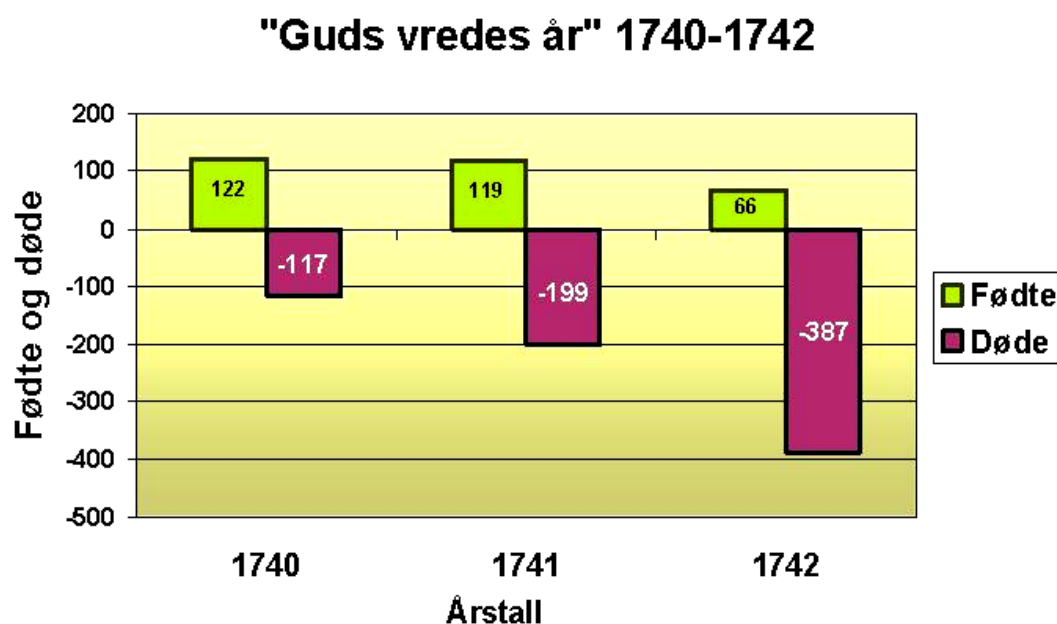
Dere kan lese mer om Den store nordiske krig i historiebøkene. Hvordan gikk det med Karl 12. siden?

Kilder til dette avsnittet: Skedsmoboka bind III s.1389-1394

Sigurd Senje: Østmarka s. 221-226.

Guds vredes år

Årene 1740-42 blir kalt for Guds vredes år i Norge fordi landet ble rammet av en stor hungersnød. Hvis vi ser på tallene for fødte og døde i Skedsmo for disse årene, så oppdager vi at det døde flere enn det ble født. Dette er helt unormalt, og f.eks. i 1737 ble det født 129 mens det døde 111.

Årstall	1740	1741	1742
Fødte	122	119	66
Døde	117	199	387

Nøden skyldtes at det kom snø og sludd i mai og juni i 1740, og folket på Østlandet måtte spise barkebrød. Dette førte til farlige sykdommer som blodsott og skjærbuk, og smitten spredte seg raskt.

Den egentlige årsaken til ulykken var ikke uåret, men et fantastisk maktmisbruk fra danskekongens side. Han hadde nemlig bestemt at Norge skulle innføre korn fra Danmark, og ikke fra noe annet land. På den måten skulle det danske jordbruk bli styrket. Selv om det ble kornmangel i Norge, fikk ikke nordmennene lov til å kjøpe mer korn enn det de fikk fra Danmark. Det var altså ikke pengemangel, men politiske beslutninger som førte til nøden. Det er derfor ikke riktig å kalle ulykken for "Guds vredes år", men på den tida klarte ikke folket å avsløre maktmisbruket, og derfor skyldte de på høyere makter.

Christian VI (født 1699, død 1746) var konge av Danmark-Norge 1730–1746. Christians forargelse over farens kvinneglade og bigamistiske liv førte til at han, som en av sine første regjeringshandling, omgjorde farens testamente og fratok enkedronning Anna Sofie, Frederik IVs andre hustru, en stor del av den formuen hun hadde arvet.

Hans regjeringstid var preget av økonomisk tilbakegang. Etter hardt press fra godseierne, som manglet arbeidskraft, ble stavnsbåndet innført i 1733. Stavnsbåndet forbød bønder mellom 14 og 36 år å forlate det godset de var født på. Bøndene ble først kvitt det forhatte stavnsbåndet 55 år senere. For å sikre høye priser på dansk korn ble det i 1735 innført et forbud mot kornimport. Dette gikk spesielt hardt ut over nordmennene, som var avhengige av importert korn.

Kilde: www.Wikipedia.no

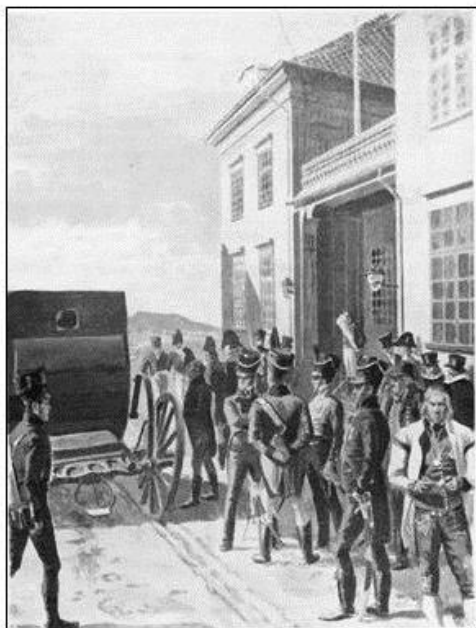
Du kan lese mer om [Christian VI](#) på Lokalhistoriewiki

Grunnloven av 17. mai 1814

Rundt år 1800 hadde Norge vært i union med Danmark i ca 400 år. På denne tiden herjet Napoleonskrigene i Europa og Danmark-Norge ble også trukket med. Den danske kongen valgte å alliere seg med Napoleon, mens svenskene var alliert med England og andre stater som kjempet mot Frankrike.

I 1807 sendte England en flåtestyrke under ledelse av admiral Nelson som bombarderte København og denne striden endte med at hele den dansk-norske flåten ble erobret. Danskekongen svarte med å erklære krig mot England og Sverige, noe som gjorde at England blokkerte den norske kysten i flere år. På samme tid var det uår i Norge og dette medførte sult og elendighet. Henrik Ibsen har skrevet om dette i det berømte diktet "Terje Vigen", hvor han ror til Danmark etter korn for å redde kone og barn fra sultedøden.

Det ble etter hvert tydelig at unionen med Danmark gikk mot slutten. Den [17. mai 1814](#) hadde den danske prinsen Christian Frederik, sammen med mange kjente og betydningsfulle nordmenn, samlet seg på Eidsvoll og vedtatt en ny grunnlov hvor det blant annet heter at Norge er et "fritt, selvstendig og udelelig rike".

Riksforsamlingen på Eidsvoll i 1814

Fra Skedsmo deltok major Peter Blankenborg Prydz. På Skedsmo kirkegård står det et stort minnesmerke over denne Eidsvollsmannen. Blankenborg Prydz var ikke valgt som representant for folket i Skedsmo, han møtte som representant for Nordenfjeldske regiment.

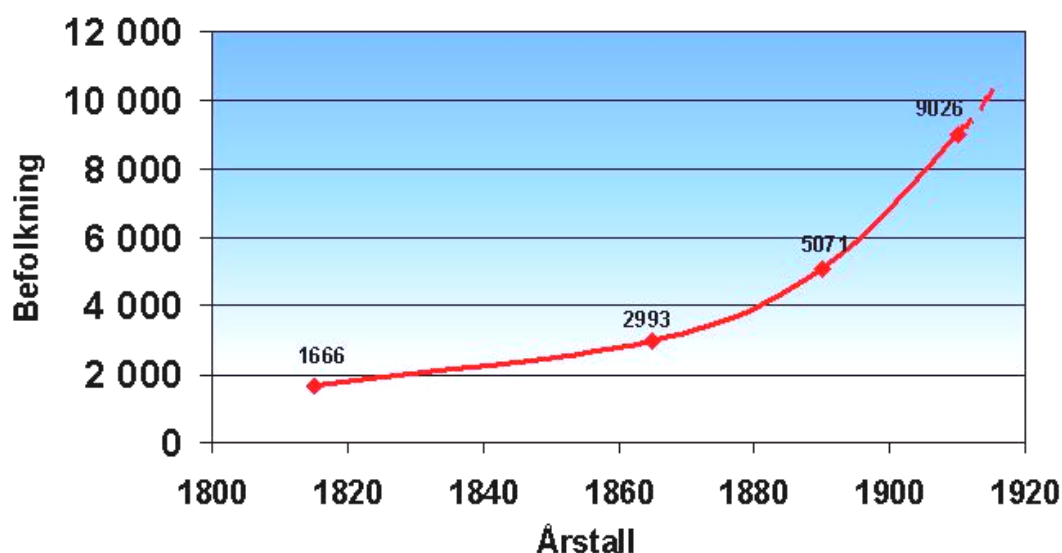
Illustrasjonen viser hvordan det kan ha sett ut utenfor Eidsvollsbygningen i 1814. Den er laget av den kjente kunstneren Andreas Bloch, som for øvrig var i slekt med Peter Blankenborg Prydz.

I den såkalte [Mossekonvensjonen](#) i august 1814 ble det likevel bestemt at Norge skulle i union med Sverige, slik Kielerfreden hadde fastlagt.

Mange håpet at den nye svenske kongen Karl Johan og union med Sverige ville gi en bedre fremtid for Norge.

Folketallet på 1800-tallet

Folketallet i Skedsmo på 1800-tallet

Slik var folketallet i Skedsmo, minus Lørenskog:

Årstall	1815	1865	1890	1910
Mennesker	1666	2993	5071	9026

Når vi sammenligner med tallene fra 1600-tallet, ser vi at innbyggertallet har vært stabilt fram til 1850. Så øker folketallet sterkt igjen, og det er litt merkelig, for det var på den tida utvandringen til Amerika var på det høyeste. Vi husker at økingen på 1600-tallet skyldtes sagbruksvirksomheten i Sagdalen, og det er også industrivirksomheten som fører til at mange flytter til Skedsmo i forrige århundre.

Dette skal vi høre mer om siden.

HUSMANNSPLASSENE

Før det oppstod tettsteder i Skedsmo, lå bebyggelsen spredt rundt i landskapet. Befolkningen besto av bønder som bodde på gårdene, og tjenestefolket som bodde på husmannsplassene. Det var adelen og prestene som innførte denne ordningen på 1600-tallet fordi de ville skaffe billig arbeidskraft til gårdene. Husmannsfolket fikk et lite hus og litt jord av bonden og til gjengjeld skulle de hjelpe bonden med gårdsarbeidet. Sin egen jord måtte de arbeide på om kveldene og i helgene, så vi skjønner at det var litt av et slit å være husmann.

Den kjente presten [Eilert Sundt](#) studerte livsvilkårene for de lavere samfunnsklassene i Norge i midten av forrige århundre, og han skildrer boligforholdene på Romerike slik: "Stuen jeg kom inn i, gjorde på en gang tjeneste som kjøkken, arbeidsrom og soverom og hadde dette ganske alminnelige utseende: Golvet mestedels dekket med skorstein, kakkelovn, senger, bord, benker,

skap, krakker, gryter, kjørler, vannstamp og huggestabbe. Veggene behengt med alle slags ting, kar, kjøkkentøy, og sprekke i tømmerstokkene besatt med låær, kniver og treskjeer, ved skorsteinen klær og strømper til tørk, og på en nagle innerst i kroken satt hanen med sine 2-3 høner."

I Skedsmo var havremelsvelling kokt av vann den mest brukte rett. Folk i nabobygdene kalte ofte bygdene her for "vassvellingsbygdene". Først etter 1800 ble poteter og kaffe anvendt i kostholdet, og den vanlige kosten i et arbeiderhjem var kaffe og brød med sirup. På den tida begynte folk å bruke smør på brødet, og det fortelles at arbeiderne på Gisledal mølle i Sagdalen snudde brødet opp-ned når mølleren kom. De kunne ikke vise sjefen at de brukte slik luksus som smør på brødet!

Husmann var en jordbruker som leide hus, med eller uten jord, av en jordeiende bonde, og betalte for dette med kontanter, eller oftest med pliktarbeid hos bonden. Husmannsplassen var ikke skilt ut som egen eiendom.

Under folketellinga i 1801 omfattet husmennene **30% av befolkningen** og i 1855 var antall husmenn på et toppnivå med **65000 husmenn**.

At det ble så mange husmenn skyldtes befolkningsoverskuddet på landsbygda. Antall husmenn minket etter hvert ved økt emigrasjon og tilgang på arbeid i byene.

Kilde: wikipedia.no

De fleste menneskene i Skedsmo levde i små kår, og det gjaldt både husmann og bonde, bortsett fra de som bodde på de største gårdene. Men det er klart at det var husmannsfolket som var dårligst stilt, for de ble ofte sett ned på av de ledende kvinner og menn i bygda. Vi kan merke litt av denne nedlatende holdningen i formannskapets uttalelse i 1850:

"De jordbrukende husmenns kår og forhold til sin husbond er her gode og ei dårligere enn forhen. De som lever i armod, er oftest selv skyld i det. Men det har ei annerledes vært eller kommer til å bli såvel blant dem som andre stender i samfundet. (....) Det er vanskelig for mange arbeidere, men så er det også mange som inngår lettsindige giftemål, er ustadige, har hang til drikk, er selvrådige og som styrter seg selv i armod og elendighet og pådrar andre byrder.

Det har sikkert vært både fyll og spetakkel på husmannsplassene, og mange ble dårlig stelt. Dette førte til at husmannsfolket fikk dårlig rykte på seg, men de som kritiserte dem, oppdaget dessverre ikke at det var fattigdommen som var skyld i ulykken. I dag vet vi at det ofte er forholdene som folk vokser opp i, som er avgjørende for deres livsførsel, og derfor sier vi ikke lenger at et menneske pådrar andre byrder hvis det må be om hjelp. I gamle dager trodde de at det alltid ville være slik at noen var rike og andre fattige. Men i dag lever vi i et mer rettferdig samfunn hvor vi har lært oss til å dele på godene.

Selv om overklassen så ned på husmannsfolket, så er det en kjensgjerning at de aller fleste arbeidet hardt og samvittighetsfullt. Det var husmennene som drev nybrott, og det er ikke små arealer som er blitt dyrket opp av disse på "overtid". Plassen gikk som regel i arv, og dette førte selvsagt til at familien følte seg bundet til den.

På slutten av 1800-tallet opphørte ordningen med husmannsplasser, og husmennene fikk kjøpe den jorda de selv hadde dyrket. Vi fikk dermed en rekke småbruk, selv om det kanskje ikke ble lettere for dem økonomisk, så var de iallfall herre over sin egen jord.

De fleste gårdene i Skedsmo hadde husmannsplasser. Prestegården på [Huseby](#) som var en av de største gårdene i bygda, hadde i 1680 sju plasser: Midtskog, Sandbakken, Skinfelden, siden Høgslund, Farseggen, Stenen, Vestvolden og Ringebo, siden Marenlund. I dag kjenner vi disse som selvstendige gårder, og vi forstår sikkert hvorfor to av dem byttet navn! Det var presten Høegh som oppkalte gårdene etter seg selv og kona Maren.

Plassene bar ofte navnet til gården som de hørte til. Typiske navn på plasser var: Ryenbakken, Nordbyhagen, Melbyløkka, Brånåsbakken osv.

Vi kan ennå se noen av disse hyttene rundt gårdene. Et godt eksempel er Lukeenga ovenfor Luke gård som er speiderhytte i dag. Det var ikke rare forholdene de hadde på plassene i skogen. Ikke langt fra Lukeenga lå den nedlagte plassen Tærudtaje. Skiløypa fra Guldhaug på Skjetten mot Lahaugmoen går over den plassen som husmannsfolket har ryddet. I dag er husene borte og skogen er i ferd med å ta jorda tilbake.

I en litt spesiell stilling sto plassene på Strømmen. De som tilhørte de fire gårdene Stalsberg, Bråte, Ryen og Vestby ble brukt til [sagmesterboliger](#). Disse gårdene drev sagbruk i Sagdalselva, og det var husmannsfolket som arbeidet der. Dette skal vi høre mer om siden, men vi skal bare nevne at

en av disse sagmesterboligene, Nebben som lå ved Strømmen stasjon, er flyttet til bygdemuseet på Huseby. Nebben er et typisk eksempel på hvordan plassene i Strømmen så ut.

I Lillestrøm lå det også noen plasser under gårdene Sørums og Kjeller. På Neset lå [Lurka](#), Eikelund og noen til. Ved Nitelva lå Over og Stolpop. Lillestrøms historie skal vi også høre mer om siden, men det er verdt å merke seg at både Strømmen og Lillestrøm opprinnelig besto av husmannsplasser.

FATTIGOMSORGEN

Når vi ser hvilke forhold mange måtte leve under i gamle dager, f.eks. på husmannsplassene, så forstår vi godt at ikke alle kunne klare seg selv. Det var ikke fordi de var late eller udugelige, men fordi de ikke hadde mulighet for å livberge seg med de små midlene de rådte over.

Det var først på 1700-tallet at man for alvor begynte å ta seg av de fattige. Etter den store nøden i 1740-42 var behovet ekstra stort for mange for å få hjelp, og det ble bestemt at alle bønder hadde plikt til å gi fattige husrom.

De menneskene som måtte leve på gårdene fordi de ikke klarte seg selv, ble kalt for legdefolk, og ofte var det slik at de flyttet fra gård til gård i distriktet. Denne ordningen var svært ydmykende for de fattige, og det var regnet for stor skam å komme på "forsorgen". Det var meget lett å føle at de lå andre til byrde, slik som det sto i uttalelsen fra formannskapet i 1850.

Forpleiningen varierte fra gård til gård, og en historie som en gammel legdekall fortalte, kan illustrere dette. "Noen steder ligger jeg på dunhelle," sa han, "men andre steder på steinhelle." Underlaget var nok det samme begge steder, han lå på steinhella foran peisen på kjøkkenet, men den føltes mjukere hvis han ble vist varme og omsorg.

Det var ofte folk fra husmannsplassene som ble fattiglemmer i bygda. I kirkebøker kan man finne titler som "husmands enke, fattiglem" på døde helt opp til vårt eget århundre.

Hovedbygningen på Huseby er bygget ca. 1830 og var først prestegård, før den ble tatt i bruk som fattiggård

I 1889 kjøpte herredsstyret den gamle prestegården på Huseby til fattiggård. Da ble det slutt på den ydmykende rundgangen fra gård til gård, men det ble fortsatt regnet som nedverdiggende å

komme på fattiggården. I 1924 ble det bygd et helt nytt pleiehjem på tomte til Huseby. Det er i dag en del av det nye og moderne sjukehemmet Skedsmotun.

Fordi mange levde i enkle og fattige kår, fikk farlige sykdommer og epidemier godt tak i befolkningen. Hverken kostholdet eller boligforholdene gjorde folk særlig motstandsdyktige, og dødeligheten var stor.

Av de 62 som ble begravd i Skedsmo i 1883, var hele 22 spebarn. De fleste av disse hadde bukket under for lungebetennelse.

De voksne ble ofte rammet av sykdommer som tuberkulose, tæring, difteri og tyfus. I dag er disse sykdommene så godt som utryddet, men hos mange eldre mennesker vil disse navnene vekke uhyggelige minner.

Husmannsvesenet kan dere lese mer om i Skedsmoboka bind I s. 1134-40. Der finner dere også bilder av mange av de gamle plassene.

Forsorgsvesenet, som vi kan kalle den første form for sosialomsorg, har fått fyldig omtale i Skedsmoboka, bind I s. 355~403.

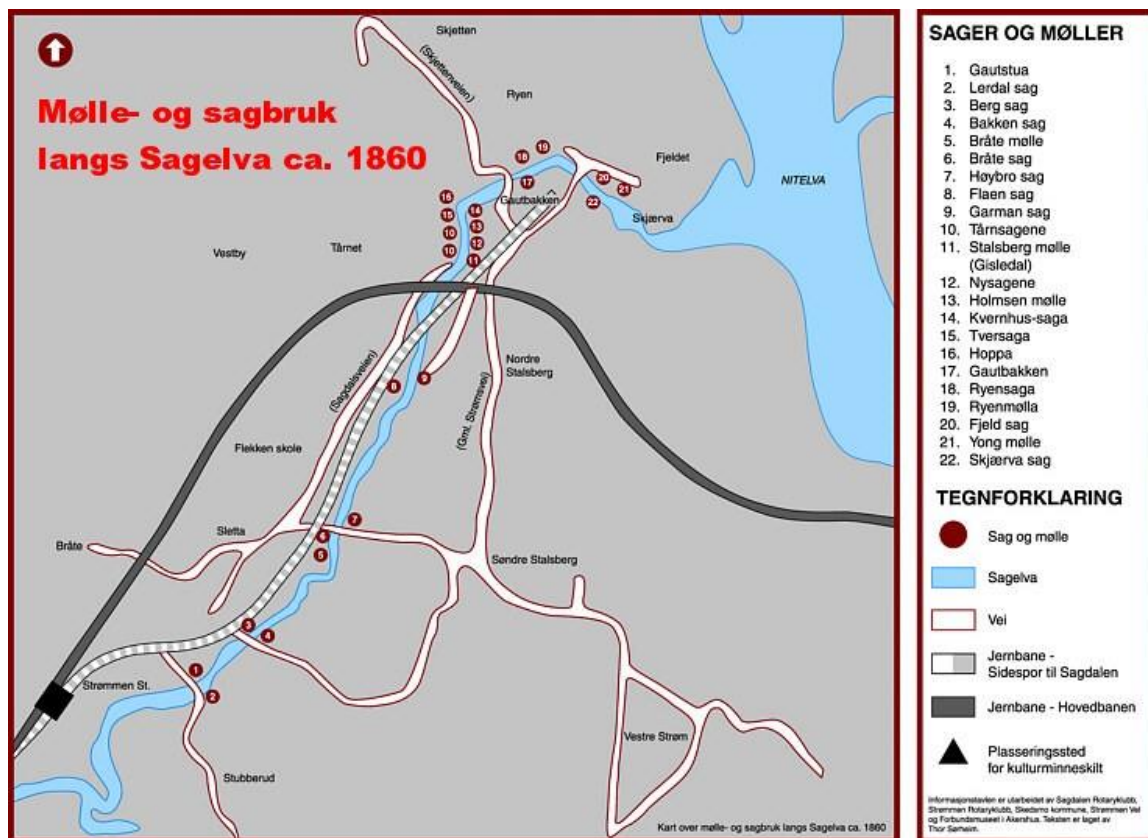
INDUSTRIEN

Hittil har vi omtalt Skedsmo som om det bare ble drevet med jordbruk der. Dette er ikke helt korrekt, for industrien kom tidlig til bygda. Allerede på 1500-tallet ble de første sagene satt i drift langs [Sagdalselva](#) som har fått navn etter denne virksomheten. Disse ble kalt for oppgangssager, og de ble drevet med vannkraft.

Sagbruksvirksomheten fikk etter hvert et betydelig omfang på grunn av etterspørselen etter tømmer i Norge og i utlandet. Dette førte til rovdrift på skogen, og sagene skjøt opp som paddehatter langs elver og bekker.

I 1688 ble det av kongen innført sagbruksprivilegier for å forhindre at skogen ikke "utilbørligen vorder forhuggen". Det ble bestemt at bare et visst antall sager fikk lov til å skjære et visst antall bord pr. år. Vass-sagene langs Sagdalselva var blant de privilegerte "kvantumssager" som kunne levere trelast selv om det var gode eller dårlige tider.

Rundt 1850 var det 16 sager langs elva, og disse hadde en samlet skur på 1 million bord årlig.

Men selv om [Strømmen](#) er et gammelt industristed har det vært drevet jordbruk på stedet helt til våre dager. Det var de fire store gårdene Stalsberg, Bråte, Ryen og Vesthy som eide sagene, og det var folk fra husmannsplassene som arbeidet der. Vass-sagene kunne bare gå når det var flom om våren og høsten, og ellers måtte folket arbeide på gårdene. Det var med andre ord en nær sammenheng mellom industri og jordbruk.

Trelasthandelen var på grunn av privilegiene en god inntektskilde, og det var mange flinke forretningsmenn som slo seg opp på denne næringen. En av disse var kammerherre [Bernt Anker](#) som var en av Norges fremste menn, og hans navn er også knyttet til Strømmen. Han kjøpte Stalsberg gård i 1791 og ble dermed eier av en rekke sager i Sagdalen. Etter hans død ble formuen hans overført til Det ankerske Fideicommis. Denne kapitalen skulle brukes til forretninger, og overskuddet skulle gå til gode formål. Men dette foretagendet ble snart oppløst, og Stalsberg ble solgt i 1815.

Andre kjente brukseiere på Strømmen var rittmester Jacob Meyer som overtok mye av eiendommen til Det ankerske Fideicommis, og sønnene hans Lorentz og Thorvald. En annen kjent brukseier var Jørgen Young. Disse mektige og rike mennene som var øverste sjef for de som arbeidet på sagene, bodde av og til på gårdene som de eide på Strømmen, og vi skal siden høre noen av de historiene som ble fortalt om disse mennene.

De som drev med trelasthandel, ble litt nedsettende kalt for plankeadelen. I 1899 var det en som ga disse forretningsmennene følgende beskrivelse: "Se bare den velfrisede, londonsk antrukne herre, der med de smaa bakkenbarter og det selvbevidste blik og hans silkeklædte og smykkebesatte frue med de upikante udtryk - kan De ikke med et halvt øie se at det er "plankeadel" fra Fredrikstad?"

Et karakteristisk trekk ved sagbruksvirksomheten var [plankekjørerne](#) som kjørte til Christiania, nå Oslo, med last hver vinter. Fra bygdene rundt Strømmen kom det opptil tusen kjørere med hest og slede, for det var mange som passet på å tjene en slant ekstra på denne trafikken. Vi skal siden høre mer om hva dette førte med seg av liv og røre på Strømmen.

Sagbruksprivilegiene sto ved makt helt til midten av forrige århundre, men da hadde misnøyen med denne urettferdige loven blitt så stor at Stortinget i 1854 vedtok at all sagskur skulle være fri. For at de privilegerte sagene ikke skulle bli rammet for hardt, ble loven gjort gjeldende fra 1. januar 1860.

På denne tida skjedde det to viktige begivenheter som fikk stor betydning for Skedsmo. Den første [jernbanen](#) i landet ble åpnet i 1854 og den gikk fra Christiania til Eidsvold. Dette skal vi se nærmere på i neste kapittel. Den andre begivenheten var bygging av de nye dampsakene. Disse ble drevet av damp istedenfor vannkraft og var ikke avhengig av elver og fossefall.

Det ble naturlig å legge de nye dampsakene i nærheten av der hvor tømmeret ble fløtet. Trelastvirksomheten ble derfor flyttet fra Sagdalen og ned til Nitelva, på andre siden av elva ved Lille Strøm gård. På den tida var Lillestrøm en stor torvmose med noen få husmannsplasser som tilhørte gårdene Sørum og Kjeller. Det er typisk at da stasjonen ble flyttet fra Lille Strøm gård og over på andre sida av elva, så fulgte navnet med. Det nye stasjonsområdet hadde rett og slett ikke noe navn fra før av!

Det var jernbanen og de sagbrukene langs Nitelva som skapte Lillestrøm, og i løpet av få år vokste stedet opp til et kjent industristed. Det ble populært kalt for "[Flisbyen](#)". En annen trelastby, Fredrikstad, ble kalt for "Plankebyen".

Helt fram til århundreskiftet bygde hele Lillestrøms eksistens på dampsakene. De mest betydningsfulle sagene var [Lillestrøm Dampsag og Høvleri](#) som lå ved Rælingsbrua. Videre var det Westby og Ekeberg & Co., og Skedsmo Dampsag og Høvleri. Disse to lå i nærheten av der Norges Varemesse ligger nå, på området som i dag heter Lillestrøm sør. Her lå også jernbanens sagbruk,

Øyeren bruk, som også av stor betydning for Lillestrøm. Det var det bruket som hadde jevnest drift fordi det laget sviller og materialer til jernbanen.

Selv om det var sagene som skaffet folk arbeid lå virksomheten nede om vinteren. Det var ikke nok tømmer til å holde driften i gang, og dette førte til at arbeiderne gikk arbeidsløse hele vinteren hvis de ikke fikk jobb på en eller annen sag ute i landdistriktene.

De som bodde på Lillestrøm, var nødt til å dyrke poteter og holde griser om sommeren for å ha mat til vinteren. "Vi hadde ikke en gang ti øre så vi kunne gå på Frelsesarmeen", sa en Lillestrømling som hadde opplevd denne tida. Men de følte seg ikke som fattigfolk, og når den første tømmerbåten kom fra lensene ved Fetsund om våren, sto folk langs elva og ropte hurra, for nå fikk de arbeid igjen.

Maskinhallen med dampmaskin fra Lillestrøm Dampsag og Høvleri er bevart og er nå restaurert. Maskinhallen ligger i enden av Sagparken, nærmest Nitelva. Arbeidet gjennomføres av Lillestrøm Historielag i samarbeid med Skedsmo kommune.

Drivhjul fra dampsaga

Foto: S.S.

Man skulle tro at det gikk dårlig med Strømmen når stedet mistet sagbruksvirksomheten sin, og det hersket ikke særlig optimisme i Strømmen på den tida. Jernbanen hadde overtatt for plankekjørerne, og sagene ble revet, så det så ikke særlig lyst ut.

Men det kom snart ny industri til stedet. To store bedrifter ble grunnlagt i slutten av forrige århundre, [Strømmens Værksted](#) og [Strømmen Trævarefabrikk](#). Her ble det en rekke nye arbeidsplasser, og Strømmen vokste også sammen med Lillestrøm.

I 1912 ble [Kjeller flyplass](#) anlagt, og her dannet det seg snart et lite tettsted på grunn av Forsvarets virksomhet. Institutt for Atomenergi og Forsvarets Forskningsinstitutt ligger også her.

Vi skal dessuten nevne Leirsund hvor det vokste fram en del industri i begynnelsen av 1900-tallet, bl.a. [trevarefabrikk](#), [mølle](#) og [meieri](#). Trevarefabrikken er nå nedlagt.

I dag er det mange forskjellige bedrifter i kommunen, og stedene er ikke lenger så avhengige av én næring. Fordelen med dette er at arbeidsløshet innen en bedrift ikke rammer så hardt som den gjorde i gamle dager. Ulemper er at stedene mister noe av sitt særpreg. "Saga" og "Værste" er ikke lenger grunnpilaren i henholdsvis Lillestrøm og Strømmen, og de har ikke lenger den sentrale plassen i folks bevissthet.

Vi skal også legge til at de siste tettstedene i kommunen, som Skjettenbyen og Holt/Vestvollen ikke er bygd opp omkring en bedrift slik som de andre stedene vi har omtalt, men er et rent boligområde med mange tusen mennesker. Mange av disse og forøvrig flere tusen av kommunens andre innbyggere reiser til arbeid i Oslo grunnet dagens raske kommunikasjonsmidler. Vi er rykket nærmere hovedstaden og dens arbeidsmarked.

Vi begynte kapitlet med å omtale jordbruket i Skedsmo, og vi må også nevne at den fantastiske utviklingen av industrien innen kommunen førte til gnisninger mellom bønder og arbeidere. I gamle dager likte ikke storbøndene at folk fra bygda dro til Sagdalen for å kjøre planker. Plankekjøerne glemte å dyrke jorda, og hestene la fra seg møkka på veien, slik at den ikke kunne nyttes som gjødsel, mente de.

Siden merker vi motsetningene i herredstyret. Bøndene var ikke interessert i bevilgninger til gatebelysning i Lillestrøm, og Lillestrømlingene brydde seg lite om jordbruket i bygda. I 1908 ble [Lillestrøm](#) egen kommune, og Lørenskog ble også skilt ut fra Skedsmo. Men Strømmen ville tilhøre det gamle Skedsmo, og i 1962 ble Lillestrøm igjen forenet med Skedsmo.

I dag har vi altså en kommune som både har variert industri og jordbruk innenfor sine grenser. Industrien har ført til flere arbeidsplasser, og det var redningen for mange husmenn og landarbeidere i forrige århundre. De kom til Lillestrøm fra bygdene omkring, og det var muligheten for fast lønn som lokket. Mange hadde kanskje valget mellom Lillestrøm og Amerika for å skaffe seg arbeid.

Industrien førte til tettbebyggelse, og vi har eksempler på at gårder har forsvunnet i Skedsmo pga. utbyggingen. Vi kan nevne Vestby og Hvam som i dag er helt borte. Noen steder står våningshusene igjen som minner fra en gammel tid, slik f.eks. Stalsberg-gårdene på Strømmen gjør.

Men selv om industrien skaffer arbeidsplasser, må vi ikke glemme at vi trenger jordbruket for å få mat. I en verden hvor 2/3 av befolkningen sulter, har vi plikt til å dyrke mest mulig. Vi nevnte ovenfor at vi i dag var sterkere knyttet til hovedstaden når det gjaldt arbeidsplasser. Også på andre områder er vi sterkere forbundet med omverdenen. Vi blir tvunget til å føle ansvar for den fattige del av verden.

Norge er et rikt land i dag, og Skedsmo er en god kommune å leve i. Men det er ikke så mange årene siden at forholdene var annerledes. Det fortelles om en Lillestrømling som utvandret til Amerika rundt 1910, at han ikke ville tro sine egne øyne da han kom på besøk en gang i 60-årene. Han hadde ventet å finne de samme forholdene som da han dro, men alt var forandret. Han angret faktisk på at han hadde reist, for det var mye bedre i Lillestrøm nå enn det var i USA!

Men det gamle Skedsmo finnes fortsatt, om ikke i vår kommune, så i hvertfall i andre land som vi daglig hører om.

Skedsmos historie kan lære oss at det går an å bekjempe nød og fattigdom. Seinere skal vi høre mer om Strømmen og Lillestrøm. Derfor oppgis det ikke noen kilder her.

JERNBANEN

Plankekjøringa fra Sagdalen til Christiania hadde et enormt omfang i midten av forrige århundre. Det ble hevdet at Strømsveien hadde den største og tyngste varetransporten i hele Norden. Dette kan best illustreres med opplysningen om at hestene sto i ubrutt rekkefølge fra Sagdalen til lastetomta i Christiania, og det kunne stå flere hester i bredden. Det var ikke så godt for andre å komme seg fram da, og det nyttet ikke alltid å rope "halv vei" som skikken var. Plankekjørerne var fryktet av mange på grunn av sin voldsomme og tøffe framferd.

Det var enkelte som begynte å tenke på bedre muligheter for å få fraktet trelasta til hovedstaden.

En av planene gikk ut på å bygge en kanal fra Lillestrøm til Christiania, slik at tømmeret kunne fløtes fra Øyeren og inn til byen. Det ble lansert to muligheter. Kanalen kunne begynne i Sagdalselva, gå om Langtjennet i Lørenskog, gjennom Aker og ned i Bjørvika. På strekningen skulle det være 43 sluser, og man skulle fylle kanalen med vann fra Elvåga og Losbyvannene.

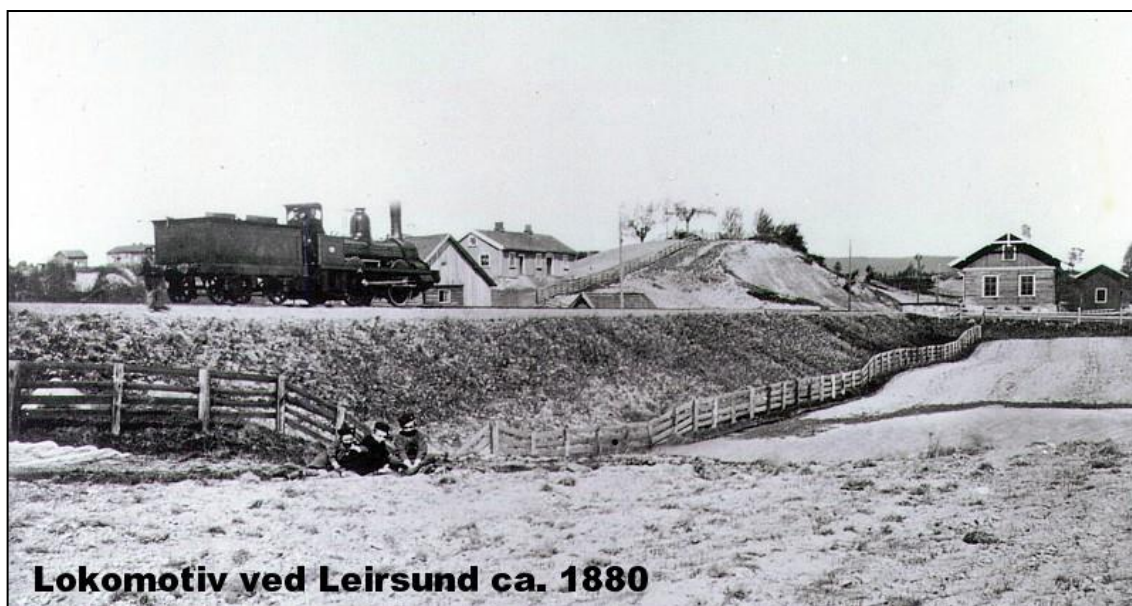
Den andre muligheten var å legge kanalen fra Slattum i Nittedal og gjennom Nordmarka til Maridalsvannet.

Dette var imponerende planer, og det er interessant å merke seg at noe av bakgrunnen for idéen var å bekjempe den dårlige moralen blant plankekjørerne:

Uttrykket "rein plankekjøring" kan føres tilbake til denne trafikken. Når lasta var levert, tok hestekarene en tur innom nærmeste kneipe for å slukke tørsten. Der ble de ofte sittende en god stund, og på hjemveien sovnet de gjerne bak på sleden. Men det gjorde ikke noe, for hesten kunne veien godt. Den behøvde bare å følge det djupe sporet i midten av veien. Derfor sier man at noe er "rein plankekjøring" hvis det er så lett at det går av seg selv.

Kanskje hesten til og med knegget når de var framme for å vekke kjøreren?

Det ble ikke noe av kanalprosjektet, for [den første jernbanen](#) ble bygget i begynnelsen av 1850-årene. Den gikk fra Christiania til Eidsvold, og den fikk navnet Hovedbanen.

Lokomotiv ved Leirsund ca. 1880

På kong Oscar den I's fødselsdag 4. juli 1853 gikk det første prøvetoget fra Ladegårdstomta til Strømmen som var en stor og betydelig stasjon på den første jernbanen i landet. På strekningen Christiania - Strømmen var det bare en stasjon, nemlig Grorud.

Det fortelles at lokomotivet "Robert Stephenson" med bremsevogn og to personvogner, brukte 31 minutter til Strømmen på prøveturen, og 25 tilbake.

Jernbanen ble offisielt åpnet 1. september 1854. En stortingsmann uttalte i den anledning: "En fabelverdens drømme vor tid oppfylgte. Nu trindt om klodens lande jernbanen er spendt. Paa land og under vand elektrisk traad er tændt. Nu svinder rum og tid."

Vi kan forestille oss de store festlighetene ved åpningen, med festkledde mennesker langs linja og det flaggsmykkede toget som tøffet avsted med stivpyntede passasjerer.

Jernbanen overtok snart [tømmertransporten](#), og mange bønder fryktet for at de gikk vanskelige tider i møte. Kjøringa hadde gått i blodet på folk, og mange gårdsbruk lå nede. Men det var enkelte som fant trøst. "Vi sørjer ikke for det, Per, for det blir ikke i vår ti", sa en kar til kompisen sin. Denne karen fikk faktisk rett, for han slapp å oppleve at jernbanen tok fra han kjørefortjenesten. Han ble overkjørt og drept av toget ved Lillestrøm!

Det var vanskelig å holde folk borte fra jernbaneskinnene, noe denne dommen tydelig viser:

"Den 28. september sidsleden er Skomager og Huusmand N.N. for ulovligen at have gaaet paa Jernbanelinien og for ei at have forladt samme uagtet flere givne signaler, saa at et Lokomotiv - for ikke at gaae over ham - har maattet standse, ilagt en Mulct til Statskassen stor 2 spd."

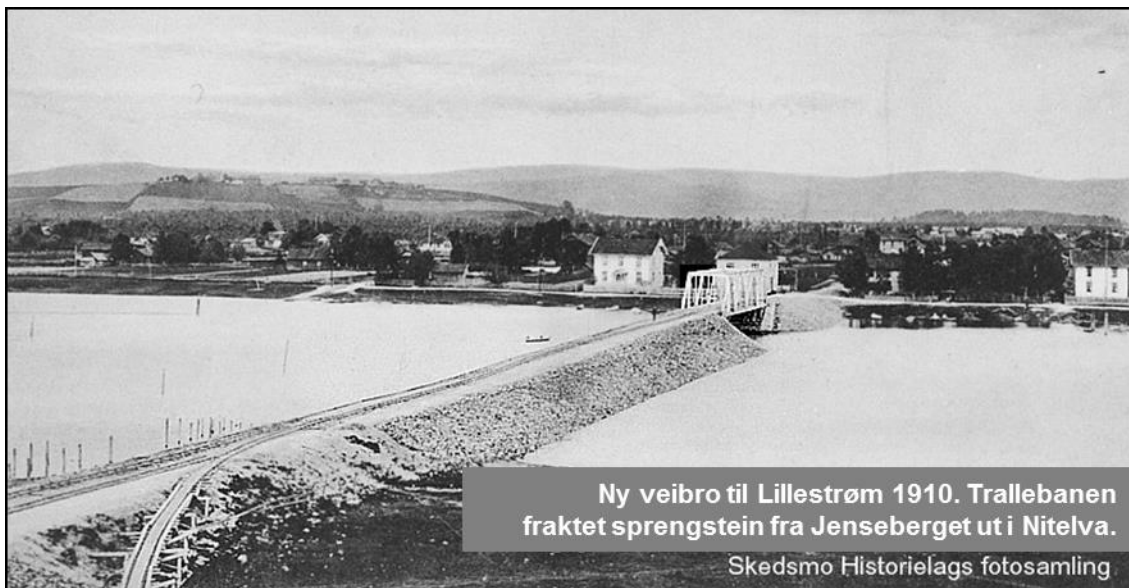
En 13 år gammel gutt som hadde lagt stein på skinnene, ble dømt til "16 Slag Riis".

I 1888 hendte det en merkelig ulykke på [Strømmen stasjon](#). Like før jul det året eksploderte et lokomotiv, og det ble slynget opp i lufta på grunn av lufttrykket. Det tunge lokomotivet falt så med hjulene i været ned på et annet som sto foran. Der lå det så støtt at det ble fraktet på denne måten inn til verksted i byen!

På grunn av industrien ble det også bygget sidespor til jernbanen. Fra Strømmen stasjon gikk det et 1500 meter langt sidespor ned til sagene langs elva. Sporet passerte elva like overfor hovedsporet. Vi kan fremdeles se rester av pålene etter brua som gikk på skrå over elva.

Som tidligere nevnt ble den første stasjonen ved Lillestrøm bygd på andre sida av elva for den nåværende. Trafikken ved denne stasjonen var ikke så stor, men det ble bygd et sidespor fra Lille Strøm stasjon og over til tømmeropplagene på østsida av elva. På dette sporet ble tømmeret fraktet inn til Hovedbanen og videre opp til Strømmen stasjon. Sidesporet førte først fram til plassen Over ved Nitelva, men ble snart forlenget fram til en kanal der det var bygd en steinvoll som tømmeret ble lesset opp på ved hjelp av en kjerrat. I denne [kanalen](#) ble det siden anlagt kai for dampskipene som gikk på Øyeren. Det mest kjente av disse var "Strømmen". Dette skal vi komme tilbake til under kapitlet om Lillestrøm i Del 2.

Et tredje sidespor var "Sandsporet" fra sandtaket på Berger til Leirsund stasjon. Strekningen var ca. to kilometer, og vognene ble trukket av hester, senere av et lite lokomotiv som ble drevet med damp. Sporvidden var ikke mer enn ca 60 centimeter, så Skedsmo har altså hatt en lokal utgave av "Tertitten". Lilleputtbanen var i drift helt fram til 1950.

Planene om kanalanlegget kan dere lese mer om i årbok for Romerike Historielag, bind 9, 1975. På s. 154 - 159 står det en artikkel om dette, som er skrevet av skolestyrer Steffan Gjervad.

Jernbanen kan dere lese mer om i Skedsmoboka bind III s. 1297 - 1303. Der står det også et bilde av ulykken på Strømmen stasjon i 1888 eller boka om Strømmen fra 2006. Når det gjelder "Sandsporet", så henviser vi også til intervjuet med lokomotivføreren i Del 3.

HANDEL

Den første handel i bygda foregikk fra gjestgiveriene. Her ble det solgt matvarer, tobakk og brennevin. I folketellingen i 1801 nevnes ikke en eneste handelsmann i Skedsmo, og dette skyldes nok at folk rett og slett ikke hadde råd til å handle i en butikk.

I 1852 søkte oppsitterne på Lille Strøm gård rett til å drive landhandel, men da uttalte formannskapet: "De fleste som bor i dette strøket, har jord og trenger ikke å kjøpe annet enn kanskje kaffe og tobakk".

Det virker på denne og lignende uttalelser som om formannskapet ikke var interessert i at folk skulle bli fristet til å handle. De som hadde penger, kunne handle i byen. Slik var tankegangen, og butikker i Skedsmo hadde de ikke bruk for!

Da industrien vokste fram, fikk kommunen litt etter litt en overgang fra naturalhusholdning til pengehusholdning, og slik kom butikkene snart til sin rett. I dag kunne vi knapt tenke oss et sted uten en butikk, mens de for hundre år siden mente at det ikke var nødvendig med den slags luksus!

Samvirkelaget på Skedsmokorset ca. 1920

Om handelsvirksomhet kan dere lese mer om i Skedsmoboka bind III s. 1280-97.

Om samvirkelag: <http://lokalhistoriewiki.no/index.php/Samvirkelag>

FORMANNSKAP

Vi har tidligere nevnt tingstedet som lå der hvor Skedsmo kirke ligger i dag (s.12). Her kom bøndene sammen for å avgjøre hva som skulle være lov og rett. Denne formen for selvstyre holdt seg helt til 1500-tallet, men så gled makten over til embedsmennene.

Men i 1837 ble det vedtatt en ny lov i Stortinget som betydde mye for det kommunale selvstyre. Det var [loven om formannskap](#), og en av dem som hadde utarbeidet dette lovforslaget, var stortingsmann Lars Petter Selboe fra Kjeller gård. Han ble naturlig nok valgt til Skedsmos første ordfører.

Tidligere var det fogden som hadde hatt makten i kommunen, men nå valgte folket en bonde. Det kom seinere til åpen strid mellom formannskapet og fogden. Dette var ikke så lenge etter 1814, og vi kan forstå at kravet om selvstendighet etter hvert også kom til å omfatte de enkelte kommunene. Kravet om frihet ble ikke bare rettet mot Sverige men også mot embedsmennene som satt som kongens representanter i kommunen.

Tre ordførere i Skedsmo

Lars Peter Selboe

Johan Sissener

Jens Nicolai Selboe

Lars Petter Selboe

Om den første ordføreren i Skedsmo heter det at han var driftig. Han var utrustet med gode evner, og han sto aldri fast i en debatt, enten det var mot prest eller fut. Han gjorde seg spesielt sterkt gjeldende på Stortinget i perioden 1833-36 som ble kalt for Bonde-Stortinget.

Han døde i 1856, og han ble gravlagt på Kjellers eiendom. Selboes gravsted ligger på en liten kolle vest for gården, like ovenfor Vestengveien.

Johan Sissener

Vi skal også nevne en annen kjent ordfører i Skedsmo. Han ble ofte kalt for "kjempen Sissener", og kongen kalte han for "Den norske bjørn". Han bodde på gården Haneborg som nå ligger i Lørenskog kommune.

Kaptein Sissener var en godmodig mann, men han var så sterk at han kunne ta en voksen mann i hver hand og løfte dem opp på strak arm. En gang et større selskap var på vei over til Bråte, kom en mannevond okse brølende mot dem. "Ta det med ro", sa Sissener, og så gikk han mot oxen, tok den i hornene og vred hodet rundt!

En annen ordfører i Skedsmo, Trond Ryen på Bråte, var en gang på tur i skogen. Da oppdaget han et taterfølge som nærmet seg truende. Ryen satte handa for munnen og ropte: "Hallo Sissener!" Da taterne hørte at han hadde følge med kjempen, så tok de til beins det forreste de kunne!

Sissener var med på å bygge hovedbanen, og han gjorde sikkert god nytte for seg på anleggsarbeidet.

Jens Selboe

Vi bør også nevne ordfører Jens Nicolai Selboe som var sønn av den første ordføreren. Han var også stortingsmann som sin far, og han utrettet mye for bygda og landet. Det fortelles at han en gang var med en deputasjon til kongen i Stockholm. Da de skulle inn til audiensen, ble det bare åpnet en dør til kongens rom. Men Selboe hadde følgende kommentar: "Det forekommer meg, når Norges stortings representanter skal møte sin konge, at begge dører bør åpnes." Da kom dørene opp i en feil!

Jens Selboe døde i 1905, og også han er gravlagt på Selboes gravsted.

Les mer om bygdas styre i eldre og nyere tid i Skedsmoboka bind I s. 154-196. Om striden mellom formannskap og fogd: s. 252. Les også om den gamle fogdegården på Brånås i Skedsmoboka bind II.

DE FØRSTE SKOLENE

I 1739 kom loven om at alle barn skulle gå på skole. Noen år i forveien hadde konfirmasjonen blitt innført i Norge, og det hadde plutselig blitt nødvendig at alle kunne lese og skrive.

Den nye loven vakte ikke særlig begeistring blant folk i Skedsmo, men sognepresten Anders A. Mørch så sitt ansvar for å få loven gjennomført, og han hadde tydeligvis almuens tillit. Det kostet penger å holde skolen, og det var ikke alle foreldrene som likte tanken på at barna skulle kaste bort tida på skolebenken istedenfor å arbeide.

De første skolene var omgangsskoler, og de første lærerne til denne skolen i Skedsmo ble ansatt i 1741. Denne ordningen varte i mange år, og først i 1827 kom det en ny lov som påbød opprettelsen av faste skoler.

Men den eldste skolen i Skedsmo ble bygget før denne loven kom. Sogneprest Mørch satte seg i 1739 straks i forbindelse med brukseierne i Sagdalen for å få opprettet en skole. Brukseierne var selv opplyste folk, og den mest kjente av dem Bernt Anker, snakket fem språk flytende. De forsto hvor viktig det var for almuen å få undervisning, og de sa seg villige til å starte en skole for bruksarbeidernes barn.

I 1760 ble det første skolehuset reist på plassen "[Flækken](#)" i Sagdalen.

Bygningen besto av skolestue, kjøkken og kammers. Brukseierne skulle vedlikeholde skolehuset og skaffe lærer og lønne ham. Læreren bodde i skolehuset, og han fikk litt jord hvor han kunne dyrke det nødvendigste.

Lærerens lønn ble regnet ut slik: Hver brukseier kunne ha flere sager på bruket. Hver sag hadde igjen flere sagblad. Brukseieren skulle betale en daler pr. år pr. sagblad i lærerlønn.

Skolehuset på Flækken ble ikke skikkelig vedlikeholdt, og det forfalt etter noen år. Det endte med rettsak mot brukseierne som hadde forsømt sine plikter overfor bruksskolen. De ble dømt til å bygge ny skole, og i 1838 ble det bygget en ny skolestue på Flækken. Den ble siden ombygget, og det var skole på Flækken til 1898 da skolen ble flyttet over til der hvor Sagdalen skole ligger nå.

Saugdalens Brugsskole fra 1838, påbygget i 1866

Den gamle bruksskolen står fremdeles i Sagdalsveien 29. Den ble arbeiderbolig etterat bruksskolen ble lagt ned, og i dag er den i privat eie. Noen av rommene er delt, men ennå kan man se hvor skolestua, lærerboligen osv. lå. Ellers er det noen lave dører og loftsvinduene som er bevart fra skoletida.

Den mest kjente læreren på bruksskolen i Sagdalen var Hans Jørgen Næss. Han arbeidet ivrig for å gi opplysning til almuen, og det var ikke alle som satte like stor pris på hans reformarbeid. Som så mange andre foregangsmenn ble han mislikt av de ledende i samfunnet, og han ble til slutt avsatt. Men idéene hans levde videre.

Han skrev også sanger og dikt bl.a. et dikt til Skedsmo som står aller først i Skedsmoboka, bind I.

Den første skolen i Skedsmobygda var [Sten skole](#) som ble bygget i 1844. Den lå like ved kirken, men bygningen ble dessverre revet i 1919 etter at det hadde blitt reist ny skolebygning i 1904, og materialene ble benyttet til oppføringen av Skedsmo kommunelokale som ble bygget på andre siden av veien. Det gule huset ligger der fremdeles og blir brukt som beboelseshus.

En annen gammel skole på Skedsmokorset er Tærud skole som ble bygget i 1912. Bygningen ved Nittedalsveien er typisk for de skolehusene som ble bygget på den tida, og det er å håpe at huset blir bevart.

På samme side av veien, ca. 100 meter lenger vest, ligger Gamle Tærud skole som nå er beboelseshus. Den ble bygget i 1868 og lå på grunnen til Midtskog. Tærud krets ble skilt ut fra Gjellerås.

Den første skolen i Gjellerås krets ble bygd i 1867. I 1917 ble det satt opp en ny skolebygning, og den står fremdeles, helt nord i Skjettenbyen. I dag blir den brukt som beboelseshus.

Gammel skolestue

I en av de gamle bygningene på Huseby var det i en periode vist utstyr fra gamle skolestuer, slik vi kunne få et inntrykk av hvordan de så ut for et par generasjoner siden.

Foto: S.S

I 1862 ble den første faste skole opprettet i Lillestrøm. Da var det to dampager på stedet, "Brandvoldsaga" og "Tandbergsaga", og disse hadde vært i drift fra 1860.

Skolen, som ble kalt for "[Bruksskolen](#)", holdt i flere år til i bestyrerboligen til Brandvoldsaga. Det er det store, hvite huset som ligger like ved siden av Rælingsbrua som i dag huser Lillestrøm kunstsenter. "Brandvoldsaga" skiftet siden navn til Lillestrøm Dampsag og Høvleri. Bruksskolen fikk eget skolehus i 1876. Bygningen sto i Storgata, mellom Kirkegata og Voldgata. Den ble seinere tatt i bruk til Middelskole og revet i slutten av 60-årene.

Den tidligere politistasjonen som nå huser Akershus Kunstnersenter, var opprinnelig lærerbolig med fire store leiligheter. Den første skolestyreren på Bruksskolen var Nils Kristensen, og det fortelles om han at han var meget sangglad. Han døde i 1906. En kjent lærerinne på Lillestrøm var Sofie Radich som virket fra 1875-1918.

Litt nærmere stasjonen ligger den gamle Kirkegata skole som ble tatt i bruk i 1887. Den var almueskole for barn som ikke hadde foreldre på brukene. Lærerboligen, doktorboligen og Kirkegata skole utgjør i dag Gamle Lillestrøm, og er et viktig minnesmerke over den gamle bebyggelsen i Lillestrøm som er i stor forandring.

Kommunen overtok bruksskolen og lærerboligen i 1918 for 100 000 kroner. Kjøpesummen ble av brukseierne skjenket til et legat for videreutdanning for bruksarbeidernes barn. Dette eksisterer den dag i dag.

Den gamle Sørums skole ble bygd i 1902. Det var altså to kretser i Lillestrøm på den tida også, og de ble kalt for Kirkegaten- og Sørums krets.

Volla skole ble bygd i 1922. Det var meningen at det samtidig skulle bygges en ny skole for Sørums krets, men dette ble det ikke noe av. Vigernes skole er av langt nyere dato.

Skolevesenet i Skedsmo er egentlig et langt og omfattende kapittel, og det ville sprengte alle grenser om vi skulle gå inn på det her. I Skedsmoboka bind I s. 487 kan dere finne mye stoff om dette emnet.

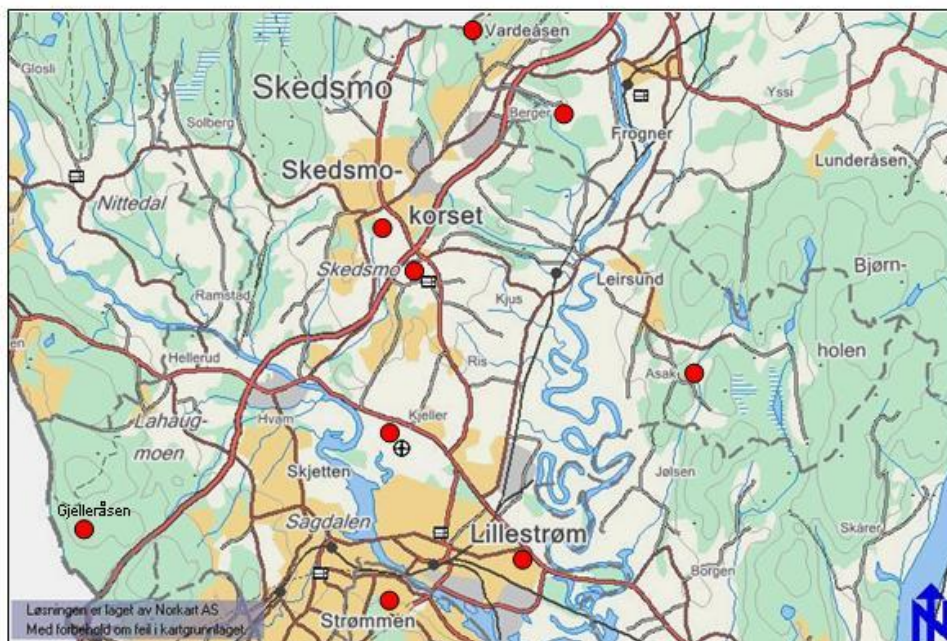
Til Volla skoles 50 års-jubileum ble det lagd et eget festskrift, og der har førstelærer Thormod Sund en artikkel som handler om skolens utvikling i Lillestrøm.

Det burde være en naturlig oppgave for hver enkelt skole å skrive sin egen skoles historie!

EN HISTORISK RUNDTUR I SKEDSMO

Visste du at "Skedsmo" betyr et sted hvor det foregår hestekappkjøring?
Men kanskje vet du ikke hva de åtte steinrøysene som ga navn til Vardåsen ble brukt til, eller hvor lenge har det bodd folk på Asak? Eller hvilken sang denne strofen kommer fra:

"Her stråler ingen gyllen prakt,
men det gir større styrke
å se den skjønnhet som er lagt i folkets jevne yrke"?

På kartet er markert de viktigste stedene som er omtalt i dette kapitlet

ASAK

Fra Leirsund går Branderud-veien østover mot Asak-bygda som ligger på en lav og langstrakt åsrygg med imponerende utsikt mot Øyeren og store deler av kommunen. Derfra kan vi se Skedsmo kirke og Leira som slynger seg over slettene nedenfor Asak. På andre siden reiser de skogkledde åsene seg og verner mot nordavinden. Denne åsryggen er som tidligere nevnt, en sandmorene som Romeriksbreen etterlot seg etter siste istid, og jorda er meget fruktbar i de solrike sørhellingene.

Det har bodd folk på Asak siden yngre steinalder, og det er rester etter både gravhauger og bygdeborger i dette området. I tillegg har Asak et fortidsminnesmerke som er enestående i kommunen, ruinene etter en middelalderkirke.

Branderudveien deler seg like før bakken opp gjennom Heisshagan hvor det er mange nye hus. Mot nord går veien til Sørumsjøen gjennom Haugligården, mens Branderudveien går videre til Asak skole og Asakgårdene som ligger på rad og rekke langs veien. Ved Asak avlastningshjem svinger veien over til Asakmoen hvor det er sandtak på begge sider av veien. Den lille veien som går rett fram i svingen og forbi pleiehjemmet, fører inn til kirkeruinen.

Vi følger Branderudveien over Asakmoen og videre forbi Tretjern som ligger på nordsida av veien, nesten skjult av skogen. Det var vanlig å ha St. Hans-fester og lignende friluftsansatte ved det idylliske Tretjern før det ble drikkevann.

Så går veien inn i skogen og etter et par svinger kommer vi inn i den delen av kommunen som blir kalt for Skogsbygda. Ved [Branderud](#) stuper veien ned mot Stampetjern hvor det er en fin badeplass. Innenfor tjernet ligger Kopperud og Kongsrudgårdene med utsikt mot Kongsrudtjernet som vi også ser tydelig fra Branderud.

Kongsrudtjernet er et naturreservat som ble fredet i 2002. Tjernet med omliggende myrområder er spesielt rik på amfibier, særlig frosk og salamander. Området er det eneste kjente stedet i Norge der alle fem amfibiearter, padde, stor og liten salamander, vanlig frosk og spissnutet frosk, finnes. Insektlivet er også veldig interessant, med 14 forskjellige arter av øyenstikkere.

Tidligere hadde Skogsbygda mest samkvem med Fet, og veien fra Leirsund kom ikke før 1908. Før det hadde de bare kjerreveier, og de måtte frakte varer med hest og kløv om sommeren, mens de om vinteren måtte klare seg med ski og truger. Skogsbygda omfatter også gården Torgunrud som ligger lenger sør for Brandrudveien. Fra den går det en gammel kjerrevei til Fetveien gjennom Jølsen gård, og den er mye brukt som turvei.

Skogsbygda har bevart mye av sitt opprinnelige bygdepreg, med smale gårdsveier og bondegårder med vide jorder. Vi kan med god rett kalle den for ei grønn lunge i den ellers så travle kommunen vår, og den er en fin motvekt mot de hektiske forretningstrøkene.

Mer stoff om Asak og Leirsund:

[http://lokalhistoriewiki.no/index.php/Teglverket_p%C3%A5_Asak_\(Skedsmo\)](http://lokalhistoriewiki.no/index.php/Teglverket_p%C3%A5_Asak_(Skedsmo))

[http://lokalhistoriewiki.no/index.php/Fargeriet_p%C3%A5_Asak_\(Skedsmo\)](http://lokalhistoriewiki.no/index.php/Fargeriet_p%C3%A5_Asak_(Skedsmo))

http://lokalhistoriewiki.no/index.php/Leirsund_Vannforsyning

http://lokalhistoriewiki.no/index.php/Leirsund_m%C3%B8lle_og_sag

Oldtidsfunn på Asak

Det er funnet verktøy og våpen i jorda på Asakgårdene, og disse gjenstandene stammer helt fra steinalderen for 5000 år siden. Steinøkser, spydspisser og steingryter, spenner og plater av jern og messing. Alle disse tingene er oppbevart i Oldsaksamlingen i Oslo.

Klebersteinsgryte fra Asak

Gryta er ca. 1000 år gammel og er funnet ved grusgraving på Asak. Den er ca. 10 cm høy og 22 cm bred.

Oppbevares i Oldsaksamlingen ved Universitetet i Oslo.

Foto: Oldsaksamlingen

Gravsteder på Asak

Foruten et par gamle gravhauger som vi snart skal komme tilbake til, har også Asak et gravsted av nyere dato. På gården Mellom-Asak bodde det i begynnelsen av 1800-tallet en offiser som het Christian Otto Heiss. Han hadde en sønn som het Otto Fredrik Sigismunn som døde bare 22 år gammel. Foreldrene sørget så over ham at de ikke ville gravlegge ham på kirkegården ved Skedsmo kirke, for det var for langt unna. Derfor ble han gravlagt i skogen like ovenfor husene, på andre siden av Gudleifs vei som fører bort til kirkeruinen.

Heiss-gravstedet på Asak

Foto: S.S.

Siden ble også foreldrene og søsteren gravlagt der, og det ble reist støtter og satt opp et jernstakittgjerd rundt. Heiss gravsted er et minnesmerke over en slekt som har betydd mye for Asak. Navnet lever også videre i Heissshagan.

Fra Heiss gravsted går det en sti opp i skogen og fram til et par store, røde hytter som er sommerbolig for noen familier i Oslo. Den første vi kommer til tilhører familien Benestad og den andre tilhørte Godtaas. Disse hyttene ble bygd i 1920-åra, og på den tida var det en lang reise fra Oslo til Asak.

Like ved den øverste hytta ligger det to gravhauger på hver sin side av stien. Det vokser trær og lyng på haugene, så det er ikke lett å oppdage dem. Den ene er sunket ned på toppen fordi det er gravd i den.

Gravfeltet og andre kulturminner på Asak ble kartlagt og dokumentert av Akershus fylkeskommune i 2004. Det ble registrert 35 gravhauger fra vikingtida i området. I disse haugene og ellers på Asak er det opp gjennom mange år funnet store mengder av gjenstander. Funnene er oppbevart på Oldsaksamlingen.

Disse fornminnene vil i framtida forhåpentligvis bli merket med skilt, slik at folk kan bli oppmerksomme på kulturminnene.

Bygdeborger på Asak

Fra nord og øst trengte krigerske stammer inn til Asakåsen i folkevandringstida. Det ble derfor bygd bygdeborger på flere åser i denne delen av Skedsmo for å verne bygda mot fiendtlige angrep.

Ved Stampetjern, på andre sida av badeplassen, stikker Farsaten opp som en hodeskalle, og på toppen av den finner vi restene etter en bygdeborg.

Farsaten ved Stampetjern

Foto: S.S.

Ikke langt fra Torgunrud har vi gamle borger på Ruskulen og Skansen. I dag er det bare noen steiner tilbake, men i gamle dager var det en solid steinmur som ble forsterket med jord og treverk. Fra disse kollene hadde bøndene god utsikt. I første del av dette opplegget kan dere lese mer om hvordan disse borgene ble bygd.

Et annet krigsminne i Asak er Dragonveien som går fra Asakmoen og nordover mot Sørumsund. I gamle dager var Skedsmo kompani et meget kjent dragonkompani som brukte hester i striden. Hesten har alltid hatt en sentral plass i Skedsmo.

Det skal vi høre mer om siden, men de som vil lese mer om dragonene, kan lese i Skedsmoboka bind III på s. 1390 hvor det står om den kjente sjefen for Skedsmo kompani under Den store nordiske krig, Kristofer Koss.

Barnefoten på Hauglidfjell

På Hauglidfjellet som ligger nordvest for Tretjern er det rester etter en gammel varde. Like nedenfor varden finnes det et merke i fjellet som ligner en barnefot. Det er så tydelig som om det skulle være trått i bløt leire.

Sagnet forteller at det var en jutul der som var så sint på klokkeklangen fra Skedsmo kirke at han ville kaste en diger stein mot kirken. Han sto med ett bein på Hauglidfjellet og det andre på Vardåsen (Heksebergåsen), men han bommet på kirken, og steinen havnet på plassen Sten som har fått navnet etter den store steinen som lå der helt til forrige århundre. Dette sagnet har vi omtalt før, og det er tydelig at det har hatt en bred plass i folks bevissthet, siden det finnes i flere varianter. (Se del 1)

For å komme til Hauglidfjell må man følge Dragonveien fra Asakmoen, og fra denne går det en sti ut til varden, og avtrykket ligger langs denne stien. Det er ikke så veldig stort, så trollet har hatt små bein!

Kirkeruinen på Asak

Nå er det på tide å legge veien om kirkeruinen på Østre Asak. Den gamle steinkirken lå på jordet like ovenfor gården, og i dag kan vi se den nederste delen av grunnmuren. Vi veit ikke så mye om kirken, men den har vært i bruk mellom 1390 og 1600. Den brant ned etter et lynnedslag, og steinen ble siden brukt til ombyggingen av Skedsmo kirke i 1860.

Det var vanlig før at de mest velstående bønder bygde kirker på eiendommen sin. Det har stått en lignende kirke i Sørumsund som ble kalt for Ingrida Asakkirken, mens denne het Gudleifs Asaka. Det er noen som mener at disse to var i slekt, kanskje søsken, men vi veit ikke noe sikkert om dette.

Det har vært stor og livlig trafikk på det gamle kirkestedet, for den lå langs [pilegrimsveien](#) til Nidaros i middelalderen. Pilegrimene kom med båt på Øyeren og fortsatte et lite stykke opp Leira som da hadde et annet leie enn nå. Fra elva og opp til Asak gikk det en lang eikeallé som var ca. tre meter bred. De store trærne ble fjernet for over hundre år siden, og røttene ble brutt opp fordi jorda skulle dyrkes.

Ikke langt unna kirken lå det et overnattingssted for munkene på en av gårdene. Det er derfor noen som mener at kirken først og fremst var ment som en pilegrimskirke, for Skedsmo kirke er eldre enn denne.

Kirken besto av ett rom som var ti meter langt og seks meter bredt. Det var antageligvis ikke noen særlig utsmykning i kirken, bortsett fra en skulptur eller et maleri over alteret. Kirken var innviet til St. Mikael som var overhodet over alle engler, og det var han som etter gammel folketro, veide

sjelene for de slapp inn i himmelen. Bildet eller skulpturen har helt sikkert forestilt denne erkeengelen.

Men det som er rart og interessant på kirken på Asak, er at den mangler et lite utbygg i ene enden. Dette utbygget finnes på alle andre kirker fra middelalderen, bortsett fra denne og en på Ringerike. Utbygget, som kalles apsis, ga plass til koret som var det stedet hvor alteret var plassert. I både Skedsmo, Lillestrøm og Strømmen kirke finner vi dette koret, og i de to siste er det en liten trapp opp til alterpartiet.

Det har også vært en kirkegård nord for kirken, og i våpenhuset i Skedsmo kirke henger det et jernkors fra 1600-tallet som opprinnelig har stått på denne gravlunden. Dette tyder på at kirken har vært samlingsted for bøndene på Asak og Åkrene i Fet, og ikke bare for pilegrimer. Det har vært knyttet egen prest til kirken, og flere ganger om dagen har kirkeklokkene ringt, og folk har gått til messe. Bøndene har kommet inn fra jordene og munkene som var på vei til Nidaros, har huket seg gjennom den lave døra i de lange munkekuttene sine.

Etter reformasjonen gikk kirken ut av bruk, for folk reiste til [Skedsmo kirke](#), og ikke lenge etter har den altså brent. I våre dager har det blitt tradisjon å holde olsokgudstjeneste i Skedsmo kirke 29. juli. Den dagen feires til minne om Olav den hellige som falt ved slaget på Stiklestad i 1030. Skedsmo kirke er viet til St. Olav, utenfor kirken står det et minnesmerke over Kong Olav og slaget i 1022. En kopi av en treskulptur fra middelalderen av Kong Olav den hellige er nå på plass i kirken. Originalen er oppbevart i Oldsakssamlingen.

Diktet "Til Asak"

Til slutt skal vi ta med et dikt av Kristian Hauglid som selv er fra Asakbygda. Diktet understreker de riktige tradisjonene som knytter seg til denne delen av kommunen.

Jeg så deg i kveldinga fra høgda ved Kjus.
Du lå der langs hellinga med hus etter hus,
nå i kveldssola så vidunderlig skjønn
med skogen bakom - så frodig grønn.

Jeg føler en stemning som stillheten til meg bær,
som sakte susing i de gamle asketrær.
De vugger så sakte ved kveld
mens bjørka den nikker - fortell!

Så vugger de minner frem fra tider langt tilbars.
Om livet i disse eldgamle hjem, om Hanser, Jenser og Lars.
Om slekter i fortidens virke
med sæd og høst under "Asakir" kirke.

Her mann etter mann har øket sin arv
med rydning og bråtebrann med plog og med harv.
Nå sletter og knauser og knoll,
de skiftes med åker og voll.

Her ligger så høgt og fritt syv gårder i rekke og rad.
Med utsyn, så veldig vidt, så trivelig - så lunt og bra.
Det var som du Herre holdt lykta fram
og her i skomminga lyste meg hjem.

Kirkeruinen på Asak kan dere lese mer om i Romerikes historielags årbok for 1956. (Årbok 11).

Kongsrudtjern naturreservat kan dere lese mer om i "Natur i Skedsmo", utgitt av Naturvernforbundet i Skedsmo. Kan fåes gratis på biblioteket.

FRA LEIRSUND TIL BERGER

Det har vært mye trafikk på Leirsund gjennom tidene. Stedet har hatt egen stasjon siden 1859, og i begynnelsen av 1900-tallet vokste det fram en del industri. Det ble bygget mølle og meieri som bøndene benyttet seg av, og Leirsund Trevarefabrikk, som nå er lagt ned. På samme tid hadde stedet også poståpneri og eget vannverk, og selvsagt landhandel, slik at Leirsund var senteret for gårdene i dette distriktet.

Fra Leirsund går det en liten gårdsvei gjennom Ullreng og Bøhlergårdene fram til sandtaket ved Berger. Denne har vi ikke omtalt under avsnittet om gamle veier i del 1, men den er et typisk eksempel på hvordan veiene var i gamle dager.

Fram til 1950 gikk det et lite sidespor fra Berger til Leirsund som ble kalt for "Sandsporet". Dette kan du lese om i del 3.

Om Leirsund kan dere lese mer i Skedsmoboka bind II s. 214, hvor det står om gården Leirsund som hadde det gamle sundstedet. Se samtidig i bind I på s. 246 og 259.

Om industrien på Leirsund kan dere lese i bind III s. 1102, 1121, 1215, 1247 og 1305.

HEKSEBERGFJELLET - VARDÅSEN

Helt nord i kommunen, på østsida av veien til Gjerdrum, ligger Heksebergfjellet. På toppen av den finner vi rester etter åtte steinrøyser, og derfor kaller vi også åsen for Vardåsen.

Det har vært vanlig å hevde at dette er gravrøyser fra bronsealderen, for da var skikken å gravlegge de døde på høye åser, samtidig som de brente likene. Vi har lignende røyser i Haneborgåsen som ikke ligger langt unna Skjetten. Men det er noen som mener at det var altfor langt for bøndene å bære de døde helt opp på Heksebergfjellet. De tror derfor at røysene er rester etter gamle varder som vi kan se på toppen av fjellet.

Men hvorfor skulle det være nødvendig med åtte stykker? Vardene ble tent for å varsle folk om krig eller annen fare, og vardesystemet virket som en stafett. Så fort folk så at nabovarden ble tent, skyndte de seg å tenne sin egen, og slik gikk budet over hele landet. Det var altså ikke nødvendig med flere varder på ett fjell.

De som hevder at det er gamle varder, mener at disse har tilhørt forskjellige kommuner, for Skedsmos, Gjerdrums og Sørums grenser møtes på Heksebergfjellet, og det kan være mulighet for at bygdelagene har hatt hvert sitt vardesystem. Åsen ligger midt på Romerikssletta, og vardebålene kunne sees i alle retninger, så det er forståelig at mange ville ha varde der. Det kan ha vært fire varder pluss fire vardehytter på åsen, men sikkert er det ikke.

Det er dermed ikke bevisst at det ikke har vært gravrøyser på stedet, for det er godt mulig at vardene er blitt bygd på de gamle steinrøysene. På den måten sparte de mye stein.

Eventyrsamleren [Peter Christen Asbjørnsen](#) vanket en del på Vardåsen, og hvis vi følger stien ned mot Frogner, vil vi etter en kilometer komme til et sted som kalles "Asbjørnsens utsikt". Her satt han engang og så utover "Øierens blanke flate" som han selv uttrykte det.

I årbok for Romerike Historielag, årbok II 1956 vil dere på s. 79 finne en artikkel om vardene som er skrevet av Øivin Ribsskog.

SKEDSMOVOLLEN - DET ELDSTE SENTERET I KOMMUNEN

Menneskene som levde i Norge før landet ble kristnet, hadde også sine sammenkomster, hvor de ofret til gudene. De mest kjente gudene i norrøn religion var Odin, Tor, Balder og Frøya, og mange fler som vi ikke skal komme nærmere inn på her.

Offerfestene, eller blotsfestene, ble holdt på et avgrenset friluftsområde, gjerne på en liten høyde hvor det sto store trær i ring, slik at de dannet en "hellig lund". Seinere ble det ofte bygget et lite hus i lunden, og i det huset oppbevarte man gudebilder og andre helligdommer. Et slikt gudehus ble kalt for hov.

En slik lund har det vært omtrent der hvor Skedsmo kirke står i dag. Som tidligere nevnt, har helligdommen vært den store offersteinen som lå der, og som det knytter seg mange sagn til. Denne steinen er nå borte, og man veit heller ikke med sikkerhet hvor den hellige lunden var.

Offerplassen var sentrum for det offentlige liv i bygda, og her møttes alle innbyggerne til de store festene på bestemte dager i året. Disse sammenkomstene har omfattet mye mer enn bare ofringene, og vi skal se litt nærmere på hva som foregikk.

Hestekamper

Som omtalt i del 1, spilte hesten en sentral rolle i Skedsmos tidligste historie. Ordet "skeid" betyr runde, tur, og "Skedsmo" betyr altså et sted hvor det foregikk kappkjøring. Disse kappkjøringene fant sted på slettene ved Skedsmo kirke, og her har det også foregått ville hestekamper.

Skikken med hesteritt og hestekamper har rot i hedenske fester, og på grunn av funn som er gjort i gravhaugene ved Sten-Tærud skole, veit man at det ble ofret hester til gudene.

Det er ikke bare i Skedsmo at hesten er blitt knyttet til det religiøse liv. Navnet Skeidvollen og Leikvollen (Løken) finnes flere steder i landet, og så seint som i 1770-åra fant det sted hestekamper i Setesdalen. Disse hedenske skikkene levde videre i avsidesliggende steder i landet, og særlig i forbindelse med seterdriften som har lange tradisjoner i dalene.

Det finnes i dag beskrivelser av disse hestekampene i Setesdalen, og vi kan gå ut fra at det er noe lignende som har funnet sted i Skedsmo i hedensk tid.

(Kilde: Svale Solheim: Horsefight and Horserace in northern Tradition. Studia Norvegica 111 no. 8 1963).

På en bestemt dag i året samlet folk sammen en diger flokk med hester på en åpen plass, skeidvollen. Så førte de fram ei hoppe midt ut på plassen, og like etterpå slapp de ut to hingster som straks begynte å slåss om hoppa. De slet hverandre fort ut, og så slapp de inn et nytt par, og kampen fortsatte. Snart var et stort slagsmål i gang som bare økte etter som nye par slapp løs. Hestene vrinsket og trampet i bakken mens de sparket og bet hverandre så blodet sprutet, og de sårede hestene skrek høyt og skingrende. Støvska dekket kampplassen, og ståket fra hestene overdøvet alle andre lyder.

Det er ikke godt å forstå hvorfor folk likte å se på dette, for det var mange hester som ble skadd og sikkert noen som døde av sårene. Det er mulig at all den kraften hestene viste i de ville slagsmålene, styrket dem i troen på at de selv hadde store krefter. Det var ikke lett å opprettholde livet den gangen, og de trengte krefter og styrke for å livberge seg. Det var dårlige hus og slett kosthold, og arbeidet var tungt og krevende. Det er kanskje ikke så rart at folk var opptatt av det å vise kraft og styrke. I tillegg til dette hadde også hestekampene noe med fruktbarhet å gjøre, for hingstene slåss om hoppa!

Skedsmo og hestene

Hverdagen var nok fredeligere enn det som foregikk under hestekamper og kappritt.

Hesten har vært en arbeidskamerat og fungert som det viktigste transportmiddelet opp gjennom hele historien.

Foto: S.S.

Leikvollen og ofringene

Etter at hestekampene var over, gikk tilskuerne over til en annen åpen plass som ble kalt for Leikvollen. Det navnet finner vi i dag i Løken som ligger like ved Skedsmo kirke. Her ble det holdt kappkjøring og andre leker, og disse gikk også temmelig vilt for seg. Hesterittet gikk over stokk og stein, og det gjaldt å få hesten i gallop for å komme først i mål. Rytteren hadde ikke sadel, og hestene snublet lett, så vi forstår at det var en farlig form for lek. Men det ble kjempet hardt, og desto eldre man ble, desto viktigere var det å vinne.

Vi ser igjen at det var kraften og styrken som var hovedsaken. Det var bedre å bli drept i kamp eller strid enn å dø på sotteseng, og disse lekene var sikkert en god inspirasjon til å ta fatt på de store oppgavene i arbeid og krig.

Helt opp til nyere tid var det en tradisjon på Romerike som gikk ut på at guttene som ble konfirmert, skulle kappri utenfor kirken etter gudstjenesten. Dette har neppe funnet sted ved Skedsmo kirke. Skikken viser at de hedenske lekene levde videre i folket, sammen med de kristne seremoniene. Kappridingen var et tegn på at de var voksne. Slike kraftprøver var vanlige i den norrøne religionen. Overgangen fra barn til voksen blir markert i de fleste religioner, og de forskjellige skikkene kalles med et felles ord for "overgangsriter".

Et annet uttrykk for hestens rolle på Romerike, er Dragonkompaniet i Skedsmo som var ett av landets fremste hestekompanier. Det var med i trefningene i 1716, og et minne om disse soldatene til hest er Dragonveien i Asak som fører over til Sørumsund.

I dag er hesteinteressen stor blant mange unge, med flere ridesentre i kommunen, bl.a. på Sørumsund gård. Denne interessen har altså dype røtter!

Mens hestekampene skulle oppildne deres egne krefter, så var ofringen til gudene en bønn om fruktbarhet. De var avhengig av naturen for å skaffe seg mat, og det nyttet ikke med egne krefter hvis åkeren ikke bar korn. Vi har nevnt at de sikkert ofret hester på Skedsmovollen, og det er også muligheter for at det ble ofret mennesker her i fjern fortid. Ved å ofre ting som var verdifulle, mente de å blidgjøre gudene og vise dem sin store takknemlighet.

Gravhaugene

Gravhaugene i bjørkelunden ved Sten-Tærud skole ligger på den gamle prestegårdens grunn, hvor det tilsammen er registrert ca. 40 gravhauger. Det er også gravhauger nærmere de nåværende husene. I 1868 ble det gjort mange funn i noen hauger som lå like ved fjøset, der det er potetkjeller i dag.

Vi har tidligere nevnt at det ble funnet hestebein og tenner som vitner om hestekampene og ofringen av hester, og det ble også funnet nåler, brikker, saks, knivblader og nagler som er fra jernalderen.

I en haug ble det funnet et fint skrin med beslag. Midt inne i skrinet var to skålførmede spenner hvelvet mot hverandre og disse tjente som en slags gravurne. I mellom disse var det brente bein. Spennene var innhyllet i never. Omkring dem var det lagt en ring av 6 glassperler og over denne en merkelig brystnål med smukke graveringer. Det er rimelig å tro at selve bygdekongen, hersen eller goden, har bodd på Huseby, og at en av disse var gravlagt i denne haugen.

Vi kan forestille oss rivningene som har funnet sted mellom kong Olav og bygdefolket fram til slaget i 1022 da raumerne "ble banket til bedring". En av følgene var nok at eieren av offerstedet, hersen eller goden, måtte overlate Huseby til en prest.

Det er i slike perioder at sagnet om trollet som ville kaste stein på kirken, har oppstått. Men det var ikke trollet som ville rive kirken, men de gamle hedningene. Det turde de ikke innrømme, og dermed lagde de sagnet om trollet!

Tingstedet

Men for at et samfunn skulle fungere, så måtte det også være lov og orden. Derfor ble det holdt ting i bygda hvor tretter og tvistemål ble avgjort. Kongen, eller en mektig mann i bygda, var dommer, og han avsa dommen etter at partene hadde ført fram saken. De bøndene som hadde minst en mann i arbeid, var pliktige til å møte, og ingen hadde lov til å bære våpen på tingstedet. De dommene som ble avsagt, var helt bindende. På denne måten hadde bygdene selvstyre, og denne skikken holdt seg til helt opp på 1500-tallet.

I tillegg til offerstedet, leikvollen og tingstedet må vi også nevne gravhaugene ved Sten-Tærud skole. Alle disse tingene hadde en sentral plass i skedsmosokningenes liv, og vi kan si at disse fire stedene utgjorde grunnpilaren i samfunnet. Menneskene var mer avhengige av hverandre på den tida, og det var en selvfølge at folk møtte fram til de offisielle handlingene. Sermonier, rettsaker og begravelser bandt dem sammen, og vi forstår derfor godt at Skedsmovollen var sentrum i bygda.

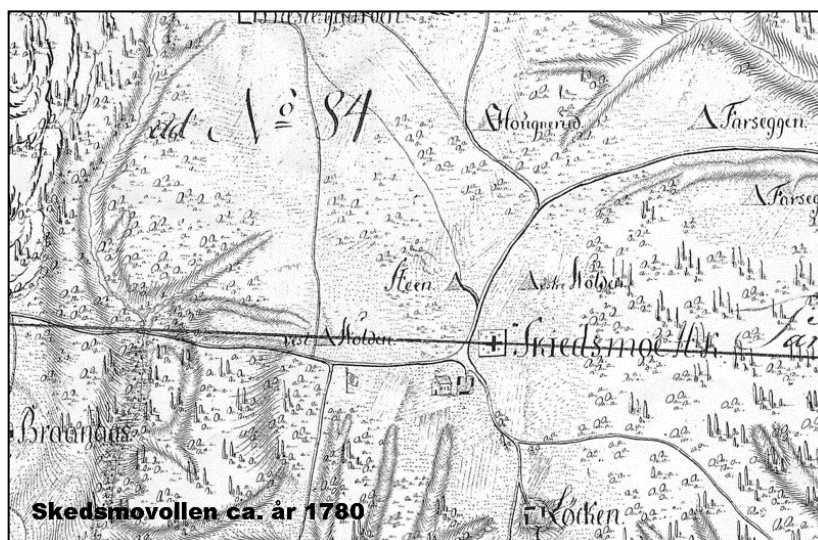
Kristendommen blir innført

Det må ha vært litt av en overgang for nordmennene å skulle tro på Kvitekrist som talte om nestekjærlighet og som forbød ofringer til gudene. Fra historien veit vi imidlertid at det ikke skjedde noen brå forandring. Raumerne ble banket ettertrykkelig til bedring av Olav den hellige i 1022, så kristendommen ble innført med makt og vold.

Med etter hvert har de kristne tankene slått rot i menneskene. Dette skjedde blant annet fordi kristendommen først ble innført i det som kalles kultusen. Nordmennene kom ikke lenger sammen for å ofre, men de kom til gudstjeneste. Selv om de ikke forsto så mye av det i førstningen, så har de kristne synspunktene litt etter litt fått innpass.

Kristendommen fikk også innpass i lovverket, og en rekke hedenske skikker ble forbudt. De kunne ikke lenger sette vanskapte barn ut i skogen, og dette var et stort framskritt.

I del 1 står det at jernproduksjonen økte sterkt i vikingtida, omtrent på den tida som kristendommen ble innført. Dette førte til økonomisk vekst, og på den måten fikk familiene råd til å brødfø barn som ikke kunne gjøre nytte for seg til gjengjeld. Sammen med innføringen av kristendommen er dette årsaken til at de hedenske skikkene forsvant.

Skedsmo kirke

Innføringen av kristendommen førte til at hovene ble revet, og kirken ble bygget isteden. Dette har skjedd i Skedsmo en gang på 1000-tallet, muligens før slaget i 1022. Det står som kjent i Snorre at de "ble banket til bedring", og det kan tyde på at kristendommen allerede var innført, men at kongen ikke var fornøyd med resultatet.

Den første kirken var en trekirke, men i 1180 ble den erstattet av en steinkirke, og det er den som står der i dag. Skedsmo kirke er altså kommunens eldste bygning, og den er omtalt i biskop Eysteins jordebok av 1325.

Skedsmo kirke

Skedsmo kirke er grunnlagt i 1180 og erstattet trekirken som sto her tidligere.

Opp gjennom historien har denne kirken vært et viktig samlingspunkt for nedre del av Romerike og for pilegrimer på vei til Nidarosdomen.

Foto: S.S.

Men hvis vi ser på tårnet, så finner vi årstallet 1860, og det er fordi kirken ble bygd om det året. Den eldste kirken hadde ikke korsform, og den var betraktelig mindre. Den lignet på Lørenskog kirke som er omtrent fra samme tid. I dag er det bare ytterveggene i den nederste delen av kirkerommet som er igjen av den opprinnelige kirken. Hvis vi ser nøye etter på sørsida av kirken, så vil vi se at det er murt igjen en inngang under det ene vinduet. Den første inngangen til kirken var der, og selve veggene er altså snart åtte hundre år gammel.

På tross av ombyggingen i 1860 har kirken bevart sitt middelalderpreg. Det er plass til 750 besøkende i den vakre kirken, som har en meget fin beliggenhet på dette høydedraget nord for Nitelva hvor folk har vært samlet gjennom mange hundre år.

Da man begynte å skrive Skedsmos historie i 1920-årene, forsøkte man å finne en beskrivelse av den gamle kirken. Dette viste seg lenge å være helt nytteløst, fordi ingen hadde brydd seg om å bevare noe som kunne fortelle om kirkens opprinnelige utseende. De brukte til og med stein fra kirkeruinen nå Asak, så vern om fortidsminner var et ukjent begrep.

Men til alt hell reiste presten Sofus Tormodsæther til København for å lete etter opplysninger om Skedsmo i det kongelige bibliotek. Der kom han over en tegning av kirken fra 1775, og dette var selvsagt et enestående funn! Tegningen var laget av professor Gerhard Schønning som reiste rundt for å samle stoff om landet. Vi finner tegningen på s. 57 i første bind av Skedsmoboka.

Av tegningen ser vi at selve kirkerommet har sluttet der hvor sideskipene er bygd ut. Koret besto av et mindre utbygg, og utenfor det lå det et gravkapell. (Som tidligere nevnt manglet kirken på Asak dette utbygget til koret.) Tårnet som sto i 1775, er bygd seinere enn selve kirken, og det samme gjelder for våpenhuset utenfor tårnfoten. På tegningen ser vi også den lille inngangen som er murt igjen idag.

Fra 1723 -1857 var kirken i privat eie, slik som det var vanlig på den tida. Den siste eieren som solgte til kommunen, var rittmester Schiørn på Tomt.

Dåpssakristiet ble bygd i 1921, og siden da har kirken hatt sitt nåværende utseende. Den mest iøynefallende delen er tårnet som er 40 m høyt, og det heter om hanen i toppen at den fylte ei kjerre på tvers. Vi må selv regne ut hvor stor den da er.

Kirken er viet til St. Olav, og i eldre tider sto det en treskulptur av denne helgenen inne i kirken. Den er avbildet på s. 58 i første bind av Skedsmoboka. Skulpturen er nå oppbevart i Oldsaksamlingen, og som tidligere nevnt er en kopi nå plassert i kirken.

Vi går inn i kirken

Det første rommet vi kommer inn i, kalles for våpenhuset. Her la de fra seg våpnene for de gikk inn i kirken, for i likhet med det gamle tingstedet, hadde ingen lov til å bære våpen på et hellig sted. I kirken hadde ingen lov til å gjøre hverandre noe vondt, og det er kanskje fremdeles en del ting som vi mennesker bør legge igjen i våpenhuset for vi går inn i gudehuset? I dag står det en monter med to gamle bibler i dette rommet.

I våpenhuset finner vi også et smijernskors med mange ornamenter og flere innskrifter. På den ene siden står det: "Her Nils Pedersen, Guds ord tiener til Trøgstad, med sin kjære hustru Berte Nilsdatter". På den andre siden kan vi tyde følgende: "Med sin kjære Fader Peder Christtoffersen og Moder S. Maren Ni våpenhuset henger også korset som opprinnelig har stått på gravplassen ved Asak kirke. Det Isdatter". På den ene tverrbjelken er årstallet 1654 tydelig. Det ser altså ut til at korset kan være reist av en prest i Trøgstad på graven til hans foreldre.

Kirkerommet

Det første vi legger merke til når vi kommer inn i kirken, er koret med altertavla i den andre enden. Det er ikke tilfeldig at kirken er bygd slik, og den har mønster etter de gamle tronsalene hvor kongen tok imot folket. Han satt på en høy trone i den ene enden, og denne tronen er erstattet med alteret. I middelalderen tenkte man seg Gud som konge, og alteret skulle være Guds tronestol.

Når folk var i audiens hos kongen, så snakket de med ham, og på samme måte tenkte de at det gikk an å snakke med Gud i kirken. Når presten leser i Bibelen og lyser velsignelsen, står han med ansiktet vendt mot menigheten, og når han ber, vender han seg mot alteret. Presten representerer altså både Gud og menighet under gudstjenesten som er et møte mellom Gud og mennesker.

Men rommet kan fortelle mer om Gud. Kirken har korsform, og det peker hen på Kristi kors. Kristus er ikke konge, men et lidende medmenneske som døde på grunn av menneskenes ondskap. Kirkerommet symboliserer to forskjellige sider ved Gud, kongen og den lidende tjener, og gir derfor et godt uttrykk for det kristne gudsbildet.

Kirkerommet blir også kalt for kirkeskipet, og det er fordi de tenkte seg kirken som et skip på vei mot himmelen. Alteret står alltid i øst, og kirken seilte mot soloppgangens land. I mange kirker henger det et skip i taket for å minne om denne symbolikken.

Altertavla

Den store altertavla i tre er fra 1693. Den er skåret av Christopher Ridder og antagelig malt av Peder Andersen Lillie. Illustrasjonene er kopi etter et nederlandsk stikk, og de framstiller Jesu lidelseshistorie. Ett bilde er av nadverden på Skjærtorsdag og det store i midten av korsfestelsen, og øverst er det et bilde av oppstandelsen. Hele påskebudskapet er gjengitt på alteret, og dette budskapet er, som sikkert alle vet, det sentrale i den kristne tro.

Hvis vi ser ekstra nøye på bildet av oppstandelsen, så vil vi oppdage noe som egentlig ikke passer inn i bildet. Vi skal ikke røpe hva det er. Det kan dere se etter selv!

Ytterst på altertavla er det et bilde på hver side. Til venstre ser vi kristne martyrer og til høyre Jesu gjenkomst. Disse bildene gir uttrykk for de kristnes kamp og seier.

Hvis dere titter bak alteret, vil dere se at hvert bilde kan tas ut av altertavla. Det er treklemmer som holder bildene på plass, og dette forteller en del om hvordan de ble laget.

Altertavlen i Skedsmo kirke

Altertavlen i kirken er ca. 300 år gammel. Den er skåret ut i tre i en stil som var typisk for 1600-tallet, og som kalles barokk.

De enkelte bildene er malt hver for seg og felt inn i den store tavlen.

Foto: S.S.

Alterringen

Alterringen blir brukt når folk skal knele foran alteret. Det skjer under nadverden og ved bryllup. Vi legger merke til at det er en halvsirkel som presten kan gå inn i. Resten av sirkelen er altså usynlig,

og dette skal symbolisere de som er døde, men som skal oppstå sammen med de levende i himmelen.

Prekestolen

Prekestolen er fra 1578, og den er gitt av Knud og Rasmus Hansen. Det er en av de eldste prekestolene i landet, og 27 biskoper har prekt fra den.

Den er utsmykket med noen fine treskjæringer, men det er ikke lett å se hva de skal forestille. Kanskje dere kan se det?

Prekestolen i Skedsmo kirke

Prekestolen i kirken er over 400 år gammel og er en av de eldste vi har i Norge.

Foran på prekestolen er malt navnene på de som har gitt den til kirken.

Foto: S.S.

Døpefonten

Døpefonten er det eldste inventar i kirken, og den er hugget omkring år 1200. Den er av kleberstein, og den ble opprinnelig brukt uten døpefatet. Barna ble dukket helt under vann. I bunnen av hulrommet er det et hull med propp, og vannet rant ned i leirgolvet når det ble tappet ut.

Seinere ble det vanlig bare å ha vann på hodet til barna, og da la de et døpefat i messing over det store hullet. Fatet er fra 1670, og det er et bilde på det som forestiller Jesu bebudelse. Det skal symbolisere at barna blir døpt i Jesu navn.

Dåpskannen

Til dåpen brukes det også et dåpskanne i sølv som er fra 1955. Vi har tre deler som er fra helt forskjellig tid, og det viser at generasjonene har brukt kirken som ikke er noe museum.

Glassmaleriene

I to vinduer i koret er det glassmalerier som er utført av Borgar Otterbech Hauglid i 1924. Til venstre finner vi Jesu fødsel øverst, deretter flukten til Egypt og velsignelsen i templet øverst. Alt dette skjedde mens Jesus var barn.

Til høyre finner vi dåpen, Jesus som lærer og Jesus som helbreder syke. Dette fant sted i Jesu voksne liv, slik at maleriene tilsammen forteller om livet til Jesus helt fram til den siste påsken. Om den forteller, som tidligere nevnt, altertavla.

Inne i prestesakristiet er det også et glassmaleri som forestiller en pelikan som mater ungene sine med sitt eget blod. Dette er et gammel Kristussymbol. På samme bilde er det skrevet et bibelvers: "I dette er kjærligheten, ikke at vi har elsket Gud, men at han har elsket oss og sendt sin sønn til soning for våre synder." Dette står i 1. Johannes brev, 4,10.

Lysekronene og alterstakene

Kirken har tre lysekroner som alle er gitt til kirken. Den eldste er fra 1699, og de andre fra 1719 og 1915. På alteret står to store, vakre lysestaker med inskripsjon fra 1613. Det står også to små staker som har tilhørt den siste familien som eide kirken, Schiørn på Tomt.

Klokkene og orgelet

I tårnet er det tre klokker som er støpt i 1935. De gamle klokkene ble tatt ned før krigen og gjemt unna på Huseby for at de ikke skulle bli smeltet om av nazistene. Disse klokkene var meget gamle, og en som er fra 1665, er nå plassert i drengestua på Huseby. Ei klokke fra 1700-tallet står nå i våpenhuset. Det første orgelet ble montert i 1787. Det er nå oppbevart på Norsk Folkemuseum. Det nåværende orgelet er av nyere dato.

Vinkanne, kalk og oblateske

Disse tre tingene brukes under nadverden til å oppbevare vinen i. Vinkannen og kalken er fra det 18. århundre. I oblatesken i sølv oppbevares nadverdsbrødene. Esken er fra 1673, og den er gitt av oberst Brocktorff som eide gravkapellet, som vi kan se helt til høyre på Schønnings tegning. Kapellet ble revet under ombyggingen i 1860.

Kirken kan dere lese mer om i et stort kapittel i Skedsmoboka bind I s. 56-62 og s. 90-123.

Menighetsrådet i Skedsmo har gitt ut en brosjyre som i tekst og bilder gir opplysninger om kirken. Det kan dere få ved henvendelse til prestekontoret.

Olavsbautaen og to andre steiner

Utenfor kirken finner vi også en del minner fra gammel tid. På vestsiden, på andre siden av Gjoleidveien, står Olavsbautaen til minne om slaget mellom Kong Olav den hellige og raumerne i 1022. (Eller 1021.) Denne bautaen med et relieff av Kong Olav er utført av billedkunstneren Trygve Dammen som vokste opp i Lillestrøm. Bautaen ble flyttet fra Hellrudsletta til Skedsmokirke i 1980.

På hver side av bautaen finner vi to steiner fra hedensk tid. Den ene har sylinderform, avrundet i den ene enden, og den andre er flat med noen riper på kryss og tvers som kan minne om helleristninger. Det har imidlertid vært umulig å tyde tegnene, og ekspertene tror at sporene har vært brukt til sliping av piler. De gamle skedsmosokningene har risset piler og spyd fram og tilbake i fordjupningen, og slik er sporene blitt djupere og djupere.

Den andre steinen har sikkert vakt oppmerksomhet på grunn av den runde formen, som den kan ha fått fordi den er blitt snurret rundt i en jettegryte av vannet som har strømmet gjennom et hull i fjellet. Etter mange års sliping har steinen fått denne formen, og menneskene som fant den, har kanskje brukt den til offerstein eller noe lignende.

På kirkegården

På innsiden av steinmuren rundt kirkegården, rett ved inngangen til kirken, står det også noen gamle gravsteiner inne i muren. Det er mulig å tyde litt av skriften, og det kan dere forsøke selv!

Eidsvollsmannen Peter Blankenborg Prydz

Det var en mann fra Skedsmo med på Eidsvoll i 1814, og det var major [Peter Blankenborg Prydz](#) som bodde på Nitsund gård. Den gården heter Hellerud i dag, fordi det ble bygd nye hus lenger opp fra elva i midten av forrige århundre.

På kirkegården står det et stort minnesmerke over denne eidsvollsmannen.

Blankenborg Prydz var ikke valgt som representant for folket i Skedsmo. Han var major, og han møtte som representant for Nordenfjeldske regiment som var ett av armeens 9 infanteriregimenter.

Under riksforsamlingen gjorde han seg ikke særlig bemerket. Av referatene kan vi se at han ikke hadde et eneste innlegg. Men han sluttet seg til selvstendighetspartiet som hadde Christian Magnus Falsen som leder. Han har flere ganger stemt følgende: "Aldeles som Sorenskriver Falsen".

Henrik Wergeland karakteriserte ham slik i 1841: "En fast, godmodig karakter, av tenkemåte som andre trondhjemmere." Det er tydelig at Wergeland har misforstått betegnelsen Nordenfjeldske regiment som han trodde tilhørte Trondheim!

Men selv om Blankenborg Prydz ikke gjorde seg så bemerket på Eidsvoll, så var han en aktet mann i Skedsmo. Han hadde mange tillitsverv i kommunen. Bygdefolket betraktet han som sin representant på riksforsamlingen selv om han ikke var ved formelt. I 1904 reiste de en bautastein på familiens gravsted med innskriften: "Skedsmo herred reiste dette minde i 1904." Steinen er 4 m og er godt synlig på kirkegården.

Peter Blankenborg Prydz og slekten hans, som siden bar navnet Bloch, kan dere lese mer om i Romerike historielags årbøker for 1961 og 1964, bind IV og V. Der vil dere også finne mye stoff om gården Nitsund, siden Hellerud.

Henrettelsen i 1868

En annen mann som har fått navnet sitt knyttet til Skedsmovollen, er svensken Olaus Anderson. Men i motsetning til Blankenborg Prydz, var ikke dette noen aktet mann. Svensken var den siste som ble henrettet ved Sten skole, og det skjedde så seint som i 1868.

Olaus Anderson hadde levd som tjuv og løsgjenger i mange år, og en kveld kom han ranglende til Skedsmo. Han fikk lov til å overnatte hos ei enke som het Margrethe Olsdatter Vestvolden, og som bodde i ei lita stue like ved prestegården. Da hun hadde sovnet, reiste han seg fra stolene han lå på, tente lyset og fant ei øks som han slo henne i hjel med. Deretter ransaket han huset og fant ei flaske brennevin, 48 skilling og et par støvler etter mannen som nettopp var død.

Han ble grepet i Oslo et par dager etter. Da hadde han støvlene på seg, så beviset var klart. Det er forståelig at Høyesterett reagerte så skarpt på dette rovmordet at de dømte han til døden som var den strengeste straffen. Den dødsdømte satt på Stav distriktsfengsel mens han ventet på å bli henrettet.

(Les mer om dette i Del 3 i intervjuet "Bjørkalleen til Melby og andre minner fra Skjetten" s. 128).

Olaus Anderson ble henrettet fredag 17. juli 1868 kl. 8.30 ved retterstedet som visstnok lå ved inngangen til Skedsmovollen ungdomsskole, ikke langt unna Vestvolden. Øksa ble sendt fra Bergen, og en mengde mennesker hadde møtt fram. Det fortelles at konfirmantene måtte møte fram, sikkert for å se hvordan det gikk med dem som brøt loven. Det fortelles videre at barna som hadde klatret opp i trærne for å se bedre, falt ned i det samme som skarpretteren hogg til.

I dag er det heldigvis ikke lenger dødsdom. Selv om mordet var rått og grusomt, så vet vi lite om hvorfor Olaus Anderson ble morder. (Les mer om denne dramatiske hendelsen i Skedsmoboka bind I s.327-28.)

Gapestokken

Det var også andre straffemåter i gamle dager. En som ble mye brukt, var [gapestokken](#). Den sto gjerne utenfor kirken, og de dømte ble plassert med hodet og hendene fastspent. De som var på vei til kirken, kunne håne og til og med spytte på den stakkars fangen, uten at denne kunne ta igjen. Det har også stått en gapestokk utenfor Skedsmo kirke, og i 1703 ble Anne Hansdatter dømt for horeri fordi hun hadde fått barn uten å være gift. Tre søndager etter hverandre måtte hun stå i gapestokken utenfor kirken, og til slutt måtte hun skrifte åpent for alle på kirkebakken at hun hadde gitt falske opplysninger om barnets far. Så jagde de henne ut av bygda, men vi hører ingenting om barnefaren enda han hadde like mye del i det som hadde skjedd.

Begge disse eksemplene viser at de dømte ble utsatt for hån og skadefryd av andre. Det var sikkert ikke mange som syntes synd på en som skulle henrettes, eller en som satt i gapestokken. De var jaget vilt, og det kan ofte virke som de lovlydige likte å ha disse ulykkelige menneskene som sydebukker.

HUSEBY GÅRD (BYGDEMUSEET)

Ordet "Huseby" betyr en velbygd gård med mange prektige hus, og navnet passer godt på gården Huseby på Skedsmokorset. Den var prestegård fram til 1885 da presten flyttet til den tidligere sorenskrivergården Skedsmovollen som ligger like ved kirken.

Som tidligere nevnt er det funnet mange gravhauger på gården. Vi kan derfor gå ut fra at Huseby har vært en betydelig gård, for i en gammel beskrivelse fra 1594 heter det: "Så reiste vi synder fra prestegården til et pilskudd fra kirken, som vi hadde på venstre hånd, så i vester eller sydvester 4 eller 5 pilskudd om en gård Braanaas liggende på venstre hånd et steinkast fra veien". Stedet som lå et pilskudd fra kirken, må ha vært Vestvolden, og det virker som denne gården har ligget like sør for prestegården.

Med hjelp av de opplysningene som sitatet gir, skulle det ikke være umulig å regne ut hvor langt et pilskudd og et steinkast var!

Flyttingen av husene har skjedd på 1600-tallet, og slik gården ligger i dag, er den en fin representant for gammel Romerikskultur.

Gårdens størrelse

Da gården var på det største, omfattet den 1000 mål plogland. Dette arealet hadde gården til slutten av forrige århundre. Gårdene grenset til Brånås, Skolseg, Tærud, Myhrer, Berger, Skedsmovollen og Vestvolden. Navn som Presthagan og Prestmåsan stammer fra den tida.

"Her kan sås 40-50 tanner bygg, blandkorn og havre", heter det i presten Anders Morchs beskrivelse fra 1700-tallet, og videre: "Gården har 8 hester, 40 kuer samt unge og småfe."

I siste halvdel av 1600-tallet ble det opprettet 7 husmannsplasser under gården: Midtskog, Sandbakken, Skindfellen, siden Høgslund, Farseggen, Stenen, Vestvolden og Ringebo, siden Marenlund.

Det var adelen og prestene som gikk inn for å skaffe gårdene arbeidskraft på denne måten, og ordningen varte i 200 år. I første del har vi et eget kapittel om husmannsvesenet.

Prestegården måtte være stor, for "han far" måtte ta i mot mange gjester. Før 1774 omfattet sognet til presten på Huseby både Lørenskog, Nittedal og Hakadal, foruten nåværende Skedsmo. Det kunne bli folksomt på gården, og det trengtes mange tjenestefolk.

Særlig folksomt ble det når bispene kom på besøk, for han hadde rett til å ri med væpnet følge. Ett av rommene innenfor storstua kalles fremdeles for "bispekammerset". Følget til biskopen besto av 12 mann, og det var ikke småtterier som presten måtte varte opp med av mat og drikkevarer. Prestegården virket ofte som et gjestgiveri, og det var alltid dit folk gikk når de kom reisende til ei bygd.

Husenes beliggenhet

Hovedbygningen på Huseby brant ned første gang i 1760, og andre gangen i 1830. Noen dager etter at den hadde brent i 1830, sto det følgende notis i Morgenbladet: "Efter sigende er Skedsmo prestegård ved en ulykkelig ildsvåde lagt i aske". Det var ikke så rare forbindelsen mellom Oslo og Skedsmo den gangen!

Husene er altså ikke så veldig gamle, men vi kan likevel få et inntrykk av hvordan et gårdsanlegg så ut i eldre tider. Den lave og lange hovedbygningen er typisk for den gamle byggestilen på Romerike. Vi kan finne lignende bygninger på Vestre Holt, Østre Nittedal og Nordre Brånås.

På nordsida av hovedbygningen ligger hagen med høye trær som gir godt ly for nordatrekken. Trærne er mange hundre år gamle, og denne parklignende hagen er med på å gi gården et fornemt preg. Den markerer den stilen som var typisk for 1800-tallets embetsmannsgårder. Her ligger det også et gammelt lysthus som sikkert har vært et koselig sted på varme sommerkvelder.

Rett ovenfor hovedbygningen ligger stabburet, og på sørsida ligger veslebygningen, eller drengestua. Mellom disse tre husene og hagen er det ei grasslette som kalles for inntunet. Den eldre bebyggelsen utenfor inntunet besto av låver og en rekke staller, og disse dannet grensen for uttunet. (Se ill.)

I 1860 var det i alt 16 hus på gården, og alle var av tømmer. De to låvene som nå er revet, var forbundet med et tak som kalles for trev, og veien mot Vestvolden gikk gjennom dette trevet som fungerte som port.

Stabburet

Det eldste huset på gården i dag er stabburet som er over 250 år gammelt. I en stakk under golvet er det hugget inn årstallet 1701, og det er et merkelig minnesmerke, antagelig etter han som bygde stabburet.

Det er ikke lite med mat som er blitt båret ut og inn av dette huset gjennom tidene.

Drengstua (Veslebygningen)

Etter brannen i 1830 ble drengstua flyttet fra Bjørklund i Brånåsdalen og oppført på Huseby. Den var da i én etasje, men ble siden påbygget, og i 1837 ble den panelt. I dag er det bygdemuseum i drengestua, og det er samlet en rekke gamle ting fra bygda. Særlig skal vi merke oss klokka fra 1665 som opprinnelig hang i kirken.

Aktivitetsuke for skoleelever

På Huseby gård arrangeres det hvert år en aktivitetsuke hvor skoleelever får se forskjellige teknikker som spinning, veving, smiing osv.

Foto: S.S.

Bondesmia

I den senere tid er det flyttet to bygninger til Huseby, slik at bygdemuseet ikke bare omfatter ting, men også hus. Den ene bygningen er den gamle smia som lå like inntil Trondheimsveien i krysset ved Solbergveien. Der holdt smeden Håkonsen til, og smia var et møtested for bøndene som kom for sko hester og reparere redskapen. Her snakket de sammen og hørte nytt fra "den store verden" av bøndene som kom med lass fra Oslo.

Nebben

Det siste huset som er flyttet til Huseby, er plassen Nebben fra Strømmen. Huset sto i Fjellhammarveien, ikke langt fra Strømmen stasjon, med jorder ut mot elva. Plassen er typisk for den gamle bebyggelsen på Strømmen, som besto av små bruk som tidligere hadde vært husmannsplasser under Bråte, Ryen, Stalsberg og Vesthy. Huset består av kjøkken med peis i det ene hjørnet, et kammers og ei stue.

I disse husene bodde de som arbeidet på sagene i Sagdalselva, og om vinteren hadde de plikt til å huse plankekjørerne. Det kunne faktisk bo opptil 50-60 mennesker i disse små boligene, helt opptil midten av forrige århundre.

Plankekjøringa foregikk på vinterstid og varte 2-3 måneder, men det bodde ikke like mange i stuene hele tida. Det er likevel vanskelig å forestille seg hvordan de klarte å holde ut. Vi kan tenke oss hvordan det ville være med to skoleklasser boende i Nebben ei ukes tid!

Fattiggården på Huseby

Da presten flyttet over til Skedsmovollen, ble Huseby kjøpt av Skedsmo kommune og brukt som "fattiggård". I 1892 bodde det 30 mennesker på gården, 10 fra Lillestrøm, 11 fra Strømmen, 6 fra bygda og 3 fremmede. Siden økte tallet til 52 lemmer, så det måtte bli trangt om plassen der også.

I 1924 ble det bygd et nytt pleiehjem på tomten, og i den siste tida har dette pleiehjemmet blitt utvidet og ombygget og heter i dag Skedsmotun sykehjem.

Da det nye pleiehjemmet ble bygd, var det snakk om å rive Huseby, men dette ble heldigvis avverget. I 1935 ble det besluttet at det skulle bli bygdemuseum på gården, og man begynte å samle gamle ting i drengestua.

Huseby skulle ha alle muligheter for å kunne bli et levende kultursenter i kommunen. Gården hører egentlig med til området rundt kirken, men i dag deler motorveien det gamle samlingsstedet i to. men det er å håpe at disse stedene som vi nå har hørt om, vil få plass i folks bevissthet som kommunens kulturelle og egentlige sentrum!

Huseby kan dere lese mer om i Skedsmoboka bind II s.463-498 og bind III s.1026-1032. Se også den brosjyren som er utgitt av Kulturkontoret.

LITT OM DE ANDRE GÅRDENE I SKEDSMO

Det er umulig å komme inn på alle [gårdene i Skedsmo](#) i denne oversikten, men vi skal kort nevne noen få. Ellers kan man finne veldig mye stoff om de forskjellige gårdene i Skedsmobøkene, og det kan være lurt å ta for seg noen gårder og lese deres historie.

Befolkningen i gamle dager besto av bønder og embetsmenn som sorenskrivere, fogder og lensmenn. Disse bodde også på gårder, og de dreiv jordbruk ved siden av embetet.

Som nevnt under kapitlet om Huseby, som jo også var en embetsgård, bodde sorenskriveren på Skedsmovollen. Fogden bodde på Søndre Brånås.

De to Brånåsgårdene ligger høyt og fritt med et vidt utsyn over Skedsmo, og disse gårdene er meget gamle. Det har vært gravhauger der, og det er funnet et gammelt krusifiks på eiendommen. I dag er det en dam foran husene, og i Skedsmoboka bind II s. 513 kan dere se bilde av den gamle fogdeboligen ved dammen. Bygningen er nå revet, men Nordre Brånås har beholdt den gamle bygningen.

I forrige århundre bodde lensmann Ole Oppen, som var lensmann i 60 år, på gården Vestre Holt. Det er en lav, gul bygning som er typisk for Romeriksstilen, og den ligger fredelig til ved Holtveien som går fra Skedsmo kirke til Kjeller.

Litt lenger ned i veien ligger en gård er omtalt i praktverket "Hundre norske storgårder". Det er Østre Nitteberg hvor våningshuset er bygd i 1715. Fra Holtveien svinger gårdsveien inn langs et høyt smijernsgjerde som kranser det fine parkanlegget rundt det lave huset. I parken er det bruer og grusganger, og de høye trærne skjærer stedet som ligger idyllisk til på en liten bakketopp.

Fra 1791 var Østre Nitteberg sjefsgård for kompanisjefen for det Skedsmoske dragonkompani som vi har omtalt tidligere ved forskjellige anledninger. En offisersgård av denne typen hadde en sentral plass i kommunen, og fremdeles bærer gården preg av gammel embedsmannkultur. Tilknytningen til militærvæsenet fortsatte på sett og vis da oberstøytnant ved Kjeller flyplass, Henrik Calmeyer Norby og hans kone, sangerinnen Rigmor Norby, kjøpte gården i 1929. Familien Norby eide gården fram til 1976, og i deres eie ble mesteparten av jordeiendommen solgt til tomeselskapet i Skedsmo. På dette området ligger boligfeltet Holt/Vestvollen i dag. Østre Nitteberg er i dag i privat eie.

Til slutt skal vi nevne tre gårder som ikke er omtalt i teksten tidligere, men som er eksempler på gamle, solide gårder som fortsatt blir drevet som gårdsbruk. Det er Tomt, Slogum og Skogvoll som ligger på bakkekammen mellom Kirkeveien og Rolf Olsensvei. Eierne av Tomt, familien Schiørn, var siste eiere av Skedsmo kirke for kommunen overtok ca. 1860. I de siste årene har Tomt utvidet jorda med mange hundre mål som er blitt ryddet mellom Leira og jernbanen.

Dette er et bevis for at jordbruket fortsatt drives for fullt i Skedsmo med korndyrking og husdyr, og det er viktig at man fortsetter med det i en verden som lider p.g.a. matmangel.

KJELLER FLYPLASS

Det norske forsvar fikk sine første fly i 1912, ikke mer enn ca. 10 år etter at de første flyene i verden ble bygd. Da hadde ikke Norge egen flyplass, men de militære lederne mente at den burde ligge i nærheten av Lillestrøm hvor det var mange store sletter.

Historien forteller at to offiserer la ut på en sykkelturn fra Oslo en vakker dag i september 1912. De syklet sikkert over Gjelleråsen, og da de kom fram til Kjeller gård, stanset de ved veien, og fant ut at det åpne, store jordet nedenfor gården, egnet seg ypperlig til flyplass. Eierne av gården var den gang utenriksminister Nils C. Ihlen og gårdbruker M.H. Brøther, så det var kanskje ikke helt tilfeldig at de bremsset opp akkurat der. Det er nok mulig at utenriksministeren var interessert i å forsterke forsvaret.

Den første flyplassen var 30–40 m bred og 100 m lang. Plassen ble imidlertid snart utvidet til 700 m².

Den første norske flyveren var kaptein Einar Sem-Jacobsen, og han var sjef for hærens flymaskinfabrikk som ble etablert på Kjeller. Det første norskbygde fly sto ferdig i 1913.

Det ble også drevet flyskole på Kjeller, og den første eleven som tok flysertifikat, var Roald Amundsen som bodde på Kjeller gård mens han lærte å fly. Det fortelles at Sem-Jacobsen, som bodde på Tomt om sommeren, enkelte ganger fløy fra Kjeller til Tomt for å spise middag! Han landet på jordet, og det vakte ikke liten oppmerksomhet den gangen!

Flyfabrikken på Kjeller førte til stor aktivitet i området hvor det tidligere hadde ligget fem små plasser under Kjeller gård. Det ble bygd haller, verkstedbygninger og boliger, og det vokste snart fram et tettsted på Kjeller. Den største hangaren ble kalt for "hundremeter'n". (Se artikkel i del 3).

Kjeller flyplass ca. 1937

I den første tida var området sterkt plaget av flom, for en arm av Nitelva, som blir kalt for Sogna, gikk helt inn på plassen. En del av denne elvestumpen ble fylt igjen, og jorda drenert. Under krigen bygde tyskerne den vollen som ligger langs elva fremdeles, og som kom til nytte unde flommene i 1966 og 67.

Etter den varslede flommen i 1995, som ble langt mindre enn fryktet, ble det bygd flomvoll rundt hele Lillestrøm.

Befolkningen på Kjeller økte så mye i årene fram mot annen verdenskrig at Sten skole ved kirken ble for liten. Småskolen holdt derfor til på Kjeller flyplass, inne på militært område, og Staten stilte rom til disposisjon. Til og med sønn til vaktmesteren på Sten gikk på Kjeller! Om våren dro de på tur ut til Nittebergvollen som tilhørte Vestre Nitteberg. I dag er stedet bedre kjent som Nebbursvollen.

Under krigen ble flyplassen bombet. Det hendte dessverre at engelskmennene bommet, og mange hus i området ble truffet.

Utviklingen på Kjeller fortsatte etter krigen, for da kom det nye bedrifter til Kjeller. I dag finner vi foruten flyfabrikken, Forsvarets forskningsinstitutt, Luftforsvarets forsyningskommando, Regnesentret og det kjente Institutt for energiteknikk, som tidligere het Instituttet for atomenergi. I de sist årene har også Høgskolen i Akershus etablert seg på Kjeller, og de forskjellige forskningsinstitusjonene og høgskolen har dannet en felles organisasjon. Kunnskapsbyen Lillestrøm, som ønsker å legge forholdene til rette for et internasjonalt forskningsmiljø på Kjeller. Campus Kjeller.

I begynnelsen av 50-årene ble den første atomreaktoren i landet bygd på Kjeller. I førstningen samarbeidet Norge og Nederland, og det bodde mange nederlendere i Lillestrøm. Bak gymnaset ligger det en murbygning som ble kalt Nederlands hus fordi det var bolighus for dem som arbeidet på Kjellerreaktoren. Institutt for Atomenergi driver forskning med henblikk på en fredelig anvendelse av atomenergi. Mannen bak instituttet har siden starten vært [Gunnar Randers](#). Instituttet har også en reaktor i Halden, og i 1966 ble den andre reaktoren på Kjeller tatt i bruk. De to som er bygget på Kjeller, heter JEEP 1 og 11. Det er blitt utført en betydelig forskning med hjelp av disse reaktorene.

Mer stoff om Kjeller flyplass kan man finne i "Blendingsgardiner og svenskesuppe" av Thor Sørheim.

Harald Hals: Lillestrøms historie bind 2 om Kjeller flyplass. I 1987 ga Luftforsvarets forsyningskommando ut en 75-årsberetning i forbindelse med jubileet.

Kunnskapsbyen Lillestrøm har egen hjemmeside på www.kunnskapsbyen.no

GJELLERÅSEN

I første del har vi omtalt de gamle veiene i kommunen, og først og fremst den gamle ferdselsveien over Gjelleråsen.

Den gamle [kongeveien](#) over Lauvåsen kan vi følge den dag i dag, og den er merket med skilt. I Kongedalen like ved Liabakken er det en gammel bronsealdergrav som også er merket med skilt. Det samme er skansene ved Lahaugmoen hvor det også er hogget inn et minnesmerke på en av skansene over trefningene i 1716.

I 1762 uttalte en som hadde tegnet kart over veien til Trondheim: "Den Nordre eller Trondhjemske kongevei er særlig vanskelig, især over Gjelleråsen, hvorover nu den gamle kongevei er liggende. Særligt på et langt stykke ut i åsen, er veien så smal og urfull at neppe en rytter kan passere hvilket forårsaker stor heftelse hvis to er så uheldige å møtes". (Se Skedsmoboka bind I s.226).

Kongeveien over Gjelleråsen

På enkelte partier var det veldig vanskelig å komme forbi hverandre, særlig om vinteren. Et sted var det hengt opp en bjelle til å ringe med for å varsle møtende.

Fra en vandring med
Skedsmo Historielag, foto S.S.

Det var selvsagt umulig å kjøre med kjerre, så bøndene måtte bruke kløv. Ofte var de nødt til å ta lasta i flere vendinger, slik at det tok lang tid å passere Lauvåsen på vei til Oslo eller Opplandene. På Lahaug gård var det gjestgiveri, og på Søndre Karterud var det landhandleri. Det var stor trafikk tidligere på disse gårdene som nå ligger fredelig under Lauvåsen med god utsikt over Hellerudsletta.

Navnet Lahaugmoen kommer for øvrig av at de reisende ofte måtte laste om for å frakte varene med kløv over åsen. Lahaugmoen betyr sletta hvor de lastet om.

I 1770-åra ble veien lagt over Gamleåsen fra Lahaugmoen til Skillebekk, og den veien er også merket med skilt. Mens den gamle kongeveien gikk gjennom Lahauggårdene, ble den nye lagt forbi Fletstein. Bakken opp til Lahaugmoen heter Røykin-bakken, og like nedenfor våningshuset på Fletstein lå Frettarsteinen som er omtalt i Del 1.

Gamle Trondheimsvei var i bruk i ca. 100 år for den nåværende ble bygd.

Det har vært livlig trafikk over Gjelleråsen så lenge det har bodd mennesker i Skedsmo. Den høye åsen ligger som en festning på veien inn mot Oslo, og det kunne være en hard strid å komme over.

For jul i 1818 kom en bonde ut i et voldsomt uvær, og han falt av sleden og ned i den djupe snøen. Der ble han liggende til han ble funnet ihjelfrosset da snøen smeltet i mars.

Det har bodd folk på Lauvåsen i gamle dager. Like ved skansene på østsiden av veien lå en liten plass som het Åsen. Her var det selvsagt hvilested, og en av dem som bodde der, het Gullvester. Men det var ingen som ville overnatte på Åsen, for ungene hans var kjent for å stjele av lasset som bøndene hadde med seg. Vi kan fremdeles se rester etter et hus på den lille haugen, og grassletta vitner om at jorda er blitt ryddet en gang.

Det var ikke bare uhygge å reise over Lauvåsen. Ekstra festlig var det på selveste julaften, for da tok bøndene farvel med hverandre i krysset Hadelandsveien og Trondheimsveien. Hestene fikk litt ekstra fôr, og mennene en ekstra sup eller to av brennvinsflaska, og så danset de rundt mens de holdt hverandre godt fast. Noen spilte på munns spill, og vi kan tenke oss hvilket leven det kunne bli i det øde veikrysset, for hesten ruslet hjem med kjørerekaren sovende i sleden.

I boka "Bønder i byvegen" av Øivin Ribsskog kan dere lese mer om trafikken over Gjelleråsen, og om bøndene som reiste til byen for å selge varer.

STRØMMEN

En gang for lenge siden gikk det en fossende, klar elv i raske kast nedover dalen, før den ved Skjervagapet gjorde det siste hoppet ut i Nitelva. På knausene på begge sider lå det fire gårder: Bråte, Stalsberg, Vestby og Ryen. Ovenfor Ryen lå Skjetten gård. På alle disse stedene sto det små bondestuer hvor folk hadde ryddet jorda med primitive redskaper. Skogen vokste tett omkring, mellom trærne vanket villdyr som ulv og bjørn, og auren vaket i elva. Furuskogen sto rank og høy på bergknasene mens grana og bjørka krøyp ned i søkkene langs elva. Det vokste store eiketrær i skogen også, og barlind som vikingene lagde buene sine av.

Tidlig har bøndene begynt å hogge eller brenne skogen, og kanskje har de tatt en byreise over Gjelleråsen med et lass tømmer en gang i mellom.

Så skjedde det noe som omskapte hele området. Rundt 1530 ble oppgangssaga oppfunnet, og den ble straks tatt i bruk langs elva. Det ble satt opp demninger, vannet ble ledet i renner ut på bratte stup, og derfra styrtet den ned i et vannhjul med skovler. Vannhjulet var igjen koblet til sagbladet som beveget seg opp og ned med hjelp av vannkrafta. Tømmerstokkene ble så ført inn mot bladet langs en benk, og ettersom stokken gled framover, åt sagbladet seg innover med grove tenner. Stokkene ble skåret opp til bord, planker og lekter, men særlig pent skåret ble det ikke.

Det ble en voldsom aktivitet i distriktet, sager ble bygd langs elva. Plankestablene vokste og folk strømmet til for å få arbeid.

På grunn av den store etterspørselen etter tømmer, både i Norge og i utlandet, ble det nærmest drevet rovdrift på skogen. For å begrense dette ble det i 1688 innført sagbruksprivilegier for at skogen ikke "utilbørligen vorder forhuggen". En del sager fikk tillatelse til å skjære et bestemt antall bord pr. år, og disse sagene ble kalt for "kvantumsager". Vassagene langs Sagdalselva hørte til de privilegerte, og rundt 1850 var 16 sager i drift. Disse hadde en samlet skur på 1 million bord årlig, og dette kunne sagene levere enten det var gode eller dårlige tider. Dette gjorde sagbruksindustrien til en sikker arbeidsplass, og det var derfor ikke bare arbeiderne som søkte til stedet, men også de store trelastgrossererne som etterhvert kjøpte opp de gårdene som hadde sager langs elva.

Før vi ser litt nærmere på disse gårdene, skal vi nevne en teori som er av interesse. Det er noen som tror at elveløpet til Sagdalselva ble forandret da oppgangsaga ble tatt i bruk. Hvis vi ser på terrenget i dag, så kan det virke som dalsøkket som følger Statsråd Ihlens vei et stykke for det svinger ned mot Skjervagapet, er et gammelt elveleie. De måtte ha litt fall i elva for å få nok kraft, og det er derfor godt mulig at de la om elveløpet, og i Sagdalen kan vi fremdeles se hvor unaturlig elva skjærer over bergknausene.

Stalsberg

Vi har tidligere omtalt Stalsberg gård i Del 1 i forbindelse med Haakon Haakonsons hærtog med krigskip over til Øyeren, og Karl 12's overnatting i 1716.

Eierne begynte tidlig med sagdrift langs elva, og de satte også opp kvernhus hvor de malte korn. Da gården var på sitt største, eide den praktisk talt all jorda mellom Gamle Strømsvei og elva fra Sagdalen og inn til Vassøyholtet. En tid i midten av forrige århundre, eide de også Lørenskog kirke.

Det var husmennene som arbeidet på sagene, og når elva gikk stor om våren og høsten, måtte de arbeide døgnet rundt. Ellers arbeidet de på gården og med sin egen jord.

I 1791 kjøpte kammerherre Bernt Anker gården. Han var en stor forretningsmann og en av de ledende menn i Christiania på den tid. Det foregikk mye kjøp og salg av gårdene, og også Bernt Anker solgte en del av Stalsberg eiendom. Da gården var på sitt største, hadde den en innmark på 750 mål.

Kammerherre Bernt Anker (1746 – 1805)

Bernt Anker var en allsidig mann med store kunnskaper. Han hadde blant annet en stor boksamling og holdt seg meget godt orientert om europeisk litteratur.

Han behersket 7 språk og var visstnok en virtuos i engelsk og fransk.

Kilde: Ludvig Daae "Det gamle Christiania"

Da Bernt Anker døde, ble formuen hans overført til Det Ankerske Fideicommis. Denne kapitalen skulle brukes til forretninger, og overskuddet skulle gå til nyttige formål. Men dette foretaket ble snart oppløst, og Stalsberg ble solgt i 1815. Ved denne anledning ble den delt i to gårder, Nordre Stalsberg som snart kom i familien Holmsens eie, og Søndre Stalsberg, som i 1908 ble kjøpt av general Kristian Laake. Hans familie hadde gården til kommunen kjøpte den da "slangeblokkene"

ble bygd. Etter han har vi navnet Låkejordet. Stalsberg omsorgssenter er bygd på Søndre Stalsberg grunn.

I dag drives det ikke jordbruk på noen av gårdene, men de store og fine hovedbygningene står fremdeles som minner om gårdenes storhetstid.

Søndre Stalsberg brant i 1919 etter at den ble antent av brennende papp som blåste fra Strømmen Trevarefabrikk hvor det først tok fyr. Denne storbrannen rammet særlig Trevarefabrikken sterkt, som vi skal høre om siden. Den gamle hovedbygningen var en stor tømmervilla som var 30 m lang og 8 m bred, men i bare en etasje som skikken var på 1700-tallet. I Skedsmoboka bind III s.940 og 941 kan dere se bilder av den gamle og nye bygningen som ble reist like etter brannen. Livet på Stalsberggårdene kan dere også lese mer om i Del 3.

Bråte

Den andre av de store gårdene på Strømmen er Bråte. Fra denne gården er det en fantastisk utsikt over hele Skedsmo, Rælingsåsen og Øyeren.

Som nevnt i Del 1 lå havkanten etter siste istid akkurat der hvor Bråteveien går i dag.

Bråte er en meget gammel gård, og navnet kan bety at jorda en gang ble ryddet med hjelp av bråtebrann. Gården hadde bade sagbruk og kvernhus, og det lå mange husmannsplasser under den. Vi kan nevne Nebben som nå er flyttet til Huseby, Flekken i Sagdalsvn. 29 hvor den første bruksskolen ble bygd, Berg og Syverstua i Verkstedalléen, Sletta rett ovenfor Sanitetslokalet og Flaen helt nederst i Sagdalsveien. Vi ser at plassene lå på sletta mellom elva og jernbanen, og vi husker at Stalsberg eide jorda på andre siden av elva.

Det har vært mange forskjellige eiere av Bråte, og vi skal stanse ved noen av dem. Fra 1860-86 var Trond Ryen eier av gården, og han drev et stort møllebruk der Trevaren ligger nå, pluss at han selvfølgelig hadde sager. Han var en framtreddende mann i bygda, og en tid var han ordfører. Han skrev også artikler i Folkebladet om plankekjøringa. Han er en av de få som har skildret denne tida.

Kona hans het Bolette Ryen, f. Haneborg, og det er hun som har plantet den store hekken rundt gården og anlagt den fine frukthagen. Hun kjøpte epletrær fra Tyskland, og avleggere av disse trærne er seinere blitt spredt i distriktet. Eplene kalles for Bråteepler, og de som har hage kan undersøke om de har disse trærne.

I 1891 kjøpte Nils Claus Ihlen gården, og hans navn er mest forbundet med Strømmens Verksted som vi skal høre mer om siden. I 1925 overtok sønnen Nils Ihlen, og gården er fremdeles i Ihlen-familiens eie..

Bråte hadde i 1932 et areal på 700 mål, hvorav 300 innmark. Huset på gården er 250 år gammelt, men annen etasje er bygget på seinere. I årene etter krigen ble det reist mange nye hus på eiendommen, f.eks. langs Niels Høeghs vei, men i motsetning til de andre gårdene har Bråte overlevd utbyggingen. Det kan vi være glad for i dag, for nå begynner vi å forstå betydningen av å ha slike grønne lunger i tettbebyggelsen.

Ryen og Skjetten

Ryen gård

Den fjerde av de store gårdene som hadde privilegerte sager var Ryen. Den ligger omtrent midt i Skjettenbakken, og det hvite våningshuset står fremdeles. I sin storhetstid eide Ryen hele Sagdalsområdet og en rekke sager fra Skjerva til Tårnsaga. Også Ryen ble innbefattet i Det Ankerske Fideicommis sammen med Stalsberg og Ryen, så vi skjønner at Bernt Anker var en mektig mann.

Seinere ble Meyer eier av gården, og den skiftet stadig eiere til Jens Ryen kjøpte den i 1945. I dag bor skuespilleren Sissel Ryen og musikeren Svein "Chrico" Christiansen på gården.

Av sagmesterboliger under Ryen er det særlig Jordet, Fredheim og Tschudihuset som skilte seg ut. De lå på rad og rekke i Skjettenveien, og var bygget i mur etter dansk på midten av 1700-tallet. Jordet har bevart mye av sin opprinnelig form selv om det er påbygd, mens Fredheim ombygget. Tschudi-huset brant for mange år siden. Det lå ved siden av Svømmehallen, der hvor det er barnepark i dag.

Nede i Sagdalen lå Møllerstua og tre hus med de morsomme navnene Helpå, Klengpå og Hoppestua. Andre merkelige navn fra plankekjøringas tid var Hvile, Gållitt, Riggepå og Stållitt. Det var serveringssted i Hoppestua og i noen av de andre husene, så vi kan anta at navnene er funnet på av plankekjørerne, og vi kan jo forsøke å finne ut hvordan de er kommet på navnene.

Skjetten

Vi har så vidt nevnt Søndre Skjetten, og vi skal også ta med de andre gårdene, som ligger ved det området som vi kaller for Skjetten i dag. Disse gårdene hadde ikke sagbruk langs Sagdalselva, men det er gamle og betydelige gårder.

Søndre Skjetten

Gården lå i krysset mellom Statsråd Ihlens vei og Nybakveien. Den ble kjøpt av kommunen allerede i 1911, og hovedbygningen ble leid ut til Stav pleiehjem. Det var sykehus lenge på gården, og under krigen ble det laget et kors på taket av taksteinen for at huset ikke skulle bli bombet under angrepene på Kjeller. Korset var synlig helt til huset ble revet for tredve år siden. Nå er det bygget trygdeboliger på området, og minnet etter gården er helt forsvunnet.

Nordre Skjetten

Denne gården lå på toppen av Skjettenbakken, men det lave, hvite huset er revet. Det var over hundre år gammelt og bygd i den gamle Romeriksstilen. Samvirkelaget kjøpte eiendommen, og det er nå bygget forretningslokale her. Megabutikken på Skjettentoppen ligger altså der hvor den opprinnelig Skjettengården, som har gitt navnet til området, lå.

De andre gårdene

Nedenfor Bråte, på et høydedrag like ovenfor Statsråd Ihlensvei, lå gården Vestby. Den ble tidlig delt i flere gårder, men den eldste gården lå i nåværende Jacob Meyers vei, og våningshuset står fremdeles. Den nederste Vestby-gården ligger ved Henrik Ibsens vei, og den er godt synlig fra Statsråd Ihlens vei.

Vestby hadde mange sager og husmannsplasser, og Bernt Anker eide også denne gården. Den ble siden solgt til rittmester Jacob Meyer som drev en stor trelastforretning. Han eide også Søndre Skjetten og Ryen. Han var en stor hesteelsker, og han tilhørte noe som kaltes "Det gule korps". Det var et halvmilitært borgervern i Kristiania. Pussig nok var også plassene hans i Strømmen malt gule, mens en annen brukseier, Jørgen Young, malte husmannsplassene eller sagmesterboligene grå.

Sønnene til Meyer, Lorentz og Thorvald, overtok farens eiendommer, og disse to var meget godt likt på Strømmen. De var meget forståelsesfulle og gavmilde ovenfor arbeiderne, og når Thorvald kom ridende gjennom Strømmen i gallauniform, vakte han stor oppsikt.

Lorentz Meyer malte plassene sine røde, mens Thorvald beholdt gulfargen. Han var som faren med i "Det gule korps", og i tillegg sang han i "Det gule kor" som hadde tilknytning til dette korpset. Vi ser at gulfargen var et varemerke for Meyer-familien, og derfor ble folkene på plassene deres kalt for "Det gule kor", og dette ble alltid ropt etter ungdommen fra Meyer-plassene når de kom fra dansefestene om lørdagskvelden, og det er ikke umulig at de sang like fint som det virkelige koret inne i Christiania!

Da trelasthandelen sluttet rundt 1860, kjøpte Nils C. Ihlen de røde og gule sagmesterboligene. De som bodde der, fikk etterhvert kjøpt husene, men sagene ble revet og brukt som ved.

En seinere eier av Vestby var Odin Vestby. Han kjøpte flere plasser slik at han fikk en passelig gård. Han hadde mange kommunale verv, og mange husker ham fordi han var sjef for treskeverket som hver høst kjørte rundt på en damplokomobil til gårdene for å treske korn. Dette kan dere lese mer om i Del 3 i intervjuet "Vi hadde det aller nødvendigste."

De mest kjente plassene under Vestby var Tårnet i Sagdalen, Brynhildsbakken og Gresserud nederst i Sagdalsveien.

Vi skal også nevne Stav-gårdene, Nordby, Valstadbråten, Valstad, Hvamgårdene og Melby-gårdene.

Hvam-gårdene er helt forsvunnet på grunn av Skjettenbyen og motorveien, men de andre gårdene ligger rundt tettbebyggelsen på Skjetten, og det drives jordbruk på flere av dem. Selv om Strømmen er et gammelt industristed, så har stedet også vært preget av gårdsdrift helt til vår egen tid - og forhåpentligvis også i framtida.

Les mer om de enkelte gårdene i Skedsmoboka, bind III.

Stedsnavnene

Navnet Strømmen ble opprinnelig brukt på en plass som tilhørte gården Kjeller. Plassen lå et sted ved Nitelva, og det har altså gitt navn til stedet som i dag heter Strømmen. Men vi har også Strøm-gårdene i Rælingen, og Lille Strøm gård lå ved den nye Rælingsbrua. Under denne brua var det i gamle dager et lite stryk som ble kalt for "Strømmen". Her ble det sprengt ut for å lette tømmerfløtingen, men det er også mulighet for at det er dette fossefallet som har gitt Strømmen navn.

Navnet Sagdalen forstår vi opprinnelsen til, og dette navnet ble lenge brukt sammen med Strømmen. Skolekretsen heter fremdeles Sagdalen, men etterhvert har Strømmen blitt

hovednavnet. Det er litt merkelig at stedet ikke ble kalt for Stalsberg, etter den gården som eide nesten hele området.

Vi legger merke til at navnene på de gamle plassene lever videre i dag, og at mange veier er oppkalt etter disse. Navn som Guldalsjordet, Vassøyholtet, Kastelldalen, Nordliveien, Veibygata, Hellaveien, Slettaveien, Gressrudveien osv. stammer fra de gamle plassene.

Sagbrukene

De gamle sagene i Sagdalen var vassager, og tømmeret kunne bare skjæres når vannføringen var stor i elva. Arbeidet pågikk derfor om våren og høsten mens det var flom, og da ble det arbeidet hele døgnet i 3 skift på 4 timer. Mellom hvert skift var det opphold på 4 timer for at vannet skulle samle seg i dammen igjen. I ventetiden stelte de på redskapen og slappet av på demningen, og de mest arbeidsomme dro hjem og arbeidet på jorden.

De gamle oppgangssagene hadde grindrammer av tre. Først hadde de bare ett blad i ramma, men dette ble utvidet, slik at det kunne stå i alt 13 sagblad ved siden av hverandre. Den største stokken som ble skåret, var ei gran som ble trukket opp fra Øyeren med to hester. Den ga 24 3x9 toms planker, og alle hadde skarp kant.

Skjærvasaga, Skjærvasaga er ei gammal sag,
some ganger går a,
some ganger står a,
Skjærvasaga, Skjærvasaga er ei gammal sag.

(Melodi: Gubben Noa)

Tømmeret ble fløtet ned Glomma og ut i Øyeren ved lensene i Fetsund. Derfra ble de fløtet ned til Lille Strøm gård hvor det som tidligere nevnt var en liten foss i gamle dager. Herfra ble tømmeret trukket opp til sagene med hester. Det var to veier å velge mellom, enten opp Kastellbakken til Gamle Strømsvei, akkurat i svingen ved Søndre Stalsberg. Det går fremdeles en liten sti i det lille dalsøkket. Den andre bakken opp ble kalt for Brynhildsbakken, og den fulgte den nåværende Sagdalsveien.

Tømmerfløting i Nitelva ca. 1910

Skedsmo Historielags fotosamling

Begge disse bakkene var bratte og leirete, for de lagde ikke så fine veier den gangen. For at hestene skulle få spenntak, satte de bakhovved på høykant i bakken, og det ble nesten som trappetrinn. Bakhov er det ytterste på granstammen hvor barken sitter igjen på den ene sida.

Sagmesterboligene

På hver sag var det en sagmester, og han bodde på en av plassene under den gården som eide saga. Disse [sagmesterboligene](#) på Strømmen var egentlig husmannsplasser, og sagmestrene dyrket jorda ved siden av. På neste side står det et kart som viser de viktigste av disse gamle plassene. Mange av dem står fremdeles, men husene er ofte bygget om. Det beste eksemplet på hvordan disse sagmesterboligene så ut er Nebben som er reist på bygdemuseet på Huseby. Huset sto opprinnelig i Fjellhammerveien der hvor Sagelva skole nå holder til. Det gamle Strømmen besto av disse plassene som lå spredt utover, og det var ikke så mange hundre menneskene som bodde der.

Husene bestod av kjøkken med stor peis i hjørnet, kammers og stue som ikke ble brukt til daglig. Det var ikke så store plassen for en familie på f.eks. 10 unger, og om vinteren ble det enda trangere, som vi snart skal høre om.

Seint på høsten kunne det hende at isen la seg på vasshjulet slik at saga stanset. Da trodde folk at det var nissen som holdt i hjulet, og de måtte til med knep for å få han til å slutte. Det beste midlet var ei skuffe med varme glør fra peisen. Da slapp nissen med et rykk, og det var mange som hadde sett han i det glørne freste. Men det var ikke hvem som helst som turde å kaste ilden. En gang hadde en som sparket et bål etter nissen, blitt halt like etterpå, så det var farlig å legge seg ut mot nissene.

Når arbeidet var slutt på saga og folk hadde gått hjem, kunne de ofte høre at sagene gikk for fullt, og da var det nissene som skar tømmer. Det trodde folk helt og holdent, men i dag veit vi at en slik hvinende lyd som saga ga fra seg, kan romstere oppe i hodet på oss lenge etterpå!

På kartet på s. 82 ser vi de viktigste av sagene og møllene i midten av forrige århundre. Gautstua sag lå der hvor Strømmens Verksted ligger i dag, og Høibro sag ved Trevarebrua.

I gamle dager gikk det ei bru over elva like ovenfor der hvor Trevaren ligger i dag, like nedenfor Tabernaklet (revet i 2005) som ligger i den lille veistumpen som heter Brugata. Det var bare ei lita gangbru, og folk brukte den når de skulle på stasjonen. Det var også bru ved Høibro sag, hvor Trevarebrua er i dag, og ei annen gammel bru er den vi ser inne på Verkstedets område fra brua i Stasjonsveien. I gamle dager svingte veien inn til den brua og kom ut igjen i Verkstedalléen ved Stasjonsparken.

Sagmesterboligen Tårnet i Sagdalen, like ovenfor Tårnsagene, ruvet godt i landskapet. Her nede lå også den store mølla som nettopp er revet. Den het Gisledalen mølle og tilhørte opprinnelig Stalsberg gård.

Det sidesporet som er avmerket på kartet, kan dere lese om i Del 1.

Historier om sagbrukseierne

Som tidligere nevnt, var det flere kjente trelasthandlere som kjøpte opp sagene i Sagdalen fordi det var en sikker næring på grunn av privilegiene. Vi skal nå høre noen av de historiene som ble fortalt om disse mektige mennene som i enkelte perioder bodde på Strømmen.

Rundt sagene lå det store stabler med planker, og brukseierne merket alltid disse med sine spesielle kjennetegn. Jacob Meyer brukte rød maling og skrev "J.M." på alle plankene.

I Strømmen bodde det en original som het Jakob Maler, og han trengte noen planker en dag. Så fikk han den lyse idéen at han skulle forsyne seg av Meyers lager. Han lesset kjelken sin full og trakk det tunge lasset hjemover, men så var han så uheldig å treffe selveste Meyer som stanset ham med en gang.

"Plankene er mine", sa Meyer sint, "for det står J.M. på dem". Men Jakob Maler var like kald. "J.M. står for Jakob Maler, det", svarte han og trakk kjelken videre. Neste dag ble han kalt inn på Meyers kontor, og da var ikke maleren fullt så høy i hatten. "Værsågo' og drikk en dram fordi du svarte meg så kjekt i går", sa Meyer overraskende blid. "Takk skal du ha", svarte Maler'n lettet, for nå var jeg rekti' redd". Da skjenkte Meyer enda en dram, for at det skulle hjelpe på humøret. Men historien sier ingenting om han fikk beholde plankene.

Om Bernt Anker på Stalsberg fortelles det følgende historie: En gang han var ute og spaserte, traff han ei kone som bar planker. "Jasså, du går og bærer planker", sa han. "Ja, je går og stanker og bær på planker for'n Per Anker", svarte kona. "Hvor mye får du for det?" "Litt kobber og litt sølv, litt te brennevin og litt te øl", svarte kona. Da ga Anker henne 1 daler.

Svaret som hun ga, var egentlig en sang som ble sunget mye i Sagdalen:

Jeg går og stanker og bærer planker
for kammerherre Anker,
for litt brennevin og litt øl
og litt kobber og litt sølv.

Men den mest ondsinnede historien gikk om brukseier Jørgen Young. Han var så tjukk at han knapt kunne røre seg. En gang traff han en liten gutt som gikk og gråt i ei gate inne i byen. "Hva gråter du for da?" spurte Young. "Å, je er så redd for at han Young skal sprekke, for da forgår hele byen ta møkk!" snufset han.

Plankekjørerne

Det som kanskje har gjort sagbrukstida mest kjent, er plankekjørerne som fraktet plankene til Christiania. Dette særpregede innslaget langs veiene var med på å gjøre Sagdalen beryktet over hele Østlandet, for den trafikken gikk ikke akkurat pyntelig for seg!

Plankekjørerne fulgte den gamle ferdselsveien gjennom Lørenskog som folk hadde benyttet etter at Håkon Håkonsson hadde trukket skipene sine gjennom skogen i 1226. Først kjørte de opp langs Sagdalselva og inn til Fjellhamar gård, videre over Langtjernet i Lørenskog og bort til Ellingsrud hvor de kom inn på Gamle Strømsvei.

Trafikken foregikk om vinteren, og sesongen varte i ca. 3 måneder som tilsvarte 75 kjøredager. Mens dette sto på, strømte folk til fra distriktene rundt for å kjøre, og sagmestrene var pliktige til å ta i mot og gi dem losji.

På plasser som Nebben og andre, kunne det bo opp til 60 kjørere, pluss en barnerik familie! Når vi ser på disse gamle husene, er det utrolig at det gikk an. Kjørerne holdt til i stua, og det ble hengt opp et hengegolv fra loftsbjelkene. Karene krabbet innover golvet etter tur når de skulle sove. Under ekstragolvet sto sakene deres, og det kunne ikke være lett å holde orden på dem.

Hver kjører hadde ei ferdingskiste med proviant. Innholdet besto av kokt ertekål på treflaske, kjøtt, flesk, flatbrød, lefse, kokt varmgrøt i trespann og melk på treflasker. Grøten var ofte så hard at den kunne skjæres med kniv. Ei slik nistepakke varte i 8 dager, og så måtte de dra hjem en tur for å proviantere på nytt.

Familien bodde på kjøkkenet og kammerset, og kona og ungene måtte hjelpe til med matlaging og husstell. Wilhelm Tårnet hadde 13 unger, slik at det i kjøresesongen kunne bo opp til 75 mennesker på Tårnet i Sagdalen, og det var altså midt på vinteren.

Det ble satt opp provisoriske staller til hestene av bakhonved, men disse var så kalde at hestene måtte stå oppreist og spise hele natta for å holde varmen.

Plankekjørerne var delt inn i kjørelag. Som regel var det to som kjørte med to hester hver, mens tredjemannen var "hjemmeligger". Han hadde ansvaret for å legge materialene til rette for neste lass. Når kjørerne kom hjem om ettermiddagen, stelte han hestene og så over redskapen mens de andre spiste og hvilte. Så lesset de på lass igjen, og i 12-tida om natta la de i vei. Klokka 4 om morgenen var de første framme ved de store lagertomtene inne i byen.

Kjørerne hadde to striskjorter på seg, men ikke frakk som ville hindre dem i å hoppe på og av lasset. Hestene var godt kjent med veien, og de behøvde bare å følge fordypningen midt i.

Det var yrende trafikk på veien, og det kunne være 1000 hester ute på gang. Det sies at når de første kom til byen, så sto hestene i kø helt fra Sagdalen og mange steder kunne de stå flere i bredden. Det er ikke så rart at Strømsveien var den meste trafikkerte veien i Norden.

Så snart lasset var levert til tomteformannen, skreiv denne med kritt på ryggen til kjøreren hvor mye han hadde levert. Deretter gikk han over til bordskriveren for å få betaling, og det gjaldt å ikke komme bort i noe som gjorde skriften utydelig!

Ved bordskriveren, eller kassakontoret som vi sier i dag, var det lang kø og stor trengsel. Hvis kjøreren var så liten at han ikke klarte å vise ryggen, så ble han løftet opp av de andre. Men de vaktet godt på hverandre for at ikke noen skulle gå til flere utbetalingssteder. Hver trelasteier hadde nemlig sitt kontor hvor de foretok utbetalinger.

De som forsøkte å jukse ble fort stanset av de andre. Skikken med å skrive på ryggen holdt seg til 1843 da de gikk over til kjøresedler. "Det står bonde på ryggen din", er et uttrykk som stammer fra den tida de fikk kvitteringen bakpå.

Det var ikke små summer som ble betalt ut. Av regnskapene går det fram at Jacob Meyer hadde en daglig uttelling på over 1500 riksdaler, det vil si ca. 6000 kroner, i kjørelønn. Det er meget stort beløp etter datidens pengeverdi.

Det ble likevel ikke så mye på hver kjører, og vi skal snart se at de forsøkte å få bedre betalt. Men først skal vi høre litt mer om det livet som utfoldet seg blant plankekjørerene.

Skjenkestuer og rampestreker

Når plankekjørerene ikke lå i byveien, samlet de seg i stuene i Sagdalen. Der spilte de kort, snakket om hester og drakk øl og brennevin.

Det var livlig handel med sterke drikker, og det var mange som tjente store penger på å selge brennevin ulovlig. Sprithandlerne kom med brennevin på tønner, og salget gikk fort unna.

Det var mye krancling på grunn av de sterke drikkevarene, og det endte ofte i slagsmål. På den tida gjaldt det å være sterk, for det var den sterkeste som alltid vant. Det fortelles om en slik kjempe at han en morgen fant at noen hadde klint møkk fra utedoen i skjekene på draget til sleden. Han forsto at det var en som ville hevne seg på ham, men neste natt tok kjempen sleden til den andre og satte den opp etter låveveggen med lasset på! Da måtte eieren av sleden pent be kjempen om å løfte den ned igjen, og det var nok siste gang han forsøkte å gjøre kjempen et pek.

De unge kjørerene fant på mye rart. Langs veien inn til byen var det mange hvilestuer hvor de stakk innom. "Ta med døra, du slarven." ropte serveringsdama til en kar som gikk ut uten å lukke døra. Dermed loftet han døra av hengslene og slengte den på sleden og kjørte hjem med den!

En annen historie viser også noe av plankekjørernes barske form for humor.

En stor tjukk ekspedisjonssjef fra Christiania var på vei ut til Fet midtvinters. Men ved Ellingsrud var han så uheldig å falle av sleden, og han ble liggende oppe i et digert høl uten å kunne røre seg.

En flokk plankekjørere på hjemtur oppdaget mannen, og under stor jubel fant de fram gjerdestaurer og lange stenger for å vippe mannen opp igjen. Det kan nok tenkes at de overdrev hjelpsomheten, for de surret ham godt fast på sleden igjen for å unngå nye uhell, og under munter allsang trakk de mannen helt ut til Fetsund mens han skrek og ropte om nåde.

Det var ikke alltid det nyttet å rope "halv vei" slik skikken var når folk møtte plankekjørerene. De fine byborgerne så med gru på disse "ville hordene" som myldret rundt på veiene, og storbøndene i distriktet var heller ikke særlig blide på plankekjørerene som forsømt sin egen jord. Det var stor skam at de lot hesten gå i byveien, for da fikk de ikke utnyttet møkka til gjødsel. Den ble liggende igjen i veien til ingen nytte!

Men disse utskjelte arbeidskarene hadde sitt eget fellesskap. Det nyttet f.eks. ikke å stjele, og det fikk en bonde fra Skedsmo merke. Han tok fra en annen kjører, men det ble oppdaget. Straks slo de ring rundt mannen ute på tunet, og retten ble satt med det samme. Han fikk valget mellom kraftig juling med hestesvepa eller å rive i en skjenk brennevin til alle. Til alles store tilfredshet valgte han det siste. Dagen etter måtte han stå ved brennevinsdunken, og i det han skjenkte, sa han: "Vørsågo", det er min egen tjuveskål". Dette glemte ikke folk så lett, og det stemplet mannen for resten av livet.

Når vi ser på forholdene som plankekjørerene levde under, så forstår vi godt at det kunne bli mye bråk og fyll. Men vi må huske at de levde under helt umenneskelige kår. Vi kan bare tenke på hvordan det måtte se ut i sagmesterboligene. Stank, lukt og rot, og det nyttet ikke å ha noe

privatliv. Under slike forhold er det vanskelig å leve normalt, men en viss orden har det nok vært likevel, selv om den var vanskelig å oppdage!

Streik

Kjørerne tjente dårlig på planketrafikken. En kar kom hjem fra Sagdalen ut på våren, og faren spurte hvordan det hadde gått. "Å, jo", svarte gutten, "det gikk ikke så verst. Je vart itte skjullu meir enn 3 mark og 12 skilling."

Kjørerne hadde ikke noen fagforening, og de måtte spørre om lønnsforhøyelse hver for seg. En kar fra Fet forlangte bedre betaling, men da ble brukseieren sint og svarte at han skulle få mindre lønn. "Det får værre det samme", svarte han, "bare det blir ei forandring, for sånn det er nå kan det itte gå lenger!"

Brukseierne sto derimot samlet. De avtalte priser seg i mellom og sørget for å holde dem nede. Men i 1795 organiserte kjørerne en streik, og det skal være den første i Norge utenom bergverkstedene.

De streikende gikk så langt at de forsøkte å stanse de andre kjørerne som kom med lass til byen. Brukseierne klagde på dette, og lensmannen ble tilkalt fordi lassene til streikebryterne ble veltet.

Men de rike brukseierne hadde ikke bare myndighetene på sin side. De hadde også makt over arbeiderne fordi de ikke kunne leve uten kjøringa. Så da brukseierne bestemte seg for å slutte med frakting av tømmer for bestandig, måtte plankekjørerne pent be om å få fortsette med jobben til samme betaling.

Denne konflikten foregikk i over 15 år, men selv om det var over 2000 arbeidere som truet med streik, var de ikke så sterke at de kunne true de mektige trelasthandlerne.

Men streikene viste at det var en våknende rettferdighetssans hos de fattige folkene i Sagdalen, og vi har ingen grunn til å skjemmes over de første arbeiderne på Strømmen. Plankekjørerne var en særpreget gruppe som fortjener oppmerksomhet. Det er reist et monument av plankekjøreren på torget utenfor biblioteket på Strømmen

Ny industri

Om lag 1850 var oppgangssagenes tid forbi. Sagbruksprivilegiene opphørte, og damsaga tok over skjæringa av tømmer. Samtidig ble jernbanen fra Christiania til Eidsvold bygget, og den overtok fraktinga av trelasten. Det så derfor ikke lyst ut for Strømmen som mistet mange arbeidsplasser, både på sagene og i transporten av tømmeret.

Typisk for den pessimistiske stemningen som rådde på den tida, er en uttalelse fra formannskapet i 1852. En mann hadde søkt om tillatelse til å drive landhandel på Bråte, men formannskapet avsto. De antok at folketallet ville gå så mye ned i Sagdalen og på Strømmen etter at trelastkjøringa tok slutt, at det ikke ville bli behov for noen butikk på stedet!

Men Strømmen ble ikke avfolket, og det skyldtes noen få mennesker som så muligheten for å begynne med ny industri. En av disse var grosserer Wincentz Ihlen som anla et jernstøperi og en jernbanevognfabrikk ved Sagdalselva i 1873. W. Ihlen eide fra før Fjellhammar Bruk, og han var en

driftig og streng arbeidsleder. Han var opphavsmannen til den såkalte "Fjellhammertimen." For at han kunne kontrollere om arbeiderne kom tidsnok både der og på Strømmen, lot han klokka gå en time før på Fjellhammar, slik at han rakk tilbake til Strømmen!

I 1883 overtok sønnen Nils Claus Ihlen Strømmens Verksted, og det er først og fremst hans navn vi forbinder med denne bedriftens første år.

Omtrent samtidig med grunnleggelsen av verkstedet, anla ingeniørene Segelcke og Hauge Strømmen Trevarefabrikk. Hauge var barnebarn av den kjente legmannspredikanten Hans Nielsen Hauge.

Disse to bedriftene sørget for at Strømmen beholdt arbeidsplassene, og i løpet av noen få år vokste Strømmen til et betydelig industristed, og folketallet økte.

Strømmens Verksted

Virksomheten ved verkstedet kom i gang i 1873, og bedriften var til å begynne med meget beskjeden. I en oppgave over industrielle anlegg i Skedsmo fra den tida, er tallet på arbeidere satt til 62. De fleste av disse var sysselsatt ved vognfabrikken, mens det i støperiet bare arbeidet 7-8 mann.

Det meste av arbeidet ble utført med handkraft, og de få maskinene de hadde til rådighet, ble drevet av vasshjul i fossen like ved fabrikken.

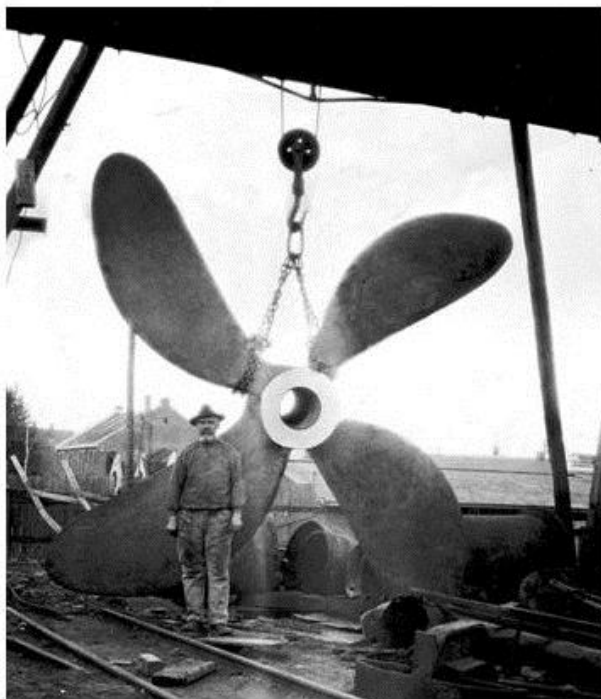
Den første jernbanevogna sto ferdig i 1874. Den forserte jernbaneutbyggingen på den tida førte til at det fra W. Ihlen verksted ble levert forskjellige slags støpegods til jernbaneanleggene, og det var også store leveranser til det militære.

Verkstedet støpte også en betydelig del av de første lyktestolpene til gassbelysningen i Christiania. Det var stor etterspørsel etter disse tingene, og bedriften vokste.

Nils Claus Ihlen overtok ledelsen i 1883, og den unge dyktige ingeniøren var stadig på jakt etter nye oppgaver. Ihlen sikret verkstedet eneretten for Norge til framstilling av de Lavals separator, et meget betydningsfullt framskritt for meieriene. Et forsøksmeieri ble knyttet til verkstedet for spesialopplæring av gårdbrukere og meierifolk som på denne måten fikk anledning til å stifte bekjentskap med disse nye maskinene.

Under Ihlen ledelse ble Strømmens Verksted det første stålverket i landet, og i 1902 ble de første helstøpte gjenstander levert. Den gjenstanden som vakte mest oppmerksomhet, og som ble omtalt i avisene, var en 4 tonns akterstevn til en båt på 2000 tonn. Dette var den største stevnen som var levert fra noe verksted i Norge, og begivenheten ble betraktet som en stor triumf for den industrielle virksomhet i landet.

Etter som årene gikk, økte de stålstøpte stevnene i omfang, og det samme gjorde propellene og rorene som verkstedet leverte. I dag er bedriften nedlagt.

Strømmens verksted

Verkstedet fikk etter hvert mange spesielle oppdrag som krevde avansert teknikk.

Store skipspropeller var slike oppdrag og propellen på bildet fra 1920-årene var visstnok en av de største som ble laget.

Bildet er fra
Skedsmo Historielags fotosamling

I 1908 trådte Ihlen tilbake, og sønnene Joakim og Alf Ihlen overtok ledelsen. I 25 år hadde Nils C. Ihlen vært eneinnhaver av bedriften, men nå gikk den over til å bli aksjeselskap. I Stasjonsparken står det en byste av Ihlen som også var aktiv politiker og en tid utenriksminister.

De to nye lederne videreførte de gode tradisjonene med fremragende teknisk dyktighet og med sansen for å se nye utveier. Bedriften klarte seg bra gjennom de vanskelige 20- og 30-årene, takket være en stabil arbeidsstokk, dyktige fagfolk og en stor vilje hos alle ansatte til å yte litt ekstra i den knivskarpe konkurransen som hersket allerede den gangen.

I 1925 begynte verkstedet med fabrikasjon av busser, og i 1929 leverte de den første bussen i verden som var bygd i aluminium og i selvbærende konstruksjon. Denne byggemåten har først i 60-årene slått gjennom hos alle store bussfabrikker i Europa, og er nå stort sett enerådende. Strømmens Verksted var altså 30 år foran de andre!

Bussen ble kalt for "Strømmens-bussen", og foruten den har bedriften også laget de nye togsettene på lokalbanen og T-banevognene i Oslo.

I 1970 ble Strømmens Verksted delt i to selvstendige bedrifter. Strømmens Verksted A/S med vognfabrikken og Strømmen Stål A/S Strømmen/Raufoss med stålstøperiet.

Ved vognfabrikken er det i 1975 400 ansatte og ved støperiet 1000. Det siste tallet er større enn tallet på innbyggere i Strømmen ved århundreskiftet. Strømmen Stål ble nedlagt på 1970-tallet, og noen år seinere kjøpte den kjente finansmannen Olav Thon bygningene og omgjorde de gamle fabrikklokalene til Strømmen storsenter. Det er blitt ett av de største kjøpesentrene i Norge.

Handelsnæringen erstattet industrien og Strømmen gikk inn i en ny fase i sin utvikling som startet med oppgangssagene på 1500-tallet. Verkstedet er fremdeles i drift. I dag eies det av det kanadiske selskapet Bombardier Transportation som er verdens største produsent av jernbanemateriell. Avdelingen på Strømmen driver hovedsaklig med vedlikehold av togvogner og annet materiell.

Verkstedets betydning

Strømmens Verksted var ryggraden i stedets økonomiske og sosiale liv fram til 1980-tallet. Det har ikke bare skaffet arbeidsplasser, men det har også skapt et særpreget miljø. "Værste" var noe alle kjente til, og det er mange historier som kan fortelles om arbeidslivet der. Vi skal bare nevne en, og den er fra krigen, men det skulle være en fin oppgave for mange klasser på Strømmen å samle inn historier fra verkstedet!

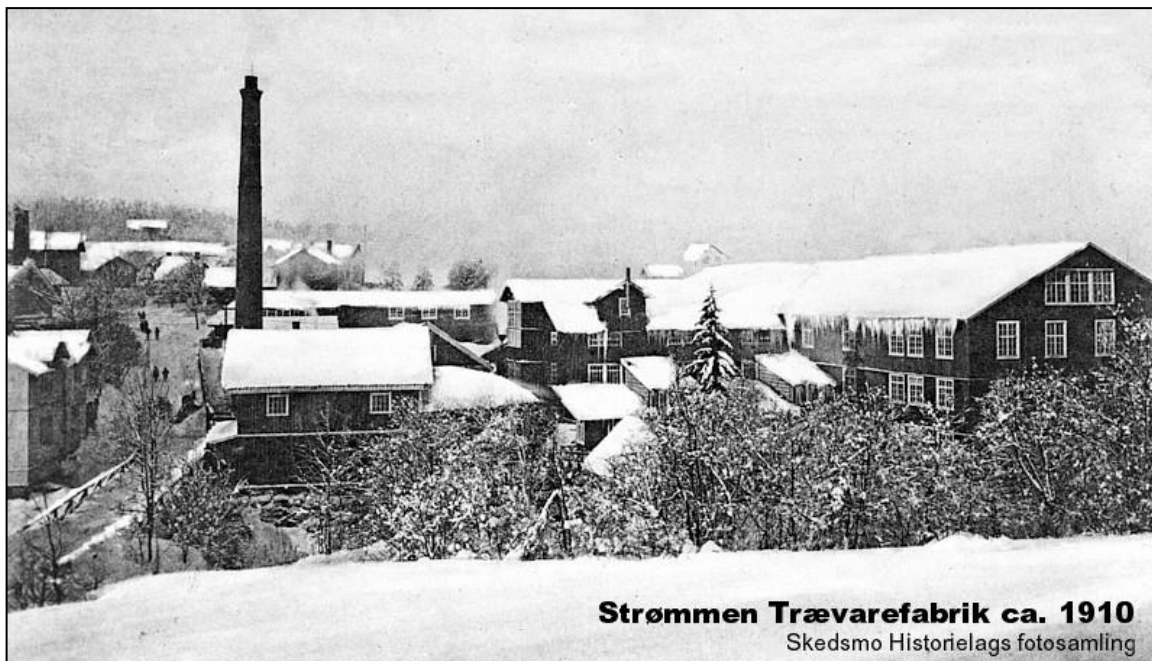
Under krigen lyktes det å holde driften gående uten å motta bestillinger fra tyskerne. Det var produksjonen av ekspressstog for NSB som var hovedbeskjeftigelsen, og tyskerne ventet utålmodig på at verkstedet skulle bli ferdig med ordren, slik at produksjonen av krigsmateriell kunne begynne.

Men arbeidet ble langsomt stanset opp uten at fienden merket det. De kunne ikke stanse helt, for da ville nazistene skjønne at det var sabotasje. Derfor kunne ikke bedriften hindre at det første toget sto ferdig i 1944. Dette toget ble imidlertid gjemt bort i Bøntunnellen ved Eidsvold, og der sto det trygt til freden kom i 1945. Da oppsto vitsen om at denne tunnelen var verdens lengste, fordi toget kjørte inn for ett år siden, og først nå har det kommet ut!

Verkstedet kan dere lese mer om i en liten oversiktlig bok av Kaare Fasting som kom ut til hundreårsjubileet i 1973.

Strømmen Trævarefabrikk og Høvleri A/S

Den andre storbedriften i begynnelsen av forrige århundre var "Trevar'n" som den het på folkemunne. Den drev med en omfattende produksjon av ferdighus som ble eksportert over hele verden. Husene ble først montert i store haller, og så merket før de ble tatt ned igjen.

Strømmen Trævarefabrik ca. 1910
Skedsmo Historielags fotosamling

Fabrikken ble anlagt i 1884 av Christehn A. Segelcke og Gabriel Kielland. Hauge. Sistnevnte var barnebarn av den kjente legpredikanten Hans Nielsen Hauge, som grunnla haugianerbevegelsen.

Sanitetsforeningens lokale like ved Trevar'n er et ferdighus fra Strømmen Trevare, og likeså den tidligere direktørboligen på andre siden av veien. Vi ser at begge har den samme karakteristiske stilen med en mindre annenetasje "på tvers". Denne stilen var populær på den tida de ble bygd. Det mest kjente ferdighuset fra "Trevar'n" er trolig den islandske regjerings representasjonsbolig i Reykjavik, Høfði. Huset er tegnet av arkitekt Olav Olson i 1908. Han var fabrikkens mest kjente arkitekt. Han har også tegnet Strømmen kirke. Trevarefabrikken leverte hus til Afrika, Sør-Amerika og til flere europeiske land. Da den italienske byen Messina ble ødelagt av jordskjelv i 1909, sendte fabrikken ned materialer til 61 småhus og et hotell. Også i polområdene ble det satt opp ferdighus fra Strømmen. Et dansk gruveselskap tok med ei brakke til Grønland, og fremdeles står hytta til polarhelten Carsten E. Borgchrevink som var den første som overvintret i Antarktis vinteren 1899-1890. Brakka står på et sted som heter Kiapp Adare. En annen kjent bygning i Antarktis er kirken i Grytviken på Sør-Georgia. Den ble satt opp på 29 dager av hvalfangerne der i 1913, og kirken hadde norsk prest fram til 1931. Da fangststasjonen ble nedlagt på 1960-tallet, forfalt kirken. Men i løpet av de siste årene er den blitt restaurert. Hvalfangerklubbene i Østfold og Vestfold har i samarbeid med britiske forskere satt den i stand, og i 1999 ble den vigslet på nytt. Selvfølgelig med representanter fra Strømmen til stede!

I 1919 var det 360 arbeidere på Trevar'n, og det var en meget stor arbeidsstokk. Men så skjedde ulykken, det brøt ut brann, og hele fabrikken gikk opp i røyk. Det var ved denne anledningen at også Søndre Stalsberg brant ned fordi det blåste brennende papp helt bort til gården.

Bedriften ble ikke bygd opp igjen til samme størrelse etter denne brannen, men de fortsatte med å lage møbler, dører og kjøkkeninnredninger. I 1938 var det ca. 50 arbeidere bare, og samme året brøt det ut en ny brann, men fabrikken ble bygd opp nok en gang. I dag er det bare noen haller igjen av fabrikken, og disse blir nå bygget om til boliger. Den andre hjørnesteinsbedriften, Strømmens Verksted, ble omskapt til butikksenter for ca. 20 år siden, og "Trevarn" blir til leiligheter. Det er typisk for utviklingen på et sted som Strømmen.

Strømmens Trevarefabrikks fascinerende historie kan dere lese om i "Complet færdige huse" Utgitt på Bonytt forlag i 2002. Forfatterne er Kari Amundsen, Berit Anderson, Ingeborg Hvidsten og Alf Stefferud.

Utvikling og tettbebyggelse

I den tida det ble drevet sagbruksvirksomhet i Sagdalen, besto Strømmen av de store gårdene og alle husmannsplassene, eller sagmesterboligene, som tilhørte disse (se kart).

I slutten av forrige århundre ble disse plassene etterhvert til selvstendige småbruk fordi husmannsfolket fikk lov til å kjøpe plassene som de kanskje hadde drevet i flere generasjoner. Men på grunn av den nye industrien som utviklet seg på stedet, flyttet det mange mennesker til Strømmen. Disse nyinnflyttede måtte også ha et sted å bo, og det ble satt opp arbeiderboliger. Det var store trebygninger med flere leiligheter som ofte bare besto av ett rom og kjøkken.

På kartet på s. 84 er det merket av de 4 mest kjente av arbeiderboligene. Der hvor kirken står i dag, lå Tørtberg. Dette huset ble tatt ned og flyttet da kirken skulle bygges. I dag holder en elektrisk

forretning, Sverre Damhaug-Nebb A/S, til i bygningen som selvsagt er bygd om etter at den ble flyttet. Det sto også to mindre arbeiderboliger på Tørtberg.

De andre arbeiderboligene var Frydenlund, Aspelund og Tveitergården som sto langs Frydenlundsveien, like ved Sagdalen skole. Disse bygningene sto til slutten av 50-åra.

Men i motsetning til mange andre industristeder i landet, besto hverken Strømmen eller Lillestrøm av bare arbeiderboliger. Allerede i slutten av forrige århundre begynte folk å sette opp egne hus. Arbeiderne lånte penger av Den norske arbeiderbruk- og boligbank. På den måten fikk de reist et hus som de ofte flyttet inn i før det var ferdig. Men i løpet av noen år var huset ferdig og lånet betalt. Tomtene var store på den tida, og huseierne dyrket poteter og grønnsaker, og mange hadde til og med høner og griser, så de fungerte ofte som småbrukere.

Bygningskommune

Den nye boligreisningen krevde selvsagt mye av kommunen, for de nye boligområdene måtte ha vann og kloakk. Men de nye utgiftene gjaldt ikke for alle deler av kommunen, og derfor ble det opprettet egne bygningskommuner for Lillestrøm og Strømmen, henholdsvis i 1877 og 1918. Bygningskommunene opprettet egne institusjoner som ordnet med nødvendige tiltak, vann og kloakk, regulering av tomter og oppretting av eget brannvesen. I 1928 ansatte Strømmen bygningskommune egen rørlegger og året deretter den første kommuneingeniøren.

I løpet av de første 10 årene i bygningskommunens historie, steg tallet på hus i Strømmen fra 360 til 600. Den nye bebyggelsen ble kalt for egnehus-strøk, og eksempler på disse er områder som Guldalsjordet, Lardalsgata, Grønli, Statsråd Ihlens vei og Skjetten.

Det betydde mye for arbeiderne at de fikk sitt eget hus. Alle de velholdte villaene og de pene hagene i dag vitner om at folk har stelt pent med eiendommen sin.

Strømmens bygningskommune kan dere lese mer om i Skedsmoboka bind I s.466-75. Den første husbygginga på Strømmen kan dere lese mer om i intervjuet med Sigurd Solum i del 3.

Forsamlingshus

Da folketallet på Strømmen økte, fikk det også betydning for det sosiale liv på stedet. Det ble stiftet foreninger, og en av de første var Strømmen Arbeiderforening i 1891.

Året etter ble foreningens hus innviet med tale av lærer Hans Jørgen Næss på Bruksskolen på Flekken. Huset het Slora og lå i Fjellhammerveien, omtrent der hvor Sagelva skole og en treningsbane ligger i dag.

På den tida var det to store politiske partier i landet, Høyre og Venstre, og arbeiderforeningen var selvsagt knyttet til Venstre. Men Arbeiderpartiet var i rask frammarsj, og etter en hard strid ble foreningen innmeldt i Arbeiderpartiet i 1903. Da var det stor ståhei i det stappfulle møtelokalet på Slora!

I 1910 ble huset revet og flyttet til Strømmen sentrum, og der fikk det navnet Folkets hus. Det lå på Tomta bak samfunnsbygningen som ble reist i 1936. Her ble det plass til kino og motelokaler, og det er imponerende at kommunen klarte å reise denne store bygningen i tretti-årene. Det gamle Folkets hus sto lenge etter krigen, men det er nå revet. Folkets Hus fra 1936 er nå påbygd og rommer leiligheter og bibliotek.

Strømmen kirke

I 1916 ble spørsmålet om kirke på Strømmen reist av ingeniørene G. K. Hauge og Chr. A. Segelcke. Strømmens befolkning sluttet seg til tanken, og ved samarbeid og offervilje, og med årlige avsetninger fra Strømmen Trævarefabrikk ble murene reist i 1923. Trevarefabrikken hadde skjenket tomt til kirken på Tørtberg. Kirken fikk her en ideell og vakker plass.

Men tidene var vanskelige. I 1925 hadde man ved gaver og bidrag fra kommunen fått tilstrekkelig med midler så man fikk tak over murene. Men først i 1927 fikk man lån på kr. 60.000 fra opplysningsvesenets fond mot kommunal garanti. Til gjengjeld fikk kommunen tomta og kirken slik den stod som gave. Dermed kunne arbeidet fortsette, og i løpet av 1928 var det vesentligste av arbeidet ferdig. Arkitekt Olav Olson hadde tegnet kirken og var den ledende til den vakre gråsteinskirken var fullført. Den 22. mars 1929 ble kirken vigslet av biskop Johan Lunde.

Omkring 10 år seinere fikk kommunen kjøpt til jord og utvidet tomta ned til Strømsveien. Et vakkert parkanlegg ble tegnet og anlagt av herredsgartner Harald Fornes. Ute på kirkebakken er det reist en bauta, utført av Anne Raknes, til minne om Skedsmos falne i krigen 1940-45.

Kirkens utstyr er for en stor del gaver fra befolkningen. Kirkeklokkene, utført av Olsen Nauens klokkestøperi, er gave fra stedets kvinner. Kirkens tekstilutstyr er for en overveiende del forarbeidet etter tegninger av arkitekt Olson og skjenket av stedets kvinner. Krusifiksene over inngangsdøren og på alteret er modellert og forært kirken av ingeniør Segelcke. Billedhugger Trygve Dammen har stått for den kunstneriske utsmykning av prekestoler og alteret, billedhugger Kvibergskår for englene under takstolene og billedskjærer Røvik for gallerisøylene. Fargekonsulent for interiøret er Halfdan Davidsen.

Se forøvrig jubileumsskriftet for Strømmen kirke fra 1979.

Stalsberghagen kirkegård

I 1898 besluttet Skedsmo herredstyre å kjøpe eiendommen Hagaløkka på 25 mål, som lå under Stalsberg gård, til gravsted for Lillestrøm og Strømmen. Kirkegården ble tatt i bruk i 1901, og i 1903 ble det bygget kapell. I 1937 ble kirkegården utvidet med eiendommen Kamphus på 17 mål, og i 1962 ble 25 mål av gården Vestre Strøm kjøpt til. En kommunal komité med Helge Lindbæck som formann fikk i oppdrag å forberede bygging av et Crematorium og 18. oktober 1958 ble det vakre krematoriet vigslet. Arkitekt for bygget var Jan Inge Hovig. Utsmykking var ved billedhugger Arnold Haukeland.

Rådhuset

Rådhuset på Strømmen sto ferdig i 1957, og biblioteket ble tatt i bruk i 1961. Disse bygningene ble bygget på tomte til Frosterud, et lite småbruk som lå på den lille haugen som Rådhuset står på nå. Dette lille bruket lå altså midt i sentrum som ikke hadde preg av å være en moderne forretningsgate den gangen. Selv lenge etter krigen hadde de gress på Frosterud, og det er sikkert noen som har bilder av dette! I begynnelsen av 1990-tallet ble Rådhuset på Lillestrøm tatt i bruk. Det gamle rådhuset på Strømmen huser i dag Akershus fylkesmuseum.

To boligfelter

Utbygging fortsatte etter krigen, og vi skal se nærmere på to boligfelter som kan fortelle mye om hvordan husene kan bygges.

Først skal vi høre litt om Breidablikk selvbyggerlag. (Kilde: Lektor Tor Arne Holm, Stalsberg skole.) Breidablikk er det boligfeltet som er avgrenset av Øvre Ryens vei, Bråteveien og Stav ungdomsskole. Like etter krigen ble det lagt fram planer om å starte et selvbyggerlag som skulle bestå av bygningsarbeidere med forskjellige spesialiteter, slik at de kunne hjelpe hverandre med å bygge hver sin heim.

Selvbyggerlaget kjøpte jord av Tschudi, eier av Tschudihuset, og boligfeltet ble påbegynt i 1949. Da det var mangel på byggematerialer, startet man byggingen av de første husene med å bruke leire som de grov ut av kjellerne. Leira ble stampet i former av tre, og som bindemiddel brukte de halm. Det ble bygget seks hus av leire, og disse finner vi i Rich. Nordraaksvei nr. 2,4 og 6 og Johan Svendsensvei nr. 3, 5 og 7. For å få murpussen til å sitte, måtte de kle veggene med hønsenetting.

Men for husbyggingen tok til, måtte de grave veier og kloakkanlegg. Disse ble gravd med spaden som eneste hjelpemiddel. I begynnelsen av 50-årene kjøpte selvbyggerne inn hjelpemidler som lastebil og heis til å frakte materialer til annetasje. De gikk også over til å bygge med Siporexblokker da disse kom på markedet.

Under hele byggeperioden som ikke ble avsluttet før i 1962, ble det ført lister over antall arbeidstimer som ble nedlagt. Da Breidablikk var ferdig utbygd, hadde hver huseier arbeidet 5550 timer og bygget 47 hus. Det var flere som falt fra underveis, og disse solgte arbeidstimene sine til interesserte. Vanlig takst var kr. 5.- pr. time.

Når vi går tur på Breidablikk, skal vi tenke på at alt er bygget på dugnad som ble utført på kveldstid, i helger og i ferier. Mange av husbyggerne hadde lang vei til feltet, og det er imponerende at de

klarte å reise dette store feltet på egen hånd. Breidablikk selvbyggerlag bærer navnet sitt med rette!

Vi vil også oppdage at det er hus på Breidablikk som ikke ligner de andre. Disse ligger på tomter som selvbyggerlaget solgte, fordi de ikke hadde nok medlemmer til å bebygge hele området selv.

Et annet felt som ble reist etter krigen, er Ryenjordet, eller Nedre Ryen, som ligger like ovenfor Skjærvagapet. Men her bygde ikke medlemmene av selvbyggerlaget husene selv.

Skjettenbyen

Det siste store boligfeltet på Strømmen er Skjettenbyen som ble bygget i løpet av 1970-årene. Den har vi omtalt på s. 37 i del 1 som eksempel på en ny tid, og vi skal nevne noen flere eksempler her. Husene er bygget av kommunen i samarbeid med boligbyggelaget. Medlemmene av dette får leilighet mot å betale et innskudd. Dette er helt vanlig i dag, og det er selvsagt utenkelig at alle dem som bor i Skjettenbyen skulle ha bygd husene selv!

Vi ser at det er en utvikling i måten å bygge hus på. I førstningen satte man opp hus slik man selv ville, uten å bry seg om hvordan andre gjorde det. Så ble det opprettet bygningskommuner som ordnet med det som husene hadde felles: Veier, vann og kloakk. Deretter slo man seg sammen i selvbyggerlag for å hjelpe hverandre med husbyggingen, og så i dag er det mest vanlig at kommunen selv bygger hus og leiligheter som de leier ut gjennom boligbyggelaget. I en så stor kommune som Skedsmo er det helt nødvendig at myndighetene har overoppsyn med utbyggingen.

Til slutt skal vi legge merke til at Skjettenbyen har veinavn etter vennsbyene som Skedsmo har i Norden. I det gamle Strømmen har veiene gjerne navn etter nærmeste gård eller småbruk, men i de siste årene er omverdenen rykket nærmere. Strømmen er ikke lenger det lille industristedet som det en gang var. Mye av særpreget er etter hvert forsvunnet. Men selv om mye er forandret, så kan vi fremdeles lære av vår fortid. Den lokale historie kan fortelle oss hvordan det har vært, og så kan vi selv ut fra det forsøke å finne ut hvordan vi selv ønsker å ha det i framtida!

Strømmen kan dere lese mer om i Skedsmoboka, bind III på s. 1160 og videre utover. Plankekjøringa er utførlig omtalt i "Bønder i byvegen" av Øivin Ribsskog. Stoff om Skjetten vil dere finne i jubileumsboka for Stav skole 1900 - 1975, bl.a. et intervju med gårdbruker Hans Valstad m/frue. En annen bok som forteller mye om livet på Strømmen er "Fra bondegårder til by" av Haavelmo. Den kom ut i 1955. Olav Tveters bok "Barneminner fra Lillestrømkanten omkring 1900" inneholder stoff om Strømmen.

LILLESTRØM

Lillestrøm ligger på neset mellom [Nitelva](#) og Leira, omlag 8 km. nord for der hvor Nitelva renner ut i Øyeren. Dette neset danner ei vid slette som blir avgrenset av de to elvene og en rekke bakkeskråninger som hever seg i nord og nordvest. På disse haugene ligger gårdene Sørums, Brøter, Kjeller og Nitteberg langs den nåværende Fetveien.

I gammel tid var denne vide sletta utmark som besto av myr og flomlende. Vi har i del 1 hørt "Måsans" historie, og dette området ble på grunn av flomfaren kun brukt til beitemark.

Steinalderfunn fra Lillestrøm

Selv om vi ikke kjenner til noen bosetting på "Måsan" i oldtiden, har det likevel vært mennesker i området. Det beviser bl. annet denne flintsigden fra steinalderen, som nå oppbevares i Oldsaksamlingen.

Foto: Oldsaksamlingen

De første husene

Det var gårdene Sørums og Kjeller som eide mesteparten av "Måsan", og etter hvert var det noen husmannsfamilier som slo seg ned i utmarka. Disse plassene ble kalt for "Sørumsseie" og "Kjellereie" etter som hvilke gårder de tilhørte.

Det området som Sørums eide, ble kalt for "Sudrheimnesom" i gamle dager. (Se del 1 om gårdsnavn på -heim.) Det er dette navnet som er opphavet til navnet "Nesa" som vi bruker i dag.

Det området som lå under Kjeller, ble kalt for "Volla" som betyr voll, utmark. Hvis man som i det forrige navnet, tok med gården, ble det altså "Kjellervolla". Vi ser at disse to navnene, som fremdeles brukes, er meget gamle.

De første plassene ble ryddet i løpet av 1700-tallet og i begynnelsen av 1800-tallet. Ute på Nesa lå Lurka og Ekelund, og noen til.

Lurkhuset sto i over hundre år i Nesgata 8, før det ble flyttet til området bak Rådhuset. Men Nesgata var ikke det opprinnelige stedet. Huset har stått nærmere elva, på en liten forhøyning som heter "Trulsetoppen." Den finner vi i enden av Jernbanegata, like ved Lillestrømbroa på Lillestrøm Sør.

Det fortelles at Lurka fløt fra Trulsetoppen til Nesgata under flommen i 1860! Huset er det eldste i Lillestrøm i dag, bygget i ca. 1820. Nå er det litt ombygget, men det gir likevel et godt inntrykk av hvordan husene så ut. Det første sidesporet over Nitelva fra stasjonen på Lille Strøm gård, gikk til plassen Over som lå i nærheten av den nåværende stasjonsbygningen.

Denne plassen er nå forsvunnet. Navnet tyder på at fergemannen bodde der, og at folk ropte "over" når de skulle krysse elva.

Ekelund lå i Ekelundsgata på Nesa, og det har sikkert vokst eiketrær på eiendommen.

Plassen Lund lå nærmere Sørums, og vi har navnet i Lundsovergangen. Vi kan fremdeles se stedet ved jernbanen, men huset er bygd om.

I Strandpromenaden ved Nitelva bru lå plassen Stolpop, og dette huset er også ombygd.

Ellers kan det nevnes navn som Kjæringen, Vangen, Skogen, "Sverige", Helgestua, Trulsestua og Isakken. Det er kanskje noen som kan finne ut hvor disse plassene lå?

Det bodde ikke så mange mennesker på disse stedene til sammen, og de gamle plassene hadde heller ikke noen særlig betydning for Lillestrøms videre utvikling. Det hadde derimot jernbanen og de første dampsagene langs Nitelva.

Jernbanen

Da hovedbanen fra Christiania til Eidsvoll ble åpnet i september 1854, lå en av stasjonene på eiendommen til Lille Strøm gård i Rælingen. Her ble det bygd et lite godshus, et lite ekspedisjonslokale og en stasjonsmesterbolig som fremdeles står like ved brua.

Det var ikke så stor trafikk på denne stasjonen, for det var Strømmen stasjon som var den viktigste på grunn av sagbrukene i Sagdalen. Det mest betydningsfulle ved Lille Strøm stasjon, var et

sidespor som gikk over elva til noen store tømmeropplag. Sidesporet førte først og fremst fram til plassen Over, men ble siden forlenget til en 300 m lang kanal som gikk inn fra elva. Der var det murt opp en steinvoll som tømmeret ble lesset opp på. For at dette skulle gå lettere, ble det i 1860 anlagt en heiseanretning som kalles kjerrat som tømmeret ble trukket opp av elva med. Kjerraten ble drevet med hjelp av en dampmaskin. Tømmeret ble så fraktet med vogner fra kanalen og opp til Strømmen stasjon hvor de ble kjørt over på et nytt sidespor, som førte ned til sagbrukene i Sagdalen.

Stasjonen blir flyttet

I 1854 vedtok Stortinget at Sagbruksprivilegiene skulle oppheves, fordi det var stor misnøye med denne urettferdige ordningen. For at de privilegerte sagene ikke skulle bli rammet for hardt, ble loven gjort gjeldende fra 1. januar 1860 (del 1).

Det var derfor helt klart at det lønte seg å reise de nye damsagene langs Nitelva hvor tømmeret ble lagret. På den måten slapp de å frakte tømmeret helt til Sagdalen for å skjære det. Frakten av sagskuren inn til byen var heller ikke noe problem når jernbanen hadde kommet.

Stasjonen ble flyttet over elva rundt 1860, og det merkelige er at navnet fulgte med. Det tyder på at det stedet ikke hadde noe navn fra før.

Omtrent på samme tid ble [Kongsvingerbanen](#) åpnet, slik at den nye stasjonen ble et viktig knutepunkt. Det ble reist nye bygninger, lokomotivstall og vognskur. Til og med et lite gassverk ble anlagt, slik at stasjonen skulle få nok lys.

I dag er Lillestrøm stasjon den tredje største stasjonen i landet når det gjelder passasjertrafikk. Bare Oslo S og Nasjonalteateret er større. Dette skyldes ikke minst at Gardermobanen, som åpnet på slutten av 1990-tallet, stopper på Lillestrøm.

Kanalen og dampskipsbrygga

Det gamle sidesporet til kanalen ble overflødig da stasjonen ble flyttet. Dette området på sørsiden av stasjonen har i dag fått en moderne bybebyggelse. Den gamle kanalen og dampskipsbrygga lå der hvor Lillestrømbua krysser i dag. Trulestoppen lå like vest for kanalen.

Innerst i kanalen var det i gamle dager ei dampskipsbrygge. Det var mange dampbåter som gikk på Øyeren, og den mest kjente var dampbåten "Strømmen". Den gikk fra denne brygga og ut til Sandtangen i andre enden av Øyeren. På grunn av den nesten årlige flommen ble brygga bygd i to etasjer!

D/S Strømmen i Lillestrøm 1915

Skedsmo kommunes fotosamling

Fra brygga gikk det ei trebru over et søkk som lå i forlengelsen av kanalen. På andre sida av søkket gikk det en undergang under jernbanesporene. Den er der fremdeles, men er stengt for all ferdsel. Det gikk også ei trebru fra undergangen og over til Nesgata. Det var i denne tunnelen, som går parrallelt med den undergangen under sporene, Kong Haakon, kronprins Olav og store deler av regjeringen og stortinget søkte tilflukt i under bombingen av Kjeller flyplass 9. April 1940.

Dette kan dere lese mer om i "Blendingsgardiner og svenskesuppe" av Thor Sørheim.

Lillestrøm stasjon og dampskipsbrygga var sentrum for trafikken på stedet. Det som skapte trafikken, var dampsakene som vi skal høre om nå.

Dampsagene

Kort etter at Stortinget hadde vedtatt at Kongsvingerbanen skulle gå til Lillestrøm, slo en del bønder og skogeiere fra Brandval seg sammen i et aksjeselskap for å bygge ei dampsak ved Lillestrøm. Det gjaldt å være med i konkurransen med det samme sagbruksprivilegiene trådte ut av kraft i

1860. Allerede i 1859 sto Brandvalsaga klar. Den hadde tre saggrinder, og den lå på den tomta som kalles Sagaparken i dag.

Det hvite huset ved Rælingsbrua ble bygd på samme tid. Det ble kalt for Fullmektigboligen, og i 2. etasje holdt Lillestrøms første skole, Bruksskolen, til fra 1863 til 1876. Da ble det bygd ny skole i krysset Storgata/Kirkegata.

I januar 1860 ble virksomheten satt i gang på saga. Men selv om alt var godt forberedt, så ble det ingen god start for bedriften. Samme våren ble Lillestrøm rammet av en stor flom. På det eldste bildet vi kjenner fra Lillestrøm, et tresnitt fra dette året, ser vi hvordan Fullmektigboligen står med vann til midt på vinduene i første etasje. Denne flomkatastrofen skal vi høre mer om siden.

Det var ikke så mange årene at skogeierne fra Brandval klarte å drive saga. Etter en økonomisk krise i 1865, måtte de selge.

Brandvalsaga fikk etter en tid navnet Lillestrøm Dampsag & Høvleri, men minnet om de første eierne lever videre i gatenavnet Brandvoldgata.

Brandvalsaga var den første saga, men allerede samme året ble Tandbergsaga reist. Oppførelsen bød på store vansker på grunn av flommen. Gråsteinen som saga skulle fundamenteres på, ble fraktet på store flåter og senket ned i vannet på tomta til bruket!

Tandbergsaga lå like ved plassen Ekelund, og offisielt het den Ekelunds Dampsag. Den hadde fire saggrinder, én mer enn Brandvalsaga.

I årene som fulgte, ble det reist flere sager langs elva, og folk strømmet til fra hele Østlandet for å få arbeid. I 1874 var det sju sagbruk i Lillestrøm, og helt fram til ca. 1900 var trelastvirksomheten den eneste næringsveien på stedet.

Vi skal ikke nevne alle sju sagene, men ta for oss de tre viktigste rundt forrige århundreskifte. Disse tre var Lillestrøm Dampsag & Høvleri som lå ved Rælingsbrua helt til det brant på slutten av 1960-tallet. Den flyttet siden ut til Guldhaug- området. Firmaet er nå nedlagt.

Ute på Nesa lå Skedsmo Dampsag og Høvleri rett bak sykehuset. Saga er nå revet.

Den tredje store dampsaga var Ekeberg Bruk, den tidligere Tandbergsaga, som trelastfirmaet Westye Ekeberg & Co. eide. Den lå ved Nesgata, like bortenfor sykehuset.

Ekeberg og Skedsmo ble siden slått sammen, og det var da den gamle Skedsmosaga ble revet. I dag er også Ekeberg- og Skedsmo Bruk nedlagt. Noen av de gamle sagene sto helt fram til byggingen av Norges Varemesse.

Selv om dampsagene var selve grunnnæringen i Lillestrøm, så fantes det også andre bedrifter. I 1870-årene ble Lillestrøm Torvstrøfabrikk bygd, og noen år seinere kom et veveri. En annen arbeidsplass var jernbanen, og det var mange jernbanefolk som slo seg ned i Lillestrøm. Jernbanen hadde også eget sagbruk i Lillestrøm, Øyeren Bruk, og der ble det laget sviller og annet materiale til jernbanedriften.

Men nå er det på tide å se hvordan Lillestrøm vokste fra 1860 og framover.

Lillestrøm vokser

Folkevandring til Lillestrøm

Det var små muligheter for å få arbeid under den økonomiske nedgang som rammet landet i 1860-åra. Men trelastindustrien var fortsatt lønnsom, og de nye dampsagene skapte flere arbeidsplasser. Det var derfor mange som søkte lykken som sagbruksarbeidere i de nye trelastsentrene som vokste fram i Fredrikstad, Drammen og Lillestrøm.

De første som kom til sagene ved Nitelva, var folket fra vass-sagene i Sagdalen som ble lagt ned i 1850-60-åra. I førstningen bodde de i sagstuene under Ryen, Bråte og Stalsberg, men det ble for lang vei til jobben. De startet klokka seks om morgenen, og holdt på til seks om kvelden. I tillegg tok det litt tid å gå fra Strømmen og langs elva til Lille Strøm gård hvor de brukte jernbanebrua over til Lillestrøm. Familiene fra Sagdalen flyttet derfor over på østsida av Nitelva.

Der fikk de selskap av folk fra Fet, Odalen og Enebakk. Det var også mange fra Båstad ved Trøgstad og fra grensebygdene ved Värmland. Stort sett var hele Østlandet representert blant innflytterne, og det hendte også at det kom folk fra andre kanter av landet.

I den første tida var det vanlig å bruke hjemstedet- som betegnelse på personene. Det var "Enebakking", "Båsting", "Eidsskoging", "Odøling" og "Solunge".

I begynnelsen av 1870-årene ble første generasjon av ekte Lillestrømlinger født, og skillelinjene forsvant etterhvert. I 1815 bodde det ca. 1300 personer i Lillestrøm, så tallet er nesten tidoblet på hundre år. I manntallet for det året er det bare 100 som er oppført med Lillestrøm som fødested.

Flertallet av de voksne hørte hjemme i gruppa 30-45 år, så det var med andre ord mange arbeidsfolk i sin beste alder. De fleste kom fra fattige kår på landsbygda, og de fikk det ikke så veldig mye bedre i Lillestrøm de første åra.

Boligforhold

Alle menneskene som flyttet til Lillestrøm, måtte selvfølgelig ha et sted bo. Brukene bygde egne boliger for å skaffe arbeiderne hus. Disse arbeiderboligene var ofte ikke annet enn brakker som ble satt opp i sumpige og myrlendte strøk, og leveforholdene var svært usunne. I 1875 bodde det ikke mindre enn 18 personer i den vesle "Sarastua" som lå ved ei evje i nærheten av Sagaparken. Evja ble kalt for Sarahølet fordi det hadde druknet ei ung jente der som het Sara.

Det er noen av disse arbeiderboligene som står fremdeles. I intervjuet med Trygve Amundsen i del 3 kan dere lese om de enkelte husene.

De fleste arbeiderne slo seg ikke til ro i de store boligene. Selv om lønna var dårlig og arbeidet usikkert, klarte de fleste å skaffe seg eget hus. De ble bygd på Volla, Nesa og i Furuskogen. Det siste stedet er området mellom Sigurds gate og Kongsvingerbanen. Arbeiderne lånte penger i Boligbanken, og de flyttet ofte inn i halvferdige hus. Innredning og panel kom litt etter litt, og det tok f.eks. lang tid før det ble satt inn vinduer i annen etasje. Husene hadde ikke kjeller, og kloakken rant i grøfta langs veien, så det kunne virke litt fattigslig for folk som var på gjennomreise.

Vi kan fremdeles se mange av disse gamle husene i Lillestrøm. De fleste er ombygget, men et godt eksempel på at de gamle husene kunne være koselige og ha en fin beliggenhet, er de to husene i Sverresgate på Nesa.

Som vi skal høre i neste kapittel, var det mange som gikk arbeidsledige om vinteren. Huseierne måtte derfor dyrke poteter på eiendommen sin, og mange hadde griser også som de kjøpte av bøndene på torget om våren. Det var livlig trafikk rundt bodene den dagen, og bonden holdt de skrikende grisungene i bakbeina mens kjøperen vurderte dem nøye. Om høsten slaktet de grisene, og så hadde de flekk og poteter vinteren gjennom.

En gammel Lillestrømling forteller: "Det er veldig mye forandret i Lillestrøm siden dengang. Hele Sørumsgrata var bare oreskau med noen småhus, og i disse bodde det ofte tatere. Den gang gikk folk der og sanket multer og samlet kvist til visper, limer og tvarer som de solgte når de hadde lite å klare seg med."

Dette fattigslige inntrykket folk flest fikk av Lillestrøm, er likevel ikke helt rettferdig. Stedet ble egen bygningskommune i 1877, og på den tida fantes det omtrent 150 bolighus. Det er et imponerende tall, for flesteparten av disse var bygd etter 1860. Det viser at arbeiderne hadde pågangsmot og viljestyrke til å reise egne hjem. Det tok kanskje litt tid å skaffe vann og kloakk, for ikke å snakke om skikkelig regulering, men innbyggerne gjorde det beste ut av forholdene. Deres store arbeidsinnsats la grunnlaget for stedets rivende utvikling.

Veier

Den første ordentlige veien i Lillestrøm var [Storgata](#) som ble anlagt i 1880. Den fulgte stort sett den gamle stien over Måsan fra Kjeller og Sørum gård og ned til elva. Den ble populært kalt for "Måsaveien", og fra Måsasvingen og ned til bebyggelsen sto det en flott bjørkeallé, og med jevne mellomrom var det satt opp benker som folk kunne hvile på.

I 1899 skjedde det en stor "navnedåp" i Lillestrøm, for da fikk stedet de første gatenavnene. Tidligere hadde det bare vært løpenummer på husene.

Storgaten i Lillestrøm ca. 1905

De første gatene var følgende:

På Volla og Måsan: Kirkegata, Brugata, Voldgata, Solheimsgata, Brandvoldgata, Torvgata, Torget, Nittedalsgata, Markveien, Elvegata, Kjellergata, og Strandveien.

På Nesa: Sørumsgata, Eidsvollgata, Eidsvollgangen, Jernbanegata, Fabrikkgata, Ekelundsgata, Nesgata, Strandgata, og Tomtegata.

Ved århundreskiftet var det ca. 350 bolighus i Lillestrøm bygningskommune, og da er ikke Furuskogen regnet med. På den tida bodde det ca. 3800 mennesker på stedet, så utviklingen hadde vært meget stor i løpet av 40 år.

Arbeidsliv

Arbeidsforhold

I 1890 lå arbeidsstyrken ved sagbrukene på ca. 400 mann. I del 3 finner dere artikkelen "Sagbruksarbeiderens hverdag" hvor arbeidet på saga blir nærmere beskrevet.

Vi ser at det var mange forskjellige typer av arbeid. Det var høvelmestere, maskinister, hjelpegutter hos høvelmestrene, sjauere, tomtarbeidere og kjørere. I tillegg kom alle småguttene som begynte i 10 -11 årsalderen. De gikk på skolen og jobbet annenhver dag, og noen gikk til og med på kveldsskift etter skoledagen. Det hendte at disse småguttene hadde vanskelig for å holde seg våken dagen etter, men lærer Nils Kristensen på Bruksskolen var meget forståelsesfull: "Gå ut på

låven og legg deg litt i høyet, du gutten min," kunne han ofte si hvis en elev var så uheldig å sovne i timen. Fordi det hørte jordvei med til lærerstillingen, hadde læreren egen låve.

I 1892 kom arbeiderbeskyttelsesloven som forbød barnarbeid, men det var mange som fortsatte likevel. Selv om betalingen ikke var stor, 50-60 øre dagen, så telte hvert øre for familier som satt trangt i det.

Det var ikke vanlig å se på barnarbeidet som skadelig. Ofte var det noe guttene så fram til, for sagbrukene formet livet til både voksne og barn.

Barna fikk kontakt med bruket allerede i 4-5-års alderen. Da var de med eldre søsken som bar matspannet til faren. Siden fikk de selv ansvaret for matbæringa til yngre søsken overtok noen år etter. Så var det vedhugging som sto for tur, og veden fikk de selvsagt fra saga. Etter at de hadde hatt ansvar for dette noen år, kunne de endelig begynne på saga. Kanskje hadde de drømt om det siden første gangen de kom med mat til faren?

Sagene hadde plankegolv og tak, men ikke vegger. Alle sagblad og reimer sto utildekket, så det var en spennende, men også meget farlig arbeidsplass hvor det skjedde mange ulykker.

På varme dager uten vind kunne det nok være fint på saga med lukta av sagflis, hvinet fra sagene og tømmeret som ble trukket opp av vannet på kjerraten. Stedet har sikkert virket tillokkende på guttene som vokste opp på stedet, og det var svært få som ikke likte å jobbe der.

Råsjauere

Det hardeste og tyngste arbeidet på saga hadde plankebærerne, for de bar de rå plankene som ble skåret av de våte tømmerstokkene, og som nettopp hadde blitt trukket opp fra elva. De tunge plankene ble lagret i høye stabler, som kunne bli 4-5 meter høye, for at plankene skulle tørke. Sjauerne måtte gå på lange og bratte kloppeganger som besto av to breie planker på solide trebukker, og det var svipt i underlaget, og det gjaldt å gå fjærende og lett å finne det riktige balansepunktet for planken på skuldra.

Hvis man fant den riktige rytmen, var man ikke avhengig av å være stor og sterk. Det var like mye spørsmål om seighet, smidighet, energi og tilpasningsevne til det spesielle miljøet som vi snart skal høre mer om. Råsjauerne brukte bæreputer som lignet en halvmåne i form, og den var passet til fra halsen og ut til skulderen. Den var stoppet med filler og belagt oppå med lær. Når sømmen på læret røyk, så måtte sjauerne fram med syl og sterk skomakertråd for å lappe på puta som de måtte skaffe selv. Det ble ikke delt ut arbeidstøy og utstyr den gangen. Om vinteren gjaldt det å ha varme klær. De brukte hjemmestrikkede votter som var belagt inne i handa med godt, tjukt stoff, og disse vottene ble kalt for "lo-votter". På beina hadde de "ladder" som besto av tjukk filt, både på overlær og såle, for at sjauerne ikke skulle gli på de smale kloppegangene. Laddene kunne minne om nåtidens snøsokker.

Men selv om de brukte bæreputer, så gikk bæringa hardt utover skuldra. Den ble fort øm og vond. I verste fall kunne de få åpne, verkende sår. Da måtte de slutte med plankebæringa for kortere eller lengre tid. Dette medførte tapt arbeidsfortjeneste. Det var heller ikke syketrygd å falle tilbake på den gangen, så det var nok mange som beit tenna sammen og fortsatte i jobben, på tross av vond skulder.

Det harde slitet tok på kreftene, og i femtiårsalderen var plankesjauerne ferdige i jobben. Hvis de fremdeles var arbeidsføre, fikk de lettere arbeid med bordlessing inne i lagerskurene og annet forefallende arbeid. I dag har maskinene overtatt jobben til plankesjauerne, og det må betegnes som en vinning, for på dette feltet gjør maskinene menneskene en stor tjeneste.

Men dette krevende arbeidet ble ikke lettere av at råsjaunerne hadde en spesiell skikk. Hvis det kom en ny mann til arbeidslaget, så ble ikke denne godtatt uten videre, i hvert fall ikke hvis han opptrådte brautende og skrytende. Da ble de satt ettertrykkelig på plass, og det gjorde de på den måten at nykomlingen ble "bært opp". Det ble behendig manøvrert slik at nykommeren fikk de ferskeste og tyngste plankene, samtidig som tempoet ble skrudd på topp. Da varte det ikke så lenge for nykommeren var ferdig, selv om han var aldri så sterk, og deretter var det bare å være snill gutt og innrette seg etter rangordningen i arbeidslaget. Om kvelden sto råsjaunerne på Foseidhjørnet, der hvor telegrafan er nå, og skrot av hvor mye de hadde båret. Det hendte nok at nykommeren fikk en sup av flaska han også, hvis han da ikke hadde vært så frekk å bestå opptaksprøven, for det skjedde det også.

Her er et par eksempler på hva det ville si å bli "bært opp". En dag kom det en svenske til et av brukene i Lillestrøm, og han ville på død og liv være med i plankesjauen. I brautende ordlag ga han uttrykk for at han nok skulle bære ut alle sammen med største letthet. Gamlekara blunket til hverandre og satte i gang, og svensken klarte bare å bære opp ei tralle med planker for han måtte gi seg, bleik om nebbet.

En annen gang kom det en kar fra Eidskog som skrøt av at han hadde båret mye før. Eidskokingen møtte fram med langstøvler som det var heljerna på, og han avslo å bruke bærepute, for den slags hadde han aldri brydd seg om å ha. Det gikk riktig ille med den tøffe karen, for heljerna gjorde at han gled på kloppegangen, og han ramla ned i skinnegangen så det sang. "Nå får det være nok", sa han, og plankesjauerne var sikkert fornøyd med at de hadde klart å stanse kjeften på den sjølsikre nykomlingen.

Men det hendte også at det kom karer som det ikke nyttet å bære opp. Blant disse var det en tidligere sjømann, og det hjalp ikke hvor hardt de kjørte ham; han lot seg ikke knekke, ikke engang etter at de til og med hadde gjemt bort matpakka hans! Dermed måtte sjømannen godtas. Han ble nok sett på med respekt, og det var kanskje litt av en guttedrøm på den tida at de om noen år skulle kopiere sjømannens bedrift?

Den skikken med å "bære opp" stemmer ikke særlig godt med den samkjensle og solidaritet som ellers hersket mellom arbeiderne. Vi skal snart høre at de lærte å stå sammen i konflikter med arbeidsgiverne, og i tråd med dette skulle det være naturlig at nybegynnerne ble tatt godt imot. Men det var altså ikke slik med råsjaunerne, og bortsett fra at skikken sikkert var et utslag av en folkelig trang til å skape litt konkurranse og underholdning i hverdagen, så var det kanhende også nødvendig med en slik opptaksprøve til dette krevende yrket. Det var ikke alle som kunne bli råsjauere, og det var det likeså godt å finne ut med engang!

Arbeidskonflikter

Arbeiderne kunne få det vanskelig når sagbrukene ikke hadde mer tømmer igjen. En kar har fortalt om dette: "Når tømmeret var slutt om høsten, straks det fraus til, så kom plakaten, og da var det bare å arbe en fjorten dagers tid. Da vart en oppsagt, da var en på bar bakke."

Denne skildringen er vel pessimistisk, for det var enkelte sager som var i drift om vinteren. Arbeiderne kunne også få annet arbeid i Lillestrøm, og de mest øvede dro "utpå" som det het, d.v.s. at de tok jobb på bondesagene rundt i distriktet. Disse var bare i bruk om vinteren, så det passet fint.

Det var mange som lagde ski om vinteren, og disse ble dratt på kjelke til Christiania og solgt på Stortorget.

Om våren når de første tømmerbåtene kom fra [lensene på Fetsund](#), sto folk langs elva og ropte hurra, for nå ble det skikkelig arbeid igjen!

Omkring århundreskiftet tok bruksarbeiderne til å protestere mot å bli oppsagt fra sitt vanlige arbeid om vinteren. Alt i 1894 sto det en klage i venstreavisen i Lillestrøm over at "Kapitalistene" lot 150 familieforsørgere gå arbeidsløse i tre måneder.

I 1901 ble misnøyen så stor at arbeiderne ved en av sagene gikk til aksjon. De meldte disponenten til politiet fordi han hadde sagt opp 70 mann uten 14 dagers frist da isen la seg. Politiet ga disponenten en bot på 40 kroner, men han anket saken og ble frifunnet. Han hadde bare fulgt vanlig praksis, og da spilte det ingen rolle at ordningen var urettferdig!

Både kommunen og private foreninger satt i gang enkelte tiltak for de arbeidsløse. Det ble gravd kloakkledninger og arrangers kurs i kurvfletting, men dette var ikke nok for sagbruksarbeiderne. De organiserte seg og satte ned en komité som skulle komme med krav til herredsstyret. Det ble bevilget penger til ekstraarbeid, men det var meget vanskelige forhold i de første årene av dette århundret.

I denne tida ble det stiftet en del fagforeninger som skulle kjempe for arbeidernes interesser. Fagforeningen på Lillestrøm Dampsag og Høvleri ble medlem av Norsk Arbeidsmandsforbund i 1907.

Sagbrukseierne på sin side ble innmeldt i Norsk Arbeidsgiverforening, og dermed kunne partene føre forhandlinger om lønn. De kom fram til faste takster som ble kalt for tariff. Disse forhandlingene ble ikke alltid ført i så rolige former som de blir i dag, mellom LO og NAF, men prinsippet er det samme som i våre dagers store lønnsoppgjør i mai hvert år.

Etter at arbeiderne ved en sag hadde fått tarifflønn, forsøkte arbeiderne på de andre brukene å få det samme, men det klarte de ikke i første omgang. Arbeiderne truet med streik, og arbeidsgiverne med lock-out. Det vil si at de stenger bedriften for en tid.

I 1913 skrev sosialistavisen i Lillestrøm: "Det kan hende, at det kommer til kamp, og det kan også hende at den blir haard. Det gjælder at samholdet og solidariteten er saa sterk og utviklet blandt industriens arbeidere at de kan staa som en ubrytelig mur av faste viljer, der ikke viker før deres berettigede krav er ført fram til seier."

I årene før første verdenskrig ble de fleste konflikter løst ved forhandlinger, bortsett fra et par tilfelle vi snart skal høre om. Disse aksjonene hadde ikke direkte å gjøre med forholdene i Lillestrøm, men de viser at partene følte solidaritet med dem som var i samme situasjon andre steder i landet.

I 1908 gikk arbeiderne i Lillestrøm og Strømmen til streik for å støtte arbeiderne ved Fetsund lenser som hadde streiket en stund. Under denne streiken masjerte arbeidere fra de to stedene ut til

Fetsund med to musikkorps i spissen. Det samlet seg ca. 1200 menn der, og et av målene var å jage streikebryterne vekk fra lensene. Men disse hadde allerede blitt fraktet ut på Øyeren med dampskip, og der måtte de tilbringe resten av dagen. Vi kan jo gjette hvor de hadde havnet hvis de streikende hadde fått tak i dem ute på lensene!

Sommeren 1911 var det arbeidsgivernes tur til å vise solidaritet med andre. Gruvearbeiderne gikk til streik, og dermed svarte Norsk Arbeidsgiverforening med å erklære lock-out for sagbrukene, papir- og jernindustrien. I Lillestrøm ble 600 mann uten arbeid på grunn av denne aksjonen. Dette skapte selvsagt bitterhet, for det var ikke arbeiderne derfra som var skyld i konflikten. Men dette viser en av følgende av at partene ble organisert. De personlige båndene ble borte, og arbeidsgiverne følte seg ikke lenger som forsørgere av sine folk. Det ble tariffen som bestemte lønnen, og partene følte solidaritet på hver sin kant. Disse to konfliktene understreker nettopp dette.

[Arbeiderbevegelsen](#) sluttet seg til Arbeiderpartiet som fikk mange tilhengere i Skedsmo. I 1908 ble Lillestrøm skilt ut som egen kommune, og allerede i 1910 fikk Arbeiderpartiet flertall i kommunestyret. Lillestrøm var blant de første kommunene i landet som fikk arbeiderstyre, og partiet beholdt makta helt til sammenslåingen med Skedsmo i 1962.

I Skedsmo kommune fikk Arbeiderpartiet flertall i 1913, og bortsett fra et par perioder i 20- og 30-åra, har også Skedsmo blitt styrt av Arbeiderpartiet helt til i dag. Dette viser at Strømmen og Lillestrøm er typiske industristeder, og som liknende steder har de gjennomgått en rivende utvikling. En illustrasjon på dette er at på det første kommunebudsjettet for Lillestrøm, som var på ca. 50.000 kroner, ble det avsatt omlag en fjerdedel til fattigvesenet. Det siste selvstendige budsjettet lød på 14,5 millioner, og der ble det avsatt 1,3% til "forsorg".

Det har vært en utvikling fra fattigdom til velstand, og de arbeiderne som forhandlet om tariffen rundt 1910, drømte sikkert ikke om at den materielle framgangen skulle bli så overveldende. men deres kamp for å få lik lønn, sikret at utviklingen ble rettferdig. Arbeiderbevegelsens krav i 20- og 30 åra var at alle skulle få arbeid, og dette kravet førte til at kløften mellom fattig og rik ble mindre.

Det ble etterhvert slutt på lediggangen om vinteren i Lillestrøm. Men det var også et annet problem som førte til arbeidsstans, men dette problemet lot seg ikke løse ved forhandlinger eller streik. Motstanderen var nemlig flommen, og den rammet alle.

Flom og ulykker

Flommene

Vi har allerede nevnt flommen i forbindelse med de første sagbrukene som ble bygd i 1860. Da steig vannet 9 meter over vannmerkene som nettopp var satt opp på jernbanebrua over Nitelva. I 1857 ble det bestemt at Øyerens vannstand skulle reguleres ved sprengninger og damutbygninger ved Mørkfoss. Dette arbeidet var ennå ikke ferdig i 1860, og Glomma og Øyeren flommet over sine bredder. Nesten hele jernbanelinja mellom Leirsund og Lillestrøm sto under vann, og all ferdsel mellom disse stasjonene måtte overtas av dampskipene på Øyeren. En kar som var los på "Kong Haakon" fortalte at "de styrede efter Topperne av høie Vietrær, som her og der ragede over Vandstanden". Det er rart å tenke på at det har vært båttrafikk langs Rolf Olsens vei!

Det fortelles også om en mann som rodde til Skedsmo for å komme i kirken. Han fortøyde båten ved ei rogn like ved Riis gård.

Øyeren strakte seg helt inn til Rotnes i Nittedal, og en stor dam ved Slattum lå helt under vann. Ved Nedre Ryensvei, rett ovenfor det tidligere Goman-bakeriet A/S, skal det stå et flommerke på en fjellvegg, og dette merket er antagelig fra 1860.

Men flommen i 1860 er likevel ikke den største som har rammet Skedsmo. I juli 1789 ble østlandsområdet oversvømt på grunn av den store snøsmeltinga i fjellene og en kraftig nedbør. Denne storflommen har siden gått under navnet "[Storofsen](#)", og tanken på den vakte uhygge i mange generasjoner etterpå. Det er litt vanskelig å finne ut hvor høyt Øyeren steig den gangen, men vi må anta at vannstanden økte bortimot 20 meter. Den gangen var heldigvis ikke Lillestrøm utbygd, men skadene på dyrket mark i Skedsmo var betydelige.

Også i 1863, 64 og 67 steig vannet over vannmerket på jernbanebrua, enda arbeidet med Mørkfoss var satt i gang. Det ble imidlertid ikke noe særlig ut av planene om å senke vannstanden i Øyeren og regulere Mjøsa.

I 1895 og 1910 ble det igjen storflom. Den sistnevnte flommen vakte stor oppsikt i hovedstaden og andre steder. En søndag da vannet sto på det høyeste, kom det over 12.000 mennesker for å se på. Et par dager etter kom kong Haakon, og han besøkte flere hus for å studere ødeleggelsene. Det ble holdt innsamlingsaksjoner for å hjelpe de flomherjede, men til tross for all oppmerksomheten som ble vist fra myndighetene, ga ikke staten ett eneste øre i erstatning.

De neste store flommene kom i 1916 og 1927. Begge gangene steig vannstanden ca. 6 meter over vannmerket. På nytt gjentok historien seg: Volla og Nesa ble satt under vann, sagbrukene og de andre fabrikkene stanset, og folk flyttet ut fra husene sine. Skuelystne mennesker fra områdene rundt kom for å se på, og stortingsmenn og statsråder kom på befarung. Det nye denne gangen var at det ble gitt erstatning til de flomrammede.

De siste store flomkatastrofene var i 1966 og 67. Nok en gang gjentok historien seg, men nå fikk innbyggerne skikkelig erstatning. Også ved disse anledningene ble det snakket om å sprengte ved

Mørkfoss, slik det ble foreslått i 1860. Disse sprengningene er nå utført, og vi får håpe at det aldri mer blir flom.

I 1995 ble det igjen varslet flom i Lillestrøm-området, og innbyggerne ble bedt om å evakuere. Det ble bygget flomvoller med hjelp av sandsekker, og vannet steg faretruende. Men flommen nådde ikke nivået fra 1966 og 67. Det kan tyde på at sprengningene ved Mørkfoss har hatt sin virkning. For flomprognosene tilsa at flommen i 1995 skulle nå 1967-nivå. Etter denne flommen, som det ikke ble noe av, har Skedsmo kommune bygget flomvoller rundt Lillestrøm. Forhåpentligvis vil ikke Lillestrøm bli rammet av en ny flomkatastrofe. I dag er flomvollene en fin turvei langs Nitelva.

Brannen i 1906

Det var også andre ulykker som rammet stedet. Mange hus var bygd meget ildsfarlig for det ble brukt sagflis til isolering. Det brøt ut flere branner, og f.eks. i 1880 brant to av sagene ned. Det tok flere dager å slukke brannen, for brannvesenet var dårlig utbygd og vanntilførselen fra Ryendammen i Sagdalen ble for liten.

Den verste brannen som noen gang har herjet i Lillestrøm, brøt ut St.Hansdagen i 1906. En feierluke i et hus i Nesgata hadde blitt stående åpen, og gnister føyk ut og tente på noe rask som lå i nærheten. Fordi det var helligdag, var vannledningen fra Sagdalen stengt av. Grunnen til det var at sagbrukene der oppe brukte fridagene til å fylle opp dammen med vann igjen, og da fikk ikke Lillestrøm tilførsel. Det var fremdeles noen vassager igjen i Sagdalen på den tida, og Ryendammen lå like nedenfor jernbanebrua, og vi kan fremdeles se rester etter dammuren

Den helgen brannen oppsto, hadde det vært kroningsfest i Trondheim. Norges første kongepar siden middelalderen ble kronet i Nidarosdomen, og de reiste fram og tilbake med tog. Folk i Lillestrøm hadde stått på stasjonen og hyldet landets kongepar, og sikkert tatt en velfortjent fest etterpå. Det tok over sju timer for brannen ble slukket, og det gikk med omtrent 40 bolighus i området Nesgata, Jernbanegata og Ekelundsgata, og i "Skrevet" mellom jernbanelinjene. På Nesa sto det igjen en halvannen kilometer lang ruinrekke etter nedbrente hus. Det ble med andre ord en tragisk slutt på feiringen av kongeparets kroning.

Brannen førte til at det ble satt fart i arbeidet med å fullføre det nye vannverket som var planlagt. Lillestrøm fikk ny vannledning fra Åmodtdammen i Rælingen, og det var et stort framskritt. Ikke lenge etter fikk stedet også eget elektrisitetsverk. Det ble også mer skikk på brannvesenet etter denne brannen.

Et litt spesielt minne etter ulykken er at det ble innført murtvang i strøket Jernbanegata - Fabrikkgata - Ekelundsgata og Nesgata for å hindre nye storbranner. Det er derfor vi finner så mange fine murhus i dette strøket i dag.

Skip og bygninger mm.

Dampskip, bygninger og minnesmerker

Vi har tidligere så vidt nevnt dampskipstrafikken på Øyeren i gamle dager. I sommerhalvåret hadde stedet god forbindelse med bygdene rundt sjøen. Passasjertrafikken ble besørget av dampskipet "Strømmen" som hadde brygge på utsiden av jernbanestasjonen. Vanligvis gikk dampskipet fra Lillestrøm på tirsdag, torsdag og lørdag klokka 10.30 om morgenen, og kom tilbake kl. 15.00 neste ettermiddag. Skipet lå natta over på Sandstangen i sørenden av sjøen.

Noen ganger ble det arrangert søndagsutflukter til Sandstangen med middag på turisthotellet der, og disse turene var meget populære. De skom skulle ha middag på Sandtangen meldte fra om det på båten, og når den nærmet seg brygga, fløyten kapteinen like mange ganger som det var bestilt middag. Da fikk kokken tid til å forberede måltidet.

En annen fritidsbeskjeftigelse var fotballsparking. Den første fotballplassen het Tærudløkka, og den lå på Nesa like ved det nåværende sjukehuset. En kjøpmann som het Tærud, eide plassen. Han dreiv forretningen der hvor sjukehuset står nå, og han bygde også Tærudgårdene som ligger like ved den gamle banen. Det er nå bygd leiligheter på området.

Sjukehuset ble bygd i 1922. Det var først kommunalt, men det er nå underlagt Sentralsykehuset i Akershus på Lørenskog.

Lenger ut på Nesa ligger Dynea Industrier A/S, Lillestrøm fabrikker, som er det offentlige navnet på det som vi oftest kaller Guldhaug. Dette navnet skriver seg fra fabrikken i Drammen som opprettet avdeling på Lillestrøm i 1949. De overtok da bygningene etter Lillestrøm Cellulosefabrikk som var i drift fra rundt 1910 til 1940.

Kirken

[Lillestrøm kirke](#) ble innviet i 1930. Det store, fine kirkebygget vakte oppmerksomhet da det ble bygd, fordi det var en av de første moderne kirker som ble reist her i landet.

Alterbildet er malt av Henrik Sørensen som en gave til Lillestrøm hvor han selv vokste opp. Den lyse, nordiske skikkelsen gir et nytt og moderne bilde av Kristus. Sørensen har malt lignende bilder i flere andre kirker i Norden.

Alterets bronserelieffer som fremstiller de store høytidene jul, pinse og påske, samt relieffene på døpefonten og skulpturene av de fire evangelistene på prekestolen, er lagd av billedhuggeren Trygve Dammen. Han har også tilknytning til sagbruksmiljøet i Lillestrøm, og han har mottatt stipend fra det fondet sagbrukseierne opprettet da kommunen kjøpte Bruksskolen i 1918.

Før kirken ble bygd, ble bedehuset brukt som kirke. Bedehuset er det eldste forsamlingshuset i Lillestrøm. Det er planer om å rive det og bygge nytt.

Et annet gammelt forsamlingshus er "Arbeidersamfunnet" i Voldgata. Det er opprinnelig en arbeiderbolig fra Nesa som ble flyttet og gjort om til møtelokale. Her holdt bl.a. Bjørnstjerne Bjørnson taler i 1880-årene, da han var sterkt opptatt av arbeidernes stilling og kår.

Kinoen

Lillestrøm kommunale kinoteater ble bygd i 1926. Kinoen har 800 sitteplasser, og det er imponerende at kommunen klarte å reise dette store bygget i tjueårene.

Den videregående skolen

Alt i 1884 ble det startet en privat realskole, eller mellomskole som det het da, i Lillestrøm. Den ble overtatt av kommunen i 1923, og i 1950 flyttet den inn i nybygget i Gjerdrumsgata. Her var det realskole og gymnas i mange år, og etter den nye ordningen heter gymnasene i dag videregående skoler.

Til skolen hører også den fine aulaen som har plass til 700 mennesker. Maleren [Henrik Sørensen](#) har skjenket en rekke store malerier til skolen, og disse bildene gjør aulaen til et flott kunstgalleri. Henrik Sørensen har selv sagt for spøk at han ga bildene for å erstatte all den ugang han hadde gjort i oppveksten, men hvis disse verdifulle kunstsakene skulle være erstatning for rampestreker, så måtte han ha herjet verre enn brannen i 1906!

Ved samme skole er det samlet kunstverk av flere andre kjente kunstnere. I aulaen er det tre relieffer av Dagfinn Werenskiold og en skulptur av Ørnulf Bast. På skoleplassen er det en skulptur av Frans av Assisi, og midt ute på plenen står det en skulptur av Kjeld Rasmussen som forestiller en ung gutt.

I 1973 ble det reist et minnesmerke over lyrikeren, journalisten og kommunalpolitikeren Asbjørn Dørumsgård (1887-1968) fra Rælingen. Bysten er utført av billedhuggeren Ragnhild Butenschøn fra Enebakk.

Som takk for den gavmilde holdningen Henrik Sørensen viste ovenfor Lillestrøm ble det reist et minnesmerke over ham ved siden av kinoen. (Nå Lillestrøm kultursenter.) Skulpturen er utført av Ragnhild Butenschøn.

I Lillestrøm er det to minnesmerker over de falne fra siste krig. Romeriksmonumentet er reist over de falne fra Romerike. Det står like ved den videregående skolen. Minnesmerket ved Solplassen utenfor kirken er over de falne fra Lillestrøm. Begge disse monumentene er lagd av Trygve Dammen, som også har lagd Olavsbautaen og skulpturen i Stasjonsparken på Strømmen.

I dag er Lillestrøm et moderne industrisenter med Storgata som den sentrale forretningsgate. Denne lille oversikten har vist at det ligger mye slit og arbeid bak den utviklingen stedet har gjennomgått. "Romerikes hovedstad", som stedet ofte kalles, kan være stolt av sin historie. Hva framtida skal bringe, ja, det er det opp til oss som er unge i dag å avgjøre!

LILLESTRØM-SANGEN

Mel.: Vi ere en nasjon vi med.

Hvor kan du møte noe sted
slikt arbeid, liv og røre?
Fra dagen gryr til sol går ned
når larmens brus ditt øre.
Her suser høvl, her synger sag,
her klinger hamrens rappe slag,
ja, hver en strevsom arbeidsdag
er samme sang å høre.

Her stråler ingen gyllen prakt,
men det gir større styrke
å se den skjønnhet som er lagt i folkets jevne yrke,
å se de barn som vokser frem
av denne byens mange hjem
ja, må det også unnes dem,
det samme strev å dyrke.

Se moseveiens bjerkeflor,
kjenn duft fra alle haver,
når der gror frem av frodig jord,
all verdens gyldne gaver.
Og se når elven som et smil
bær hilsen hit fra mange mil
se byen i vår strev og hvil
når somrens blomster laver.

Hit kommer bilers tette rad,
en ferdsel uten like -,
vår by er blitt en hovedstad
for hele Romerike.
Her er det trygt og godt å bo,
her skal vår fremtids velferd gro!
I dette ønske, denne tro:
For Lillestrøm et hurra!

Arne Paasche Aasen

Litteratur om Lillestrøm

Mye av det stoffet som er referert i dette kapitlet, vil dere finne mer utførlig omtalt i den nye Lillestrøm-boka. Siden boka ennå ikke foreligger i bokform, er det umulig å henvise til sidetall. Men boka vil bli oversiktlig med mange diagrammer og bilder, slik at de som vil vite mer om stedet, kan lese der.

Boka det siktes til ovenfor er Harald Hals: Lillestrøms historie bind I og II

En annen bok som gir en god innføring i Lillestrøm historie er "Visste du at TARZAN kommer fra Lillestrøm?" av Børre Tosterud og Tom Klemetsen. Utgitt av Fagerborg Hotell 1998.

En annen bok som gir en god skildring av Lillestrøm for hundre år siden er "Kjersti fra Lillestrøm" av Hilda Stjernesund. Utgitt av Lillestrømfondet i 2004.

Vi henviser også til del 3 i dette opplegget hvor det er et intervju og flere artikler om Lillestrøm.

Ellers er det stoff fra sagbruksmiljøet i boka "Arbeidsfolk forteller fra sagbruk og høvleri", som er kommet ut i Norsk Folkemuseums serie på Tiden forlag. På s. 149-169 er det skrevet om Lillestrøm.

Dessuten finner en stoff i følgende småhefter: "Skedsmo arbeiderparti 60 år", "Lillestrøm-jubileet 1958" og "Lillestrøm er stedet".

I anledning Lillestrøm kommunes 25-års-jubileum i 1933 ble det gitt ut en liten bok av K. M. Nordanger som gir en god oversikt over den første tida i Lillestrøms historie.

SKEDSMOFOLK FORTELLER

Les gamle Skedsmo-beboeres egne historier, for eksempel:

- Arnt Karterud forteller om sin oppvekst på Skedsmokorset, da det bare sto noen få hus der. Ett var hvilestue for folk som skulle til Oslo med hest.
- Tidligere ordfører Trygve Amundsen har fortalt mye spennende om hvordan det var å vokse opp i "Flisbyen". Han lekte og spilte fotball på måsan, ikke helt uten risiko.

INTERVJUER OG ARTIKLER

Intervjuene i denne avdelingen ble gjort på midten av 1970-tallet, og de som er intervjuet er døde nå. De har alle bidratt med verdifulle opplysninger om Skedsmos historie, og vi gjengir intervjuene slik de sto på trykk i utgaven fra 1976. Der hvor de omtaler bygninger som nå er revet, har vi satt inn en parentes for å angi hvor stedet er. Ellers har vi ikke gjort forandringer.

Stalsberg for hundre år siden

"Dagliglivet på Stalsberg ved århundreskiftet"

Dag Helge Eid skrev i 1971 en særoppgave om Stalsberg gård mens han gikk på Lillestrøm gymnas. Oppgaven inneholdt blant annet et intervju med Anne Marie Holmsen som bodde på gården. Hun er død nå, men vi gjengir intervjuet med henne med intervjuerens og familiens tillatelse.

Dagliglivet på en gård av Stalsbergs størrelse var ved århundreskiftet svært forskjellige fra det det er i dag. På denne tida var det en bordsetning på ca. 25 personer ved hvert måltid.

Fr. Holmsen forteller at det var stor forskjell mellom tjenestefolket og herskapet, og det var utenkelig at de skulle sitte til bords sammen. Huset hadde fast tjenerstab, men i onnetidene måtte de tilkalle mer hjelp, og bordsetningen ble enda større.

På gården var det kokke, stuepike og guvernante. Kokka hadde til oppgave å tilberede og lage maten. Stuepiken skulle holde orden i huset. Hun dekket og stelte med bordene, og passet på at det var fyr i ovnene. Guvernanten skulle ta seg av barna, kle på dem, hjelpe dem ved bordet, leke med dem og lære dem dannelsen. Den kjente forfatterinnen [Ragnhild Jølsen](#) fra Enebakk var i en tid guvernante for Anne Marie Holmsen. Hun var kusine til barna på Stalsberg, og foreldrene hennes giftet seg på den gården i 1859. Festen var samtidig innvielsesfest for den nye hovedbygningen på Nordre Stalsberg.

Ragnhild Jølsen var en stor original, men samtidig snill og flink. Hun lærte barna mye, både av livets lykke og tidens dannelsen, og alle barna var svært glad i henne. Dette var selvfølgelig før hun fikk sitt gjennombrudd som forfatterinne.

På mitt spørsmål om hva fritiden ble brukt til, får jeg et smil og en liten latter til svar. Fritid var et nesten ukjent begrep på den tida. Ei kokke på Stalsberg skal engang ha sagt: "Den eneste fritid jeg har, er begravelse og gudstjenester."

Barna hadde selvsagt sin fritid til de nådde den alder at livet begynte å stille krav til dem. Frk. Holmsen forteller at de til stadighet fikk høre at de skulle gjøre nytte for seg og ikke bare leke. De fikk også snart sine plikter. Anne Marie Holmsen begynte med veving, og hun ble meget dyktig. På veggen henger et diplom som er tildelt henne for førsteplass i en vevekonkurranse.

Når julen nærmet seg, begynte en hektisk tid på gården. Slaktinga tok til, og kjøttet ble saltet ned og lagret for juleselskapene og vintermånedene. Dette var gavmildhetens tid, og alle husmennene og tjenerne fikk sitt.

Siden var det baking, og kjøkkenet ble forvandlet til et eneste stort bakeri. Foruten brød og forskjellige julekakesorter, ble det også bakt lefse og flatbrød. Flatbrødet ble lagt i store stabler på stabburet, og det varte til langt ut på våren.

Til jula hørte også ølbrygging, og det ble brygget flere svære tønner med øl som gikk med i de svære selskapene. På julaften begynte julefeiringa. Da var som regel familiene samlet hver for seg. Første juledags morgen samlet folk seg til ottesang i kirken klokka åtte. Alle hadde sin faste plass, og på de fremste plassene satt gårdeierne og andre fremtredende personer i bygda. Husmenn og tjenere satt bakerst, og på den tida satt alltid menn og kvinner på hver sin side. Folket på Stalsberg reiste til Lørenskog kirke, og turen dit kunne være bitende kald en juledags morgen.

Annen juledag begynte juleselskapene, og alle gårdene hadde sin omgang. Når gjestene kom til gårds, var det en stemning og et skue uten like. Oppkjørselen var kantet med fakler som kastet sitt flakkende skjær over den hvite snøen, og dombjellene og hestehovenes slag mot den harde isen

hørtes på lang lei. Så svingte sledene inn oppkjørselen, og gjestene ble hilst velkommen av vertskapet. I sledene satt alle innpakket i svære pelser og fotposer, og tøyet ble lagt utover golvet i gangen for at det skulle holde seg varmt til gjestene skulle hjem. I stuene ble det spist, drukket og danset, og ute i drengestua satt kjørekarene. De fikk traktement som ble bragt ut til dem, for det var som for nevnt, utenkelig at herskap og tjenere kunne være sammen i festlig lag.

Rundt nyttår var det julebukkenes tid. Disse julebukkene var gjerne barn av husmenn eller fra familier som bodde på gårdene. Når julebukkene kom til gårds, skulle man gjette hvem det egentlig var. Dette var til stor moro både for voksne og barn. Når maskene falt, fikk julebukkene sin belønning i form av kaker og annet godt. Så bar det i vei til neste gård! På nyttårsaften hadde man selvsagt også gudstjeneste. I motsetning til ottesangen første juledag, ble denne gudstjenesten holdt midt på natta når det nye året ble ringt inn.

Det var også fester på gårdene utenom julefeiringa. Vi har tidligere hørt om bryllupet til Ragnhild Jølsens foreldre på Stalsberg. I slike selskaper ble det ikke spart på noe, og det ble slaktet og bakt lang tid i forveien.

Da barna vokste opp og kom i konfirmasjonsalderen, begynte de å gå for presten. "Den gang var det alvor", presiserer frk. Holmsen. "Det var slett ikke alle som var sikre på om de ble konfirmert. Hvis de ikke kunne katekismen til overhøringen, så ble det ingen konfirmasjon".

En storgård på den tiden kunne ikke drives uten husmenn. De hadde sin lille plass under storgården hvor de kunne dyrke sin egen jordlapp. Til gjengjeld måtte husmennene hjelpe til på gården på bestemte dager i uka. I onnetidene var de på gården hver eneste dag. Da ble det holdt bordsetning til alle husmennene, gårdsguttene og annen leid hjelp.

Mange navn i Strømmen stammer fra husmannsplasser som lå under Stalsberg, Guldal, Vassøyholtet, Stalsberghagen, Gislebakken, Frydenlund og Kastellet for å nevne noen.

På stallen stod det fem hester som ble brukt flittig. Husbonden hadde også sin egen ridehest.

Anne Marie Holmsen forteller at hun kan huske husmennene som var satt til å frakte produkter til byen. De lesset på til seint på kveld og kjørte fram og tilbake på natta med hest. Det var mest høy som ble fraktet på denne måten, og Akershus festning og byens grosserere var de største avtagere av høyet.

Utover på 1900-tallet begynte husmennene å minke i antall. Etter 1920 var det praktisk talt ingen igjen. De kjøpte plassene sine og ble selvstendige bønder.

Slekten Holmsen kommer fra Ekeberg i Enebakk hvor Ragnhild Jølsen vokste opp. Det er i dag 7. generasjon som sitter på Nordre Stalsberg, Anne Marie Holmsens bestefar, Holm Holmsen, som var født i 1805, eide en tid Lørenskog kirke. Han ble kalt for kirkepave, og det fulgte visse plikter med dette. Blant annet skulle han sørge for at det var brød og vin til altergangen. Derfor ble det stekt alterbrød på Stalsberg som ble bragt ut til kirken på lørdag før gudstjenesten. Kommunen overtok både Skedsmo og Lørenskog kirker i 1856.

På Stalsberg henger det et jern som ble brukt til steking av alterbrødet. Det er merket 1760 og ligner et gammelt krumkakejern.

Det er mange gamle og fine gjenstander på gården, men det er også noen merkelige sagn som er knyttet til Stalsberg. Frk. Holmsen blir alvorlig når hun forteller om dette. Hennes bror, Johan Holmsen, har flere ganger sett et ektepar sittende på altanen på Stalsberg, lenge etter at de begge var døde. Ekteparet vanket mye på gården, og det virker som de har likt seg godt der! Johan Holmsen skal også ha sett sin egen far gå igjen, og han var kledd i sine arbeidsklær.

I dag ligger Stalsberg-gårdene omringet av to store slangeblokker, men de har en gang vært storgårder, noe som går fram av dette intervjuet. Stalsbergs historie er nøye knyttet til Strømmens historie, og det er viktig at vi kjenner til dette kulturminnet.

Strømmen ved begynnelsen av dette århundret

"Vi hadde det aller nødvendigste"

Vi har besøkt Sigurd Solum som er oppvokst nå Strømmen. Han bodde i Skolegata, midt mellom Ekra og Petersborg, men på andre sida av veien. Smibruket Ekra står ennå, men vi regner med at mye er forandret, og vi spør først hvordan vegene så ut i Solums barndom.

- Det var i grunnen bare Gamle Strømsvei som ble holdt skikkelig i stand, svarer han. Der ble det lagt på kult av en veivokter, men de andre veiene ble det ikke gjort noe med. De ble bare kjørt til uten at de tok bort leire og matjord. Om vinteren snødde de igjen, og så fort det ble hardt nok, kjørte de med hest og slede oppå snøen. Men det var verst om våren, for det tok lang tid for veiene ble tørre igjen. Folk måtte beregne god tid til toget, og ofte måtte de gå lange omveier.

- Men ungene trivdes vel i søla?

- Det skal jeg si deg, ler Solum, det var ikke vi som led på grunn av de dårlige veiene! Vi lagde store demninger om våren. På den tida var det skikkelige vintre med masse snø, og den forsvant i løpet av fjorten dager i april, så da ble det reine flommen. Jeg husker forresten en jul det ikke var snø. Det var i 'L924. Da var jeg heldigvis voksen, for det ble ikke mye av julestemning det året.

- Men tilbake til Gamle Strømsvei, fortsetter Solum, det var ikke mye til vei det heller. Den ble tråkket ned langs midten av hestene. Mange ganger når jeg gikk hjem fra Lørenskog sammen med foreldrene mine, forsøkte jeg å gå i blinde, og det gikk fint an å følge fordypningen midt i veien med øynene lukket.

- De første veiene var altså stier som ble tråkket til og utvidet etter hvert. Kan du huske noen av disse gamle stiene?

Solum ber meg vente litt, og så kommer han tilbake med et stort kart som han har tegnet over gamle Strømmen. Han beklager at målestokken ikke er riktig, men intervjueren er mer opptatt av at alle husene er tegnet inn etter hukommelsen, slik det så ut rundt 1910.

Ved Ekra har han tegnet inn to gangveier, en over Nyjordet, som det forresten alltid har hett der, og en over Nordlijordet mot Strømsalléen. Den første munnet ut i Gamle Strømsvei omtrent der hvor Stalsberg skole ligger i dag, og ble mest brukt av folk som skulle til "Trevar'n". Den andre gikk fra Ekra og over til Kastellet som ligger akkurat i svingen ved Gamle Strømsvei. Den ble brukt av folk som skulle til Lillestrøm, og de fortsatte videre ned Kastelldalen eller Strømsalléen. Denne gangveien ble kalt for "Randa", og på begge sider av den vokste det lauvtrær, så den så kanskje ut som ei rand over Nordlijordet.

- Vi har hørt at dere lagde demninger om våren, men hva lekte dere med ellers?

- Om vinteren gikk vi på ski og skøyter, og det var jo nesten umulig å komme fram på noen annen måte. Vi kunne gå på skøyter til skolen, for det var bare holka langs veiene. Når mildværet kom, kunne vi ake på skaren, og vi suste nedover Nordlijordet på kjelkene våre. Det var nok av tumleplass på Strømmen i gamle dager!

- Hva gjorde dere om sommeren?

- Vi badet og fisket i Nitelva. Vi holdt gjerne til på Stranda ved Jenseberget, og jeg husker godt de tunge godstogene fra Lillestrøm som sleit seg oppover stigningen mot Sagdalen. De små lokomotivene spydde damp og trakk i vei, men halvveis i bakken måtte de stanse, og så tutet de i fløyta for å tilkalle hjelp. Snart etter kom det et hjelpelokomotiv fra Lillestrøm som dyttet bak, og vognene sneik seg opp til slutt.

- Men for å vende tilbake til de voksnes verden. Når fikk dere elektrisk lys på Strømmen?
- Det fikk vi i 1912, svarer Solum uten betenkingstid, for det er faktisk enkelte som husker årstall, og han er en av dem! Det var stasjonsmester Smith, som bodde i stasjonsmesterboligen ved Strømmen stasjon, som hadde alt utstyret. Dit måtte vi gå hvis vi trengte ledninger eller pærer. De hadde ikke slikt i butikkene.

- Når fikk dere innlagt vann?

- De fleste brukene hadde brønner, og på Ekra husker jeg at de hadde innlagt vann i fjøset, men ikke i våningshuset. Det var nok viktigere å sørge for kuene! Men i 1908 ble det gravd en vannledning fra Åmodtdammen og ned til Strømmen. Den ble gravd for hånd, og de fulgte sikkert bekken ned til Sandbekken. Men det var allikevel et godt stykke igjen! En sommer det var riktig tørt, det var nok i 1910, bestemte vannverket som var privat, at det skulle graves ei grøft fra Blåtjern og over til Åmodtdammen. Strømlingene tok det som en tur en lørdag ettermiddag, og det var ikke vanskelig å få med folk på dugnad den gangen. Den grøfta tror jeg er der den dag i dag, men den ble kanskje utbredt siden. - Hvordan så husene ut på den tida?

- Tidlig i Strømmens historie ble det opprettet en boligbank hvor folk kunne låne ca. 5000 kroner til eget hus. Det var nok til å komme under tak, og det var mange arbeidere fra verkstedet og trevaren som benyttet seg av dette. Jeg tror at dette har betydd mye for stedets utvikling, for folk fikk noe å stelle med. Tomta var gjerne på ett eller to mål. Folk dyrket poteter og grønnsaker. Mange hadde gris og høner, og vi plukket bær og kvist i skogen. På småbrukene dyrket de korn, og noen steder

hadde de kuer også, så jorda ble godt utnyttet. Jeg kunne våkne om morgenen og høre slåmaskinen som gikk ute på Nordlijordet. Det var mange jorder på Strømmen den gangen, og terrenget kom mye tydeligere fram. Jeg husker at jeg sto på Stalsberghagen og så ned på Sagdalen skole. Det er ganske stor høydeforskjell der, men det ser vi ikke så godt på grunn av all bebyggelsen. Vi hører knapt bråket i friminuttene der oppe nå, tenker jeg.

- Hvordan var levestandarden i din barndom?

Solum tenker seg litt om for han svarer, og intervjueren forsøker å forestille seg den gamle bebyggelsen på Strømmen. Små hus spredd utover jordene, uten veier med gatelys. På mørke vinterkvelder var det bare lyset fra vinduene som lyste opp. Stua ble ikke fyrst opp, for slik luksus hadde de ikke råd til, og de hadde bare én lykt som de flyttet med seg fra kjøkkenet til kammerset, ettersom hvor de oppholdt seg. Solum har tidligere fortalt om en lærer som kjøpte et tretti år gammelt hus på Strømmen. Den første vinteren fyrte han i stua, men da slo veggene sprekker som om huset var nytt. Det hadde nemlig aldri blitt fyrst i stua! - Vi hadde det aller nødvendigste, svarer Solum etter en stund. Jeg husker at mange ikke hadde råd til å kjøpe ski til femti øre hos skimakeren på Vestby, så det var ikke mer enn akkurat med penger. Både "treveren" og verkstedet gikk bra, så det var ikke mye arbeidsledighet. Vi betraktet oss i hvertfall ikke som fattigfolk, og det gjør jeg ikke i dag heller når jeg tenker tilbake. Folk var flinke til å utnytte jorda, så vi led ingen nød.

- Men alle arbeiderne hadde ikke eget hus?

- Nei, det var en del arbeiderboliger. Der hvor kirken ligger nå, lå Tørtberg. Da det ble revet, ble materialene brukt til Damhauggården ved Strømsveien. Det var forresten to små arbeiderboliger også på Tørtberg. De fleste som bodde der, jobbet på "treveren", og det var solide familier. De andre boligene var Aspelund i Skolegata og Tveitergården som lå like ved der hvor Rådhuset står nå. Det var stort sett bra mennesker som bodde der også.

- Hvor handlet dere?

- Som dere kanskje forstår, så drev vi nesten med naturhusholdning. Vi var ikke så avhengig av butikker som i dag. Men der var ett landhandleri, og det var Amb i Sagdalsveien. Der hang alt ned fra taket, slik det skulle gjøre på et skikkelig landhandleri i gamle dager. Folk kom med hest helt fra Lørenskog for å handle, og det var åpent så lenge det var folk i lokalet. Der fikk vi kjøpt mat, seletøy og kjørler, og jeg husker at moren min gikk dit hver lørdag ettermiddag. Men vi hadde også mange kremmere som gikk fast i Strømmen, og vi handlet med dem også. Vi hadde enkle spisevaner, og mange av skikkene hadde folk tatt med fra bygdene da de flyttet til Strømmen. Den største lekkerbiskken vi visste om, var fløtelaget på melka dagen etter at den var melket.

Hvordan var forholdet til naboene på den tida?

Det var godt samhold mellom naboene. Det var ikke så mye selskapelighet, men vi høstet juletreet sammen. Da var det sjokolade å få, og så var det gang rundt juletreet. Mannfolka pratet sammen om kvelden hvis det ikke var mye å gjøre. Når en ble syk, var det en selvfølge at de andre hjalp til. Kvinnene stelte barna for hverandre og hjalp dem som fikk barn. Utover dette var det ikke særlig omgang. Det hadde vi hverken tid eller råd til. - Kan du til slutt nevne noe som dere syntes var ekstra morsomt? - Det måtte være treskeverket som hvert år ble fraktet rundt på en diger damplokomobil. Det var Odin Vestby på Vestby gård som var leder for denne virksomheten, og vi fikk fri fra skolen om høsten for å hjelpe til med vannbæring og langing av halm. Treskeverket

trengte stort mannskap, for det var litt av en jobb å fyre opp dampkjelen, og lokomobilen kjørte seg stadig fast på de dårlige veiene. De små brukene brakte kornet til de store gårdene, og jeg tror at treskeverket er noe alle gamle på Strømmen husker. Etter at kornet var tresket, ble halmen kuttet opp og nyttet til kufor. Det ble kalt for hakkels. Kornet ble så kjørt til Gisledalen Mølle i Sagdalen hvor det ble malt til mel. Det var for det meste vinterrug som ble dyrket på brukene. Jeg husker godt at vi dro kornsekker fra Ekra ned til mølla på kjelke. Plutselig ler Solum: Veit du hva! En gang kom den store damplokomobilen til Ekra. Det året måtte det ha vært tørre veier, og så måtte Ekra ha hatt ekstra mye korn for ellers kjørte den jo bare til de store gårdene. Det var sikkert en stor ære for det lille bruket, og det virker som Solum et øyeblikk gjenopplever den stolte følelsen barna i Skolegata hadde over at treskeverket hadde vært i deres vei!

Melby og Skjetten

”Bjørkealléen til Melby og andre minner fra Skjetten”

Når vi ser bort fra de store og gamle gårdene rundt Skjetten, var det ikke så mange andre hus i området ved århundreskiftet. Langs Skjettenvegen lå det tre murhus som var bygget i dansk stil. Jordet, Fredheim og det vi i dag kaller Tschudihuset, er opprinnelig gamle sagmesterboliger som tilhørte Ryen, og husene er omtrent to hundre år gamle. Fredheim er påbygget og ombygget siden, slik at det i dag bare er Jordet og Tschudihuset som har bevart sin opprinnelige form.

Lenger opp i Skjettenvegen lå Evensrud og Øvre Ryen. På Øvre Ryen lå det et teglverk som ble kalt for Ryenverket. Det har også ligget et teglverk på stranda nedenfor Solvangen, og det ble kalt for Nordbyverket. Det ble nedlagt i forrige århundre, og det ligger bare noen steiner igjen på plassen. Andre plasser i området var Hella og Guldhaug, og over mot Lørenskog lå Bleien og Steinbekk. Disse to brukene ligger fremdeles fredelig til øverst i Hellavegen.

På Guldhaug som tilhørte Melby, bodde Gina og Karl Guldhaug i begynnelsen av vårt århundre. (1900-tallet) Bestefaren til Karl, Jens Guldhaug, kunne huske at ulvene pleide å sitte fra Brattsleppen, som er en liten fjellknaus ved Guldhaug, og helt bort til Lahaugmoen om vinteren. Det kunne ikke ha vært særlig hyggelig med ulvehylene så nære innpå seg, men det har aldri blitt fortalt at mennesker er blitt angrepet.

Det sentrale stedet på gamle Skjetten var Fredheim som var en stor gård på den tida med jorder der Breidablikk ligger nå. Eieren av stedet var grosserer Maurits Hansen fra Oslo, og han brukte stedet som sommerresidens. Når han kom kjørende i landauer med kusk fra Oslo, så gjaldt det å komme seg ut i grøfta. Det var en streng herre, men det sies også at han var snill, og det var mange folk i området som fikk jobb hos ham på gården, og han drev også et stort gartneri.

Kusken bodde i et lite rødt hus som ligger på den gamle eiendommen til Fredheim. Den eies nå av familien Wergeland. Her bor søskenparet Marie og Fredrik Stav, og det er de to som har fortalt oss om Skjetten. De er vokst opp på en av Stavgårdene, og vi har bedt dem om å fortelle litt mer om livet på gårdene. (Det røde huset er nå revet, og Marie og Fredrik Stav er døde for mange år siden.)

- Det var vel mye fint folk på Fredheim om sommeren?

- Ja, det er sikkert, svarer Fredrik. - Han holdt store selskaper, og gjestene kom selvsagt fra Oslo. Vi andre holdt oss langt borte, men kokkepikene passet på å samle litt rester som arbeidsfolket fikk etterpå, så de fikk litt glede av selskapene de også!

En annen ting jeg husker fra den tida, er at alle gartnere var svenske, hva nå det skulle komme av. Det var forresten et fint parkanlegg der.

- Men den største forandringen er Skjettenbyen, sier Marie. Der er det ikke til å kjenne seg igjen. Ryenbakken ligger igjen på toppen, men Nordbyhagen og Granberg og de andre småbrukene er forsvunnet.

- Men det som jeg husker best fra de områdene, fortsetter Marie, er den fine bjørkealléen som gikk fra Valstadbråten til Melby. Nå er det bare noen få trær igjen nede ved Valstadbråten, like ved siden av Grannevegen, men jeg skal si dere at den var et syn. Særlig om våren da løvet sprang grønt og friskt, men også om høsten med gule blader. Kan du tenke deg ei vogn som kjører opp

alléen med jorder på begge sider, spør Marie, og like etterpå rører hun med et smil at det var vanlig å avtale stevnemøter langs den vegen. Det kan vi godt forstå!

- Men tilbake til vegen. Var det slik at gårdene hadde ansvar for dem?

- Ja, svarer Fredrik, vegene var delt inn i roder, og hver gård hadde ansvar for sin rode. Det sto steiner i vegkanten med gårdsnummer på, og Stav hadde Skjettenbakken. Det var særlig snømåkinga som var slitsom. Vegvokteren kunne kommandere oss ut nesten til alle døgnetstider, og vi brukte hester med plog etter.

- Hva jobbet folk med ellers om vinteren, bortsett fra å stelle med dyra? - Vi drev med isskjæring på elva, smiler Fredrik, akkurat som om han aner at intervjueren aldri har hørt om den slags arbeid. Det har han da heller ikke, og Fredrik forklarer videre hvordan store isblokker ble sagd ut av isen og løftet opp med en stor tang.

- Det er et lite knep der, forstår du, sier Fredrik, det gjaldt å benytte oppdriften når du løftet, hvis ikke ble det altfor tungt.

- Men hva skulle dere bruke isen til?

Fredrik smiler overbærende:

- Du skjønner at det var ikke kjøleskap og frysebokser på den tida, så meieriet i Lillestrøm trengte is til å oppbevare melk med. Bøndene måtte levere en viss mengde i forhold til melkemengden, og meieriet hadde et stort ishus med masser av sagflis over som gjorde at isen ikke smeltet. Isen ble kjørt med hest, og det kunne være kaldt for både mann og hest nede på elva.

Om sommeren var det koseligere med elva, kan Marie og Fredrik fortelle. Det var vanlig med lange roturer, både til Nittedal og ut i Øyeren. Bade gjorde de på et sted som het Nøkleberg, ikke langt fra Nordby. Der hadde familien Selboe på Kjeller gård eget badehus. Damebadet lå lenger bort, for det var ingen som brukte badedrakt. Ved Nøkleberg var det passe djupt, mens det ellers var veldig grunt i elva. Men vannet var så klart, så klart....

Bading i Nitelva ca. 1935

Skedsmo Historielags fotosamling

- Hvor gikk dere på skole?

- Vi gikk på Gjellerås skole ved Valstadbråten. Det står en skolebygning der i dag også, men den er nyere. Vi hadde en mindre bygning som nå er revet. Læreren vår het Suphammer, og han var som lærere flest, streng og myndig.

- Og når dere var ferdige med skolen, så ble dere konfirmert?

- Ja, svarer Marie, og vi hørte til Skedsmo kirke som var den nærmeste før Strømmen kirke ble bygd.

-Hvordan kom dere dit?

- Vi gikk over Hvamgårdene som nå er borte, opp Brånåsdalen og forbi Vestvolden, forklarer Marie liketil, og intervjueren blir andpusten bare ved tanken. - Men det måtte da ta lang tid?

- Vi hadde hele dagen, smiler Marie, og så hadde vi med mat som vi spiste i Tatersvingen. (Der hvor Tandbergbakken er nå). Presten het Grimnes, og han er gravlagt på Skedsmo kirkegård. Det var også en annen veg til Skedsmo over Valstad og opp Holtvegen. De som gikk den, måtte bli rodd over elva av Margit på Valstad. Denne vegen var den vanlige før brua over Kjellerholen ble bygd.

Praten går litt fram og tilbake, og minner dukker fram. På en av Stavgårdene bodde det en smed som hette Jensen. Huset hans står der ennå, en liten brun stue like ut mot vegen på høyre siden

når en ser mot Hvam. Han var en meget dyktig hjulmaker, og det skal finnes trillebårer han har laget, som ennå er i bruk.

Alle de store gårdene hadde sager på den tida, Melby, Tærud, som hadde mye skog, og Luke. Lukesaga kan vi finne rester etter i bekken like nedenfor Bråtevegen. Den ble drevet av et vannhjul som var to meter høyt.

Det lå også en del husmannsplasser under disse gårdene. Til Tærud hørte Tærudtaje og Tærudenga. En av disse plassene kan en se langs skiløypa fra Lahaugmoen til Skjetten. Det er bare noen falleferdige hus igjen, men de gir et godt bilde av hvordan en husmannsplass så ut. (Dette var i 1975. I dag er det ikke noe igjen av huset.) Mer kjent er nok Lukenga som er speiderhytte i dag, og Tømte som hørte til Melby. Ovenfor Melby ligger det ei stue i dag som ofte blir kalt for Tømte, men det er ikke det opprinnelige stedet som lå litt nærmere Guldhaug.

Det er også naturlig at vi kommer inn på Stav pleiehjem (nå Stav gjestegård), for der har Marie jobbet som pleier helt fra hun var ung, og hun kjenner det stedet bedre enn noen annen. Men vi lurer på om de kan huske noe fra den tida det var fengsel der?

- Jeg kan huske at fangene ropte: "Kjøp tobakk til oss," gjennom vinduet, men vi hadde ikke noe forbindelse med dem. Det gikk en del historier om tidligere fanger. De kom gjerne utsultet ut, og særlig ille hadde det vært med ei kone som hadde sittet inne på grunn av tjuveri.

Den mest spennende historien handlet om den siste som ble henrettet på Skedsmovollen, i 1868. Det var vanlig at de dødsdømte gikk i en hvit lerretsdrakt den siste dagen de levde. Like før han skulle henrettes, hadde han fortalt til presten at det om natta hadde stått en stygg mann borte i kroken og sett på ham med et bredt flir: "Du syns du er fin nå," hadde han sagt og pekt på den hvite drakta. Folk var ikke i tvil om hvem den fremmede hadde vært.

- Er det andre historier om spøkelser og sånt?

Marie ymter litt om Bråtealléen, men Fredrik avviser ethvert rykte. Det er bare fordi det er mørkt der om kvelden at folk tror at de har sett noen, sier han. Men til gjengjeld kan Marie forsikre at det er helt troverdige vitner som har sett ei grisepurke med elleve unger som går igjen i Tæruddalen!

Men det mest fantastiske som skjedde i deres barndom, var de første flyene som gikk opp fra Kjeller. De stod på toppen bak Kuskerud på Stav, og Fredrik tok seg mange turer ned til rullebanen også. Han så flere fly som falt ned, og flyet til en som het Øen tok fyr i lufta en gang, men han kom seg ned før bensinen ble antent.

- Hvordan var levevilkårene på den tida?

- Det var ingen overflod med penger, svarer Marie, men vi sultet ikke. Det var mye slit og arbeid, og for dem som hadde gjeld i Hypotek-banken, kunne det bli harde avdrag. I tretti-åra ble det mye arbeidsledighet, så det var ikke så greit bestandig.

Det er mange lyse minner, og Marie forteller om turene til Strømmen stasjon over Bråte. Den smale, gamle veggen gikk i skogkanten, og det var fredelig der en søndagsmorgen. Lerka sang over Bråtejordet, og det passet bra med en hvil ved furua, for der er det så fin utsikt over Strømmen og Lillestrøm. - Har du forresten lagt merke til at den furua er helt bar på nordsida? spur Marie, og intervjueren må bare beklage.

Hvem har tid til å legge merke til slikt i dag?

Skedsmokorset

”Den gang fjortenåringen kjørte melk til byen”

Lengst nord i Skedsmo kommune mot grensa til Gjerdrum ligger noen gårder som danner ei lita grend for seg selv. Det er Myhrergårdene langs Kirkevegen, og Salerud, Karterud og Holm som ligger langs en gårdsveg som svinger fra den andre vegen ved begynnelsen av den lange sletta. Denne grenda blir kalt for "[Nordroa](#)". Vi har besøkt Arnt Karterud som har bodd her i over åtti år.

Han kan fortelle at i hans barndom sto det bare noen få hus på [Skedsmokorset](#). Ett av husene var hvilestue for alle dem som reiste til Oslo med hest. Det var hesten som var det vanlige framkomstmiddelet på den tida, og han kunne fortelle mye om turene til Oslo med hest. På de stedene det er hus i dag, var det bare jorder eller skog. Der hvor Åsenhagen ligger, lå det et lite bruk som het Åsen, som er borte nå.

Det var ikke bare gårder på den tida. På Prestmosen, der hvor det er industriområde i dag, lå det en torvstrøfabrikk. Den ble kalt for Prestmåsan torvstrøfabrikk, og der jobbet småguttene for 50 øre pr. dag. Det var også mange av dem som bodde på de små brukene, som jobbet der. Om høsten stakk de ut torv i firkanter som ble stablet på en spesiell måte. Fire stykker ble satt mot hverandre som vegger i ei kasse, og på toppen la de den femte som tak. Slik sto torvbitene til tørk til langt ut på sommeren. Da ble de fraktet inn i fabrikk og malt opp til torvstrø. Dette ble brukt som gjødsel. En del ble solgt til Oslo hvor folk strødde det i utedoene sine. Det morsomme er at disse utedoene ble tømt på Oslo renholdsverks tomt ved Sørums gård, ikke langt fra Lundsovergangen, slik at torvstrøa havnet nesten der hvor den var tatt fra! Møkka ble kjørt med hest fra Oslo, og det luktet over hele bygda når dotømmerne kom kjørende.

Torvstrø fra fabrikk ble kjørt til Leirsund. Det var stor trafikk på Leirsund stasjon den gangen. Det gikk et sidespor fra sandtaket på Berger, og Karterud kan også huske at noen bygde en taubane fra sandtaket og til stasjonen, men den var ikke så lenge i drift.

I begynnelsen av vart århundre ble det bygget meieri og handelsbygning på Skedsmokorset. Handelsbygningen sto der hvor Samvirkelaget har butikk nå, men den sto mye lenger ut i krysset.

I krysset mellom Trondheimsvegen og vegen mot Nittedal, der hvor det ligger en nedlagt bensinstasjon nå, bodde smed Håkonsen. Han hadde smie der, og i annen etasje bodde det en hjulmaker. Her var det mye trafikk når bøndene skulle sko hestene sine eller reparere redskapen. Det kunne være lang ventetid, og det ble mye prating.

I Kroken ikke så langt unna Salerud, bodde det noen skreddere. En av dem hadde vært i Danmark, og så langt hadde ingen andre vært på den tida. "På mine reiser", pleide han ofte å si, og det var nok ikke fritt for at han var litt kry.

Nærmere Gjerdrumsdelet var det et garveri som behandlet huden etter at dyrene var slaktet. Om høsten gikk det skomakere rundt på gårdene og lagde støvler av huden. Vi ser at bøndene hadde alt det de trengte i nærheten. Men når de skulle selge noe, korn, grønnsaker eller dyr, så måtte de inn til Oslo og stå på torget.

- Vi gikk barbeint hele sommeren til langt ut på høsten, forteller Karterud.

Men så kom skomakeren til gårds, og da fikk vi hvert vårt par med støvler.

Dem sleit vi ut i løpet av året.

-Det var kanskje ikke så gode forhold den gangen?

- Nei, vi hadde nok mat, men det kunne være dårlig med klær. Du må huske at det var mange unger bortover.

- Hva var det som var morsomt i din barndom? -Å, det var når du fikk kjøre melk fra meieriet til Oslo. Jeg begynte med det da jeg var en 13-14 år. Vi måtte kjøre om natta, for vi skulle være på meieribolaget før klokka 6 om morgenen, og på vegen inn skulle vi levere melk til butikkene i Aker. Vi brukte to hester, og vi kunne ta opp til 24 spann på 50 liter.

- Fikk dere godt betalt for turen? Men hvis det var mye snø og dårlig føre, så kunne vi ikke ta så mange spann, og da ble lønnen dårligere.

- Fortell om en slik tur.

- En vinterkveld gikk jeg forbi meieriet, og da ropte meieribestyreren på meg og sa at jeg måtte kjøre etter de andre som hadde reist i forvegen. Klokka kunne være sånn ti om kvelden, tenker jeg.

- Men da var det vel mørkt å kjøre over Gjelleråsen? - Ja, det veit du det var, ler Karterud, men det var hverken folk eller dyr ute på den tida av døgnet, så det var ikke noe å være redd for. Det var verre med snøfonnene som lå i vegen, og det var en stri jobb å måke seg gjennom.

- Var det kaldt midtvinters?

- Vi måtte gå mye ved siden av hesten, så vi holdt da varmen. Vi ser for oss hvordan Karterud måtte kjempe seg gjennom snøfonnene i stummende mørke. Den gangen hadde Trondheimsvegen bare én kjørebane. Den bestod av pukkestein og sand, og midt etter var det spor etter hesten med hjul- eller sledespor på hver side. Vi lurte på om noen fjortenåringer hadde klart

den turen i dag? - Men det måtte da være veldig slitsomt? - Å, ja, men du sov godt natta etter da, veit du. Det var forresten hvilestue på Bonkaldenga i Aker, eller Grorud som vi sier i dag. Der tok jeg igjen de andre på den turen jeg snakket om, og det var godt, for på Tonsen hadde vegen fyki helt igjen. Den gangen hadde jeg ikke med mer enn 8 spann på grunn av de vanskelige forholdene, så da kan dere selv regne ut hvor mye jeg tjente.

- Og disse turene syntes du var morsomme?

- Det var noe av det likeste jeg var med på det, for da kom jeg da litt ut og opplevde noe. Ellers var det å jobbe på gården når jeg ikke var på skolen. Det var alltid noe å gjøre, og alt måtte gjøres med handkraft. Det var ikke mange åra vi fikk lov til å være barn, så vi ble fort voksne.

- Hvor gikk du på skole hen?

- Jeg gikk på gamle Tærud skole som ikke er den store, hvite bygningen ved Nittedalsvegen. Den ligger på andre siden av Midtskogvegen, og det er beboelseshus i dag. Der gikk vi annenhver dag. Det var ei skolestue med tømmervegger innvendig. Vi hadde en lærer som het Larsen, og han bodde på Tærud gård, som han forresten eide.

- Var han streng?

- Det var alle lærere den gang, og de hadde all makt. Han hadde risepisk og stakk å denge med. Det var ikke fritt for at han gjorde forskjell. Gårdsunga var de grommeste, men han behandlet betalingsgutta hardt. Det var gutter som var plassert på gårdene hos fosterforeldre. De fant på mange streker, men de hadde det ikke så godt bestandig.

- Hvordan kom dere til skolen?

- Vi gikk om Korset, og det er omtrent 3 kilometer. Det gikk en veg fra Karterud gjennom skogen til Tærud. Den kom fra Gjerdrum og gikk videre helt ned til Nitsund der den kom inn på gamle Trondheimsvei. Den er det rester etter borte i skogen her. Men vi gikk om Korset for få følge med flere unger.

Så forteller Karterud om hvordan de først kriget med "Sibirkonga". Det var de ungene som skulle til Vestkroken, dvs. mot Solberg og Wærhaug. Etterpå var det krig ved Korset mot dem som skulle Trondheimsvegen videre mot Berger. Til slutt gikk ungene fra Nordroa hjemover og var gode venner. Det er tydelig at skolevegen ble benyttet til den leken de ikke fikk tid til hjemme.

- Denne krigingen var vel bare lek?

- Det kunne gå hardt for seg. Om vinteren var det snøballkrig, og om sommeren hendte det at vi brukte stein. Det var 15-16 nye elever hvert år, og små-skolen holdt til i annen etasje på småbruket Meskow som ligger rett over vegen (Ellingsrud i dag). Det var 4 klassetrinn tilsammen. 1. klasse gikk aleine, så gikk 2. og 3. sammen, 4. og 5., og 6. og 7. I skolestua var det også vaktmesterbolig, og kona vasket og fyrte.

- Hvordan hadde ungdommen det i bygda?

- Det var et ungdomslokale i Brånåsdalen like nedenfor Ellingsrud (Meskow). Der var det dans om lørdagene. Noen andre fornøyer seg fantes det ikke, bortsett fra hvilestua på Korset hvor det var kortspilling hver søndag.

- Hvordan var disse festene?

- Å, det var mye slagsmål og spetakkel, og politiet måtte være tilstede. Det hendte til og med at de brukte kniv.

- Hvorfor sloss de?

- Det var hele gjenger som sloss, og som regel var det mellom Lillestrømlinger og bygdefolket. Det var tjenstefolket i bygda som sloss og ikke gårdsfolket, så slåssinga hadde ikke noe med forholdet bønder og arbeidere gjøre. Det var nok heller jenter og fyll som var skyld i fiendskapen. Folk brukte mer handmakt i gamle dager, både i arbeid og i slåsskamp, så på den måten er det fredeligere i våre dager. Men det var selvsagt fredeligere fester den gangen også.

-Lengter du tilbake til gamle tider?

- Nei, sier Karterud, det er ikke mange lyse minner jeg har om barndommen. Det var slit og fattigdom. Nå sitter han i den lyse leiligheten med god utsikt over jordene, og fire barnebarn leker rundt ham. Det er en ny generasjon som vokser opp, og den har kanskje bedre grunn til å glede seg?

Sagbruksarbeidernes hverdag

Sagmester Adolf Amundsen fra Lillestrøm holdt dette kåseriet i radioen 8/5 1934. Han var født i Lillestrøm i 1875 og tilhørte den første generasjon av ekte Lillestrømlinger. Han gikk annenhver dag på Bruksskolen og begynte på saga som 10-åring. Adolf Amundsen var ivrig med i fagforeningsarbeidet, Arbeiderpartiet, Losje Concordia og musikklaget. Det er imponerende at de klarte å være så aktive etter 12-timers arbeidsdag på sagbruket! Vi lar en typisk representant for den første arbeiderbefolkning i Lillestrøm få ordet, og vi skal huske på at alt det han beskriver, er selvpoplevd. Vi gjengir dette med sønnens, Trygve Amundsens, tillatelse. Adolf Amundsen ville aldri selv ha tillatt at dette ble trykt, for han var en beskjeden mann. Desto mer hyggelig er det at dette fine kåseriet kan bli lest av oss som lever i dag!

Selv under høykonjunkturen var lønnen lav sammenlignet med hvad den var i andre fag. Dog var det en tid det var noenlunde trygt å være sagbruksarbeider. For selv om lønningene ikke lå på den høyde som nu, var der i almindelighet mer stadig arbeide.

Fra 80-årene og - man kan vel si - til nuværende krise, var iallfall høvleriene og kassefabrikkene, i almindelighet, i virksomhet hele året.

For de arbeidere, som har vært beskjeftiget med tømmerskuren, har det jo altid vært noe mere variabelt, fordi de store stedbundne, som fikk sit tømmer i vasdragene, for det meste kun var igang den tid på året, som elvene ikke var tilfrosset.

Men det kunde dog hende, at forholdene på trelastmarkedet år om annet var sådanne, at selv disse bruk hadde så store kvantum av tømmer, at man kunde holde skuren igang hele året.

Dette var naturligvis ikke tilfelle i andre år enn når det var billig tømmer å få kjøpt, eller når det var utsikt til bra priser på markedet. For på annen måtte kunne det ikke lønne sig, fordi det blev en betraktelig merutgift for bruket, når tømmeret skulde skjæres om vinteren. Ikke av den grunn at arbeiderne fikk mere for å skjære det, - nei, de hadde den samme akkord; men fordi det tømmer, som skulde skjæres om vinteren, måtte kjøres opp av vandet og lagres i lunner på land, for så atter å kjøres til bruket når det skulde skjæres. Dette blev, som enhver kan forstå, en betraktelig merutgift, og det hendte, som sagt, ikke ofte, at man gikk til sådanne ekstra utgifter.

Men selv om der ikke var noen tømmerstur, om vinteren, på disse større bruk i fornevnte tidsrum, så var det dengang, av flere grunner, tryggere forhold for disse arbeidere enn det er nu, i denne store arbeidsledighetsperiode. For det første var det meget almindelig, at der på de steder, hvor sagbruken var kombinert med høvlerier og kassefabrikker, blev sistnevnte avdelinger satt igang med yderligere ett skift - altså natt og dag. Og så blev det ledige sagmannskap beskjeftiget der, iallfall for de flestes vedkommende.

For det annet var det stor efterspørsel efter øvede sagbruksarbeidere ved de såkaldte transportsager, som skogeierne satte opp om vinteren på de forskjellige og mest beleilige steder i skogene. Dette arbeide varte det meste av vinteren og var gjerne årvist. Det blev naturligvis mange ganger lite hyggelige forhold å arbeide under på sådanne steder. Man måtte jo reise fra hjemmet og være borte - som oftest - flere uker, ja måneder, i trekk. Alt eftersom arbeidsstedet lå kortere eller lengere borte fra hjemmet.

Men det var ikke bare det å være borte fra hjemmet, som gjorde at forholdene på disse steder var ubehagelige og utrivelige mange ganger. Man kan jo lett tenke sig til hvordan forholdene var, når man har set et sådant saghus, som i almindelighet stod på en myr, eller ved en bekk i svarte skogen. Ja, jeg kaldte det et hus; men det er vel ganske sikkert en feil betegnelse. For det var i almindelighet kun lagt ett bordtak over sagbenkene og man kan jo tenke sig til hvordan et slikt arbeidssted kunde være under sterk snø, snevær og kulde. Men selv om forholdene på arbeidsplassen var slike, som nevnt, så gikk nok det, for slikt arbeide er både tungt og anstrengende, så man holder nok varmen under arbeidet. Selv om der ikke er noen vegger til å holde kulden ute. Værre var det å skaffe sig et noenlunde ordentlig losji på sådanne steder.

Lå for eksempel saga avsides og langt fra bygden og folk, og der ikke i nærheten var noen ledig tømmerkoie efter tømmerhuggerne, så måtte man selv sørge for å spikre sammen en hytte av bord og det blev i almindelighet ikke noe godt vinterhus. Ja det er mig fortalt, at en sagmester, som var velsignet med et nokså langt skjegg og som hadde et slikt losji, om natten mens han sov hadde fått skjegget fastfrosset til brisen som han lå på. - Ja, dette får man vel tro er en overdrivelse men at en slik hytte ikke var noe godt og varmt soveværelse, det kan man vel med sikkerhet gå ut fra. Og når dertil kommer, at når man er ferdig med det ganske tunge og slitsomme arbeid for dagen også er henvist til selv å lave sin mat og holde hytten ren, så kan man nok forstå, at der ikke blev så lang fritiden, eller noen ideelle forhold å leve under.

Men tross alt var det, som jeg for har nevnt, tryggere forhold sagbruksarbeiderne levde under før i tiden enn nu. Og det var da også meget almindelig og jeg kan vel nesten si at det var gjengs skikk og bruk - at en mesterplass eller annet arbeid som var noenlunde betalt, gikk i arv fra far til søn. Disse gutter blev jo også med årene meget godt øvet og oplært til sådant arbeid, sådan som

forholdene dengang var. Det var nemlig almindelig før arbeiderbeskyttelsesloven i 1892 trådte ikraft, at sagbruksarbeidernes sønner måtte begynde å arbeide på bruket i 10-11 års alderen.

Guttene opnådde da i den alder en lønn av 50-60 øre dagen. Det blev jo ikke så mange penger å få utbetalt på lønningsdagen, for man må huske på, at guttene i den alder også da hadde sin skolegang, så mer arbeid enn annenhver dag kunne man i almindelighet ikke regne med.

Det er et gammelt ord som sier, at penger kan også kjøpes for dyrt. Og i dette tilfelle har jeg erfart, at ordspråket taler sandt. For det kan vel ethvert menneske tenke sig til, at disse gutters skolegang ikke kunne få det ønskede utbytte. Det blev jo ingen rimelig tid, ja man kan vel nesten si ingen tid til å lese lekser eller gjøre noe annet skolearbeide hjemme. For den gang var jo arbeidstiden fra 6 morgen til 6 aften i ordinær tid, og det var dessuten svært ofte at høvlerier og kassefabrikker - nettopp de steder på bruket som guttene arbeidet på - gikk overtid til kl. 20.30 eller 24.

Det har mange ganger siden forundret mig, at foreldre og andre foresatte kunde tillate sådanne tilstande. Men det var vel naturligvis tiderne og de vanskelige økonomiske forhold, som arbeiderne også da levde under, som bevirket at denne ordning eller rettere sagt uorden, blev tålt så lenge som den gjorde. Forholdet ophørte jo ikke før det ved lov blev forbudt barn å arbeide i industrien.

Man er jo vant til at lover i det hele tatt møter motstand, og denne lov var i så måte ingen undtagelse. Den møtte både mismot og harme, henholdsvis fra arbeider og arbeidsgiver. Men det gikk jo heldigvis ikke så lang tid for man måtte innse dens berettigelse.

En sagbruksarbeiders daglige gjerning er både vanskelig og i almindelighet meget anstrengende og slitsom. Utviklingen og maskinteknikken har nemlig ført det derhen, at produksjonen er øket ganske betraktelig.

En høvelmaskin for eksempel, kan i dag høvle en 100 - 120.000 løpende fot bord på 8 timer, mot for en 30 å 35 år siden 20 - 22.000 fot på 10 timer.

Når man så får høre, at det omtrent er det samme antall arbeidere nu som da til å betjene maskinen, så antar jeg at lytterne førstår at arbeidspresset har øket meget voldsomt og det er for de fleste arbeideres vedkommende ganske slitsomt og anstrengende å arbeide ved en sådan maskin.

Den samme utvikling og det samme arbeidspress som her er nevnt om høvelmaskinen, er også tilstede ved de øvrige maskiner og arbeidsplasser i denne industri.

En sagbruksarbeider må også være meget aktpågivende og påpasselig i sit arbeide. Selv om han er sliten og trett, så det verker både i armer og rygg, kan han ikke forlate sin plass før en stedfortreder er skaffet. Gjør han det, så må i almindelighet også de øvrige arbeidere i avdelingen holde opp. Fordi et moderne høvleri eller sagbruk er ordnet på den måte at materialerne går fra den ene til den annen og enhver har sitt spesielle å gjøre.

Vi skal nu se litt på tømmerstokkens vandring fra maskin til maskin og fra mann til mann til den som ferdig høvellast eller kassebord blir lastet på jernbanevogn eller skib.

For i få mest mulig brukelige materialer ut av tømmeret, må tømmer-sortererne nede på elva dele tømmeret i forskjellige dimensjoner efter stokkenes størrelse. Forskjellen på disse dimensjoner er for det meste bare en 1/2 tomme i diameter. Man måler stokken et stykke inne på toppen. Men

sorteren kan ikke nøye seg med bare å måle stokkens diameter, han må også nøye legge merke til dens beskaffenhet forøvrig. For eksempel, er stokken svært rottykk, kan han kanskje ved å kappe den på midten eller på et mere lønnsomt sted, få en større dimension av rotenden. Og man vil på denne måte få et større kubikkinnhold av stokken enn ved å la den skjæres i sin hele lengde etter det mål toppen har.

Det er selvsagt også meget annet en tømmerdeler må gi akt på, men det vil ta for lang tid å snakke om alle detaljer. Når tømmeret er sortert, blir det fløtet inn i hver sine lenser - eller magasiner, som mange kaller dem. Når så en sådan linse inneholder et passende antall stokker, som da er av samme størrelse, blir den åpnet og stokkene fort inn til kjerraten, som førte dem videre opp til sagrammen. Sagrammen er en maskin som består av et opreist stativ, som innvendig er forsynt med stillbare geider, hvori så den egentlige sagramme er plassert. Inne i rammen plasserer så sagmesteren sagbladene - færre eller flere - alt eftersom hvor mange deler stokken skal skjæres op til. Dette arbeide må gjøres på en meget forsiktig og nøyaktig måte. Han må foruten å gjøre bladene godt fast, også rette dem godt inn og innstille dem efter den tykkelse som stokkens dimension tilsier ham at planker og bord skal ha.

Dette arbeidet med å innstille sagen tar sin tid og må selvfølgelig gjøres når den står stille, hvorfor man for å undgå å få for megen stopp i arbeidstiden, må sørge for å ha mest mulig av et slags tømmer om gangen.

En sagmester må også sørge for å legge stokken riktig i saga. Er for eksempel stokken kroket eller større på den ene side enn på den andre, må han ta hensyn hertil for å få mest mulig materialer ut av den.

Når så stokken har gått gjennom sagrammen og er blitt til planker og bord, blir disse av sagmesteren og hans hjelpegutt løftet over til kantsaga. Kantsaga er en maskin som består av et stativ med 2 stk. undervalser og 2 stk. overvalser og en fast og en løs spindel. Enhver av disse spindler er forskynt med hver sit cirkelsagblad, og den løse spindel kan av sagmesteren ved en ganske enkelt innretning, som kaldes skala, flyttes ut og inn til forskjellige bredder. Sagmesteren ved en sådan kantsag må ved sit øiemål bestemme hvor stor bredde han kan få ut av planken og instiller så saga derefter. Som man forstår er dette også et meget vanskelig og ansvarsfullt arbeide, som krever lang øvelse.

Det avhenger meget av hvilken øvelse han har til å holde saga i orden og til kunne bedømme materialene. Han kan jo, i tilfelle han er uøvet eller slusket til å utføre sit arbeide, skjære bort en masse materialer på dagen. Foruten at han må ha et skarpt øie, må han også være rask. Han kan ikke stå og studere lenge på f.eks. hvilken bredde han skal gi en planke. Han må nemlig holde unna sagrammene efter hvert som materialene kommer derfra; for hvis han ikke makter det, så stopper jo det hele opp, og produksjonen når ikke den høiden som den er utregnet til, og det at produksjonen går ned, er til skade både for eier og hele arbeidsstokken. Arbeiderne har nemlig akord og lønningene er overalt utregnet efter maskinenes fulle ydeevne.

Fra kantsaga går så materialene ut på et sorteringsplan hvor de forskjellige dimensjoner legges på hver sine trailer eller vogner, på hvilke materialene videre fraktes op i tomten for så å stables på sine respektive hauger for å tørkes.

De arbeidere som stabler plankene kaldes råsjauere eller dragere og har et usedvanlig hardt og farlig arbeid. De må på de fleste steder endnu bære disse rå og tunge materialer på aksla, ofte på

både lange og bratte kloppeganger. Disse kloppeganger består av to ved siden av hverandre sammenspirede planker, som lengde efter lengde blir lagt på trebukker - den ene høiere enn den annen, inntil man kommer i den høide plankestablen skal ha. Det skal en ikke liten øvelse til å utføre dette arbeidet, likesom man må være i besittelse av særlig store krefter og en god helse. På de mer moderne sagbruk og tomter har man heldigvis ophørt med å bære sådanne materialer. De har isteden anskaffet heisekraner til å utføre dette arbeidet. Og sjelden er vel noen maskin med mere rett satt i menneskets sted.

Når en plankestabel har nådd sin fulle høide, blir den tekket med bord og står da urørt inntil den blir tør og inntil den skal høvles. Taket blir da tatt av stablen og plankene atter lagt på traller, på hvilke de blir transportert inn til kappsaga.

Kappsaga er boltet fast til gulvet under en lang trebenk og består av et jernstativ med ramme og spindel. På sistnevnte er anbragt et cirkelsagblad. Rammen er anbragt på en mittakse, hvilket gjør at saga så og si balanserer og derfor er lett å løfte opp når planken skal kappes. Denne sag kaldes en balanse-kappsag og betjenes i almindelighet av to mann. Den ene måler og merker planken der hvor den skal kappes, den andre kapper. Her må også utføres et både hurtig og nøiaktig arbeide, skal lengdene bli riktige og ikke noe for meget kappes bort.

Fra kappsaga går så planken videre til kløvsaga. I denne sag benyttes også cirkelsagblade, men disse sagblade er av en annen type enn de tidligere nevnte. De er nokså tykke ved centrum og tynner av utover, så de er meget tynne i tennene. Dette er forat sagsnittet skal bli så lite som mulig, så at man skjærer så lite som mulig av planken bort i flis.

Når planken ved denne sag er kløvet op til bord, legges disse til høvelmaskinen hvor de blir høvlet til de forskjellige fasonger efter bestemt eksportmaler. Disse maler er like i alle land, hvor der eksporteres høvellast. Dette er naturligvis en stor fordel, især for kjøperne av lasten, for man kan jo av den grunn uten risiko komplettere sit lager fra hvilket som helst høvleri og land man ønsker. For materialene vil, uansett hvor de er levert fra, passe sammen med det som tidligere er på lager.

Når så materialene er høvlet, blir de av sorterereene sortert efter bestemte regler i flere sortemang. Derefter blir hver sort lengdesatt i sine respektive rum i bordhuset, eller om man vil lagerhuset. De tynnere materialer fra 3/8 - 3/4 blir i almindelighet bundet. Så blir materialene merket i den ene ende med en for hver sort bestemt farve og merke. Så er høvlasten ferdig til å lastes på jernbane eller skib.

Det som jeg tidligere har uttalt om sagmestere og øvrige arbeidere ved sagbruket, kan også - i særlig grad - sies om arbeiderne ved høvleriene og kassefabrikkene. Man må være både påpasselig og nøiaktig for ikke å ødelegge maskiner og materialer, liksom man må være ytterst forsiktig for ikke å forvolde ulykke over sig eller sine arbeidskamerater. Det har dessverre i årenes løp forekommet mange og tildels store - ja til og med ikke så få dødsulykker ved denne industri. Men takket være Fabrikktilsynsloven er ulykkene minsket i betraktelig grad.

Forholdene i sagbruksindustrien har nu i lengere tid vært meget vanskelige for arbeiderne. De fleste og delvis største sagbruk og høvlerier her i landet har nu i flere år ikke vært i drift. Og de få som er holdt gående, har i større eller mindre grad gått med innskrenket drift. Som følge herav har tusindvis av sagbruksarbeidere gått ledig år efter år, og den økonomiske stifling er blitt vanskelig for dem. Av de som ved hjelp av lån, f.eks. i Boligbanken, eller ved årelangt slit og sparsomhet har skaffet sig eget hus, har mange måttet se sine kjære hjem solgt ved tvangsauksjon. Andre, som på

det nærmeste hadde betalt pantegjelden på sine hus, har nu pånytt måttet pantsette dem, for å få noe å leve av, og har på denne måte fått en større gjeldsbyrde enn de noen gang tidligere har hatt.

Det er ca. 7000 sagbruksarbeidere her i landet. Den forutsatte akkordfortjeneste pr. time er i almindelighet for arbeidere over 19 år følgende:

Tomtearbeidere kr. 1.13 pr. time

Sagmestere kr. 1.10 pr. time

Høvelmestere kr. 1.07 pr. time

Hjelpegutter kr. 0.99 pr. time

Gutter under 19 år mindre.

Den gjennomsnittlige ukelønn ligger således under kr. 50.-.

Som lytterne nu antagelig har fått inntrykk av, har den nuværende krise rammet sagbruksarbeiderne ganske hardt. Det har dog nu i den siste tid vært antydninger til oppgang på det utenlandske trelastmarked, og vi har derfor fått et nytt håp på bedre tider for denne industri. Måtte dette håp nu bare ikke briste.

Lillestrøm i gamle dager

"Fra Foseidhjørnet til Måsåsvingen"

Tidligere ordfører i Skedsmo, Trygve Amundsen, er ekte Lillestrømning, født og oppvokst på stedet. Far hans, Adolf Amundsen, tilhørte den første generasjon av Lillestrømlinger som ble født i 1870-årene. Han ble siden sagmester og ordfører, og i samme hefte finner dere et kåseri som han holdt i radioen i 1934. Der forteller han om hvordan sagbruksarbeiderens hverdag artet seg. I dette intervjuet skal vi høre litt om hvordan det var å vokse opp i "Flisbyen" som Lillestrøm ble kalt på grunn av de store flishaugene som lå langs elva.

- Jeg gikk de første skoleårene på Bruksskolen, men flyttet siden over på Almueskolen fordi far min sluttet på saga. - Var det noen konkurranse mellom de to skolene som lå like ved hverandre i Kirkegata?

- Nei, det var ikke det for Bruksskolen var så mye større, så det var liksom hovedskolen.

- Hvordan var forholdene på Bruksskolen?

- Det var ikke innlagt vann eller kloakk på den tida, så det sto ei vannbøtte med øse i hvert klasserom, og den drakk elevene av. Det ble ikke vasket hver dag slik som nå, men de feide en gang imellom. Verst var det nok med det lange uthuset mot Voldgata, for der var det 10-12 utedoer på rad, så det kunne lukte temmelig ille av renna som gikk langs gata.

- Kan du si litt om hvordan det så ut på Lillestrøm? - Da får vi begynne med området rundt skolen, sier Amundsen. Bruksskolen lå ved siden av bedehuset, på den tomte hvor Telegrafverkets nybygg

står. På den andre sida av Kirkegata sto lærerboligen som er politistasjon i dag. To hus lenger ned i gata lå Almueskolen eller Kirkegaten skole, som den egentlig het. Mellom skolen og lærerboligen lå villaen til doktor Bjurstedt, og alle disse tre husene står fremdeles. (Deutgjør nå Gamle Lillestrøm.).

I lærerboligen bodde lærerne ved Bruksskolen, og helt på toppen holdt presten Thormodsæther til.

Utenfor doktorboligen, ut mot stasjonen, lå "Doktordammen". Storgata stoppet i svingen. Der fortsatte Stasjonsbakken opp langs kanten på dammen, og derfra gikk det ei bru over sporene. Det var før den nye stasjonsbygningen ble bygd.

Ved bussholdeplassen var det bare et stort jorde som ble kalt for Pedersjordet etter kjøpmann Pedersen, som hadde forretning i det store huset ved brua, som nettopp er revet.

Der hvor parkeringsplassen ved bensinstasjonen er nå, sto det ei bjørk som hadde tre stammer. Det er forresten synd at dette merkelige treet ikke ble fredet.

- Hvilke andre veier var det i din barndom, bortsett fra Storgata?

- Fra Rælingsbrua gikk Brugata bort til Brandvoldgata. På tvers av den gikk Voldgata, Torvgata og Nittedalsgata. Den siste stanset ved Selboesgata, og undergangen ved jernbanen i andre enden eksisterte heller ikke.

Utenfor dette området var det bare måsa, helt til vi kom til Volla hvor det var en del hus. Det var også i Furuskogen mellom Sigurdsgate og Kongsvingerbanen. Mellom de to jernbanelinjene var det litt bebyggelse langs Sørumsdalsgata, og det området kalte vi for "Skrevet". Det er ikke noe pent navn, smiler Amundsen, men det er jo jernbanen som skrever!

-Det måtte være rart med all denne måsan?

-Tja, svarer Amundsen, men den kunne brukes til mye den! Jeg husker godt at det var skøytebane omtrent der hvor Vollaskolen og parken ligger nå. Der hvor banen skulle være, ble det gravd et spatak ned i måsan, og så fylte man vann i forsengkningen. Det ble en alletiders bane, og der gikk blant annet Sigurd Mathisen, bror til Oscar. Andre kjente navn den gangen var Bjarne Frang og selvsagt Lillestrøms egne, Toverud-gutta, som het Hagen og Kasper til fornavn.

Og hva brukte dere måsan til om sommeren?

Vi lekte mye der, men det var en farlig lekeplass. Måsan var nemlig drenert, ikke i vanlig forstand, men det gikk to djupe renner over den. Den var der hvor Skedsmogata er nå, og den andre gikk høyere opp. Disse var fylt med vann så det var ikke særlig bra å falle ned i dem.

Men det var flere grøfter. Der hvor meieriet, trygdekassa og de andre husene rundt ligger i dag, var det en stor torvstrøfabrikk som hadde trallespor utover Måsan. Torva ble gravd ut i en meters dybde, og en halv meters bredde hvert år til hele teigen var utgravd. Vannet sto høyt i disse dikene, og særlig under flommen om våren.

Så forklarer Amundsen hvordan torva ble behandlet. Torvstrøfabrikken var en stor bedrift med mange arbeidere, og Amundsen jobbet der selv som gutt. Han kuttet bl.a. ståltråder som ble brukt

til ballene. Torvballene ble først lagt i trerammer, så ble de presset, og til slutt ble ståltråden surret rundt.

Amundsen husker godt hvordan arbeidet ble utført, og for å vise det enda klarere, tegner han raske skisser av tingene han beskriver. Det er ikke tvil om at han har godt grep på tegneblyanten, og han fortsetter med illustrere under resten av samtalen.

- En annen fabrikk som bør nevnes, fortsetter Amundsen, er garveriet som lå der hvor "Forbruker'n" er nå. (Rema holder tl der i dag.) Der sto det noen svære kar med bark og syre som huden ble lagt i. Denne barken ble stadig fornyet, og den gamle ble bare kastet. Den brukte vi som underlag på fotballbanen ute på måsan. Vi måtte flytte banen lenger og lenger ut etter hvert som bebyggelsen utvidet seg, for naboene klagde bestandig.

- Så dere spilte fotball den gangen også?

- Om vi gjorde! Det var flere gutteklubber og en for ungdommen, som het Rask, i min tidligste barndom. Den ble siden til LSK. Det var bane på Tærudløkka som ligger i nærheten av sykehuset. I dag har jernbanen spor for oppstilling av vogner på den gamle plassen. (Bolighus i dag.)

Ble det drevet annen form for idrett?

Jeg husker at det ble løpt 100 meter sprint på Gamletorget en gang jeg var smågutt. Det var forresten første gangen jeg så piggsko. Men fri-idretten slo ikke så veldig godt an den gangen. De to beste var faktisk fra Strømmen, og de het Smith og Amb. Men siden fikk vi jo både Lillestrøm Turn- og Idrettsforening og fri-idrettsklubben Minerva.

- Tilbake til Måsan. Det måtte vel være fristende å lekekrige ute i de lange skyttergravene?

- Ja, det er det klart vi gjorde, smiler Amundsen og rister litt oppgitt på hodet. Det kunne gå hardt for seg, og de minste bar pukkestein til de største som kasta. Oppgavene ble i grunnen riktig fordelt.

- Kanskje vi skal vende tilbake til litt mer fredelige emner. Hvordan så det ut i gatene?

- Det var ikke gravd skikkelig kloakk i min barndom, så avfallsvannet rant i veigrøftene. Derfor var det alltid vann i disse, og det gikk ei klopp inn til husene. Det var ikke kjeller på husene, så de sto på stolper som gikk gjennom måsan og ned til leira.

Den første kloakkledningen ble gravd så vidt jeg husker, under lock-uten i 1911. Først i tjueåra ble det forbudt å bygge hus uten at det var ordnet med vann og kloakk. Det gjaldt bl.a. for bebyggelsen ved Kjerulfsgate hvor Amundsen selv har bygd et koselig hus.

Jeg husker godt at Nittedalsgata ble anlagt fra Storgata til Selboes gata. Det ble lagt lange bakhon på tvers og leire oppå. Da trematerialet råtnet, sank veien, mens plankene stakk opp på hver side.

I "Flisgangen" mellom Torvgata og Voldgata, like ved Selboegården som ble bygd av Selboe på Kjeller gård, kastet de bare på flis, og derav navnet.

En annen ting jeg minnes fra barndommen, er snøplogkjøringa med 6-8 hester foran plogen. Det var bøndene som hadde ansvaret for snøryddinga, og plogen sto ved Måsasvingen. Det var virkelig hestekrefter i sving når hestene kom travende med den brede plogen som tok hele veibredden.

Mannfolka satt bakpå og forsøkte å trykke plogen helt ned til bakken, og det gjaldt å komme seg unna i en fart.

Storgata i Lillestrøm i vårløsninga ca. 1900

Skedsmo kommunes fotosamling

- Kan du fortelle litt om husene i Lillestrøm?

- Det var en del arbeiderboliger, svarer Amundsen, og han forsikrer stadig at han synes det er morsomt å snakke om gamle dager, og det beroliger en som graver og spør i det uendelige!

Vi kan begynne med Danskeboligene i Solheimsgata. De gule trehusene nede ved meieriet tilhørte Torvstrøfabrikken. Navnet tyder på at de ble satt opp i forbindelse med noen dansker som kom for å arbeide på fabrikken.

I Fabrikkgata på Nesa står det en stor murbygning som ble kalt for Ekebergboligen. Mest kjent er vel "Boligen" i Brandvoldgata som er revet nå. Det var en stor trebygning som var bygd i vinkel, slik at det ble et tun foran den. Trappene gikk utvendig, og de førte opp til en veranda som gikk langs hele huset i hver etasje. Herfra var det dører inn til leilighetene som var på ett rom og kjøkken. Der kunne det bo opp til 10-12 mennesker.

Ja, du har vel hørt om familiefaren i "Boligen" som sloss så en kveld med å få lagt unga. Da endelig alle hadde sovnet, kom naboen som lette etter en av sønnene sine. Kanskje han er hos meg", sa den første, "for det var ein som itte ville legga seg i kvæll."

Det var ikke bare store arbeiderboliger. I krysset Voldgata-Nittedalsgata står det fremdeles en liten bygning med inngang på begge kortsidene. Det var Lillestrøm Dampsag og Høvleri som hadde fire stykker som lå etter hverandre i Voldgata. Disse husene er revet nå.)

De fleste arbeiderne slo seg ikke til ro i disse boligene. Selv om lønna var liten og arbeidet usikkert, greide de fleste å få bygget seg eget hus. De flyttet inn før det ble ferdig. Innredningen og panelingene kom litt etter litt, og det var sjelden vinduer i annen etasje de første årene. Men etter noen år satt de som gjeldfrie huseiere.

- Nå har vi ikke snakket så mye om sagbrukene, for de blir omtalt andre steder. Men de spilte selvfølgelig en stor rolle i din barndom? - Det gjorde de, svarer Amundsen og tegner samtidig matspannet som barna brukte når de gikk til faren med mat. Det var to etasjer i spannet, og suppa lå nederst og middagsmaten øverst. Rundt spannet spente de ei reim som de bar i.

De store maskinhusene med dampkjelen var forresten litt av et syn. Det var en maskinist og en fyrbøter som holdt dampmaskinen i gang, og fra maskinhuset gikk hovedreima over til saghuset hvor den forgreinet seg i flere mindre reimer rundt til de forskjellige sagene. Disse gikk svært fort, og de var dårlig beskyttet. Det hendte ofte at vi krøp mellom reimene for å sanke bordbiter som vi brukte til ved! Det var selvsagt livsfarlig, men det var arbeidet på sagene også. Det var helt vanlig at arbeiderne fikk kuttet fingrene.

- De fleste jobbet vel på saga?

- Ja, det var det vanlige, men jeg husker at kommunen ansatte to arbeidere.

Den ene het Winther, og da kalte vi selvsagt den andre for "Sommer'n"!

De skulle blant annet tenne lyktene på Foseidhjørnet hver kveld. Det var jo ikke elektrisk lys den gangen.

- Hvor gikk dere på ski om vinteren?

- Vi sto på ski i bakkene ved Lillestrøm gård. Der lå Vælven, Gryta og Rudsbergbakken. På Sørumsida ble Vesleenga mye brukt. Det var en god øvelsesbakke, men nå er den bygd ut. Det er der Floraveien går. Litt lenger bort lå Nordbakken, eller "Prærien" som vi kaller stedet i dag.

Skia var som regel av furutre, og de kjøpte vi på Vestby skifabrikk på Strømmen. Flask-ski var billigst, men de fliset seg fort opp. Kant-ski var mye bedre, og dere forstår kanskje at materialet var skåret forskjellig. Flasken er den brede sida på planken.

Til skibindinger brukte vi en slags bambus som vi kalte for rørpisk, pluss klyper og reimer foran. Rorpisken røyk lett, men vi hadde ikke noe bedre. Vi gikk på tønnestaver også, og det var i grunnen datidens stubbski!

Vi hadde skøyter med tresåler og sagblad som skøytejern. Det er utrolig hva man kunne få til selv med enkle midler.

- Vi har fått høre mye om livet på Lillestrøm, og det er tydelig at det er mye som er forandret. Hvordan synes du det var å vokse opp her? –

- Det høres kanskje litt fattigslig ut slik som forholdene er blitt beskrevet, men jeg kan forsikre at det var veldig fint å bo her. Ikke minst fordi det var jevne forhold. Vi delte det vi hadde så godt vi kunne, og det var aldri noen konkurranse om hvem som hadde det finest. Det var sunne forhold på den måten.

- Dette samholdet måtte vel føre til en del foreningsvirksomhet?

- Ja, det har alltid vært mange foreninger i Lillestrøm. Eldst er indremisjonsforeningen som bygde bedehus i 1876. På samme tid ble "Ynglingeforeningen", den kristne ungdomsforeningen, stiftet. Losje Concordia er ikke så mye yngre, og det har vært en rekke andre foreninger også. Bedehuset er det eldste forsamlingshuset, og det ble brukt som kirke til den nye ble bygd. Derfor blir gata kalt for Kirkegata. Jeg ble konfirmert i 1917, og jeg har et bilde av oss som er tatt på trappa til bedehuset.

Trygve Amundsen var med på å stifte ungdomslaget Peer Gynt i Losje Concordia. Han har også vært svært aktiv i Lillestrøm Turn og Idrettsforening. Vi er nå kommet til et punkt som er alt for omfattende til å omtales her.

Amundsen finner fram et eksemplar av en gammel avis som heter "Markedsblåsa". Den ble lagd i forbindelse med Lillestrømsrevyen "Fra Foseidhjørnet til Måsasvingen" i 1920. Krysset Voldgata/Storgata ble kalt for Foseidhjørnet etter kjøpmann Foseid som drev forretning på hjørnet. Storgata hadde en fin bjørkeallé som startet der bebyggelsen sluttet og fortsatte over Måsan til Fetveien. I passende avstand var det små hvileplasser med benker, og revyen tok for seg noe av det som kunne hende langs denne idylliske veien.

- Det var Lillestrøm Turn og Idrettsforeninga som spilte revyen, og de holdt til på Folkets Hus. Minerva og Sportsklubben satte også opp revyer, og de spilte på Konservativen. Det var et gammelt forsamlingshus som lå der hvor Carlton-bygget står nå. Det lå litt inn for Storgata, og det var hage rundt hvor det var friluftservering. Huset brant ned under krigen.

"Markedsblåsa" ble redigert av redaktør Tomskalle sammen med medarbeiderne Smygen og Sniken. Vi kan røpe at redaktørens egentlige navn var Trvgve Amundsen, og han var også med på å skrive revyene som turnforeningen lagde. I avisen står det flere viser om Lillestrøm, og disse ble også sunget i revyen. De tok for seg aktuelle hendelser og var veldig populære. En gang spilte de inn 3000 kr. på en revy, kan Amundsen fortelle, og det var mye penger i 20-åra.

Nå dukker viser og sketsjer fram i hukommelsen, men vi kan ikke gjengi alt dette stoffet her. Det er sikkert mange i Lillestrøm som husker disse revyene, og det var kanskje en idé å sette dem opp på nytt?

Fra Skedsmosokningen, menighetsbladet i Skedsmo menighet - nr. 2 1975:

Jernbanen til Berger

"Også Skedsmo har hatt sin "Tertitt" engang."

Visste De at Skedsmo i sin tid har hatt en koselig lilleputtbane som trofast tøffet sin vei gjennom bygda? Saken er antagelig ukjent for de fleste innflyttere, men pensjonisten Jens Henningsen kan fortelle at det ikke er mer enn ca. 25 år siden "Sandsporet" innstilte sin virksomhet.

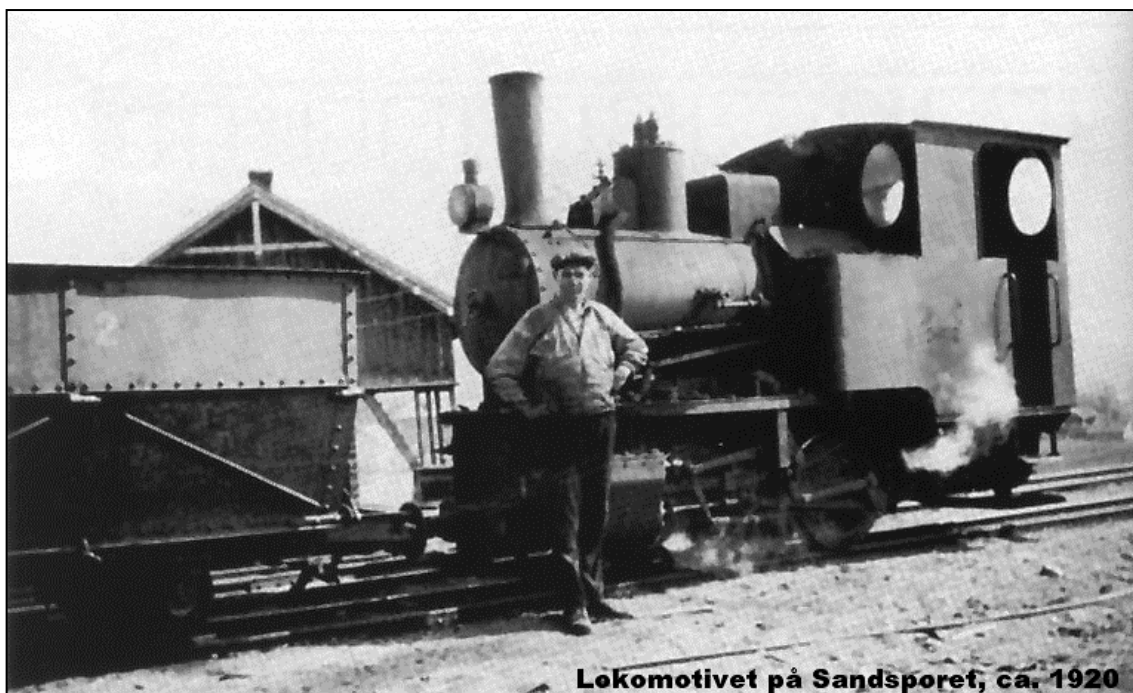
- Er det sant det vi har hørt, at du i sin tid var landets yngste lokomotivfører?

Henningsen smiler. Han er tydeligvis en svært beskjeden mann. - Nå ja, kanskje var jeg for så vidt den yngste. Jeg begynte på jobben i "Sandsporet" da jeg var 17-18 år gammel. Den gang var det .forresten hester som trakk alle vognene. Bedriften startet i 1906, etter det jeg har hørt. Selv begynte jeg der i 1918. Senere, i 1920, overtok Oslo kommune, og det var da det ble anlagt jernbane.

- Hvor gikk sporet?

- Fra sandtaket ved Berger til Leirsund. Strekningen var ikke lenger enn 2 km. Den endte ved et sidespor som førte videre ned til Leirsund stasjon. Ved endepunktet tømte vi, ved hjelp av en egen anordning, gruslasten over jernbanens vogner, som så overtok frakten videre.

- Lokomotivet ditt var dampdrevet, og det hele ser riktig idyllisk ut? - Tilværelsen var vel ikke alltid særlig romantisk for føreren av toget. Bare det å få fyr opp under kjelen om morran tok meg en time.

Lokomotivet på Sandsporet, ca. 1920

- Kunne du sette opp stor fart?

- Jeg tror nok vi kunne prestert 60 km i timen, men en slik fart var uforsvarlig. Sporvidden var ikke større enn 60 cm, og faren for å hoppe av skinnene selv om vi hadde moderat fart, var stor. - Sporte dere av noen gang?

- Å ja da, det var ikke til å unngå.

- Hoppet én vogn av skinnene, fulgte de andre etter. Men selv kom jeg ikke noen gang til skade på lokomotivet mitt.

"Tertitten" måtte vel et eller annet sted gå tvers over Trondheimsveien?

- Neida, neida. Veien gikk i bru over jernbanen. Denne brua ble sprengt under krigen. Det skjedde ved en norsk sabotasjehandling. Aksjonen var forresten en feiltagelse, det var en annen bru, visstnok den nede ved Frogner, som skulle ha vært sprengt.

- Hendte det at du var så uheldig å kjøre på noen?

- Ikke andre enn en skjære, tror jeg. Men det var en masse elg i bygda den gangen. Hver morgen spaserte jeg fra Skedsmokorset og til lokomotivet mitt på Leirsund, og da så jeg dem. Ofte kunne det ligge en hel del elger i sporet. Heldigvis unngikk jeg å kjøre ihjel noen av dem.

- Hvor lenge var lilleputtbanen Berger - Leirsund i drift?